

Rijmen en Sprookjes!

Cor Hendriks

Een cultuurhistorische analyse van de Collectie Boekenooien

© 2005, Amsterdam/Leiden

Illustratie omslag: In Großmutter's Märchenreich. Nach einer Zeichnung von Hermann Vogel (1889). Geïdealiseerde afbeelding van een grootmoeder als sprookjesvertelster (Prentencollectie G.J. Boekenooogen, circa 1900, Meertens Instituut)

Omslagontwerp: Cor Hendriks

‘Rijmen en Sprookjes’

**Een cultuurhistorische analyse van de collectie
Boekenooien in het archief van het Meertens Instituut**

door

Cor Hendriks

Doctoraalscriptie, september 2005

Universiteit van Amsterdam

Cor Hendriks (0250554)

Haverstraat 72, 2311 NP Leiden

Cor.Hendriks@Meertens.knaw.nl

Begeleiding: E. S. Bergvelt

En: G. Rooijakkers

Inhoud:

Inleiding	5
1. De opzet van het onderzoek van G.J. Boekennoogen	
1.1. Biografie van G.J. Boekennoogen tot 1892-94	12
1.2. Theoretische achtergrond van G.J. Boekennoogen	15
1.3. De methode van de enquête via de krant	21
2. De uitwerking van Boekennoogens onderzoeksoptzet	
2.1. De oproep in de krant	27
2.2. De reacties uit het land	40
2.3. Het vervolgonderzoek van Boekennoogen	52
3. Het resultaat van Boekennoogens onderzoek	
3.1. Boekennoogens werkzaamheden als taalkundige, mediëvist, volkskundige	67
3.2. De Collectie Boekennoogen	
3.2.a. Het <i>Groot Nederlandsch Rijmenboek</i>	81
3.2.b. Het overige deel van de collectie Boekennoogen	88
3.3. Hedendaagse betekenis van de collectie Boekennoogen	90
Conclusie	92
Samenvatting	94
Literatuur	97
Overzicht van de illustraties	108
Bijlagen	
1. Gedenkpenning 25-jarig bestaan van de Vlaamse Academie	110
2. Overzicht ongepubliceerde werken van Boekennoogen	110
3. ‘Voorbeeldbrief’	111
4. Correspondentie van dr. G. Kalff	114
5. Correspondentenoverzicht	115
6. Overzicht medewerkers <i>Groot Nederlandsch Rijmenboek</i>	128
7. Overzicht schriftelijke bronnen <i>Groot Nederlandsch Rijmenboek</i>	132

Inleiding

In de periode 1892-1894 deed de student Nederlandse taal- en letterkunde Gerrit Jacob Boekenoogen (1868-1930) in diverse dagbladen oproepen tot het inzenden van ‘rijmen en sprookjes’, zoals het begeleidend artikel getiteld was. De respons op deze oproep vormt de basis van wat thans de ‘Collectie Boekenoogen’ genoemd wordt, die bewaard wordt in het volkskundig archief van het Meertens Instituut.¹

Jarenlang was de Collectie Boekenoogen een vrijwel onontgonnen gebied in het archief van het Meertens Instituut. Deze collectie van brieven, fiches en ander materiaal is in 1941 door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden in bruikleen gegeven aan het bureau van de Volkskunde-commissie, de voorloper van het huidige Meertens Instituut. In 1949 werd door de volkskundige en keltologe Maartje Draak in opdracht van het Volkskundig Bureau een beredeneerde inventaris gemaakt van de folkloristische gegevens in de collectie. Daarbij vergeleek ze enige teksten uit de brieven van de collectie met de uitgave daarvan door Boekenoogen in het tijdschrift *Volkskunde* en constateerde wezenlijke verschillen. Haar conclusie was, dat de collectie Boekenoogen ‘om bestudeering, controle, uitgave, aanvulling *schreeuwt*’.² Ondanks deze noodkreet van Draak ging er nog een halve eeuw voorbij, voordat daadwerkelijk met de uitvoering van de door Draak geformuleerde opdracht werd begonnen.

Rijmen en sprookjes behoren tot de orale cultuur en zijn belangrijke onderdelen van het immateriële erfgoed (intangible heritage), dat door de 1989-richtlijn van de UNESCO wordt omschreven als ‘embracing all forms of traditional or folk culture i.e. collective works originating in a given community and based on tradition.’³ Albert van der Zeijden, directeur van het Utrechtse Centrum voor Volkscultuur, wijst op de problemen in deze definitie en geeft een thans ook door de UNESCO meer gebruikte definitie, waaruit het problematische ‘gebaseerd op de traditie’ is verdwenen, maar die berust op een cirkelredenering: erfgoed is dat wat door bepaalde groepen als erfgoed wordt gezien.⁴

¹ Alle verwijzingen naar dit archief zijn afgekort tot VA (VA 56 is de collectie Boekenoogen).

² Draak 1949: 8 (cursivering van Draak).

³ Zeijden 2004: 33.

⁴ Zeijden 2004: 33; zie ook Jacobs 2003: 19-20. Ook het Meertens Instituut werkte mee aan de opstelling van de UNESCO-richtlijn.

Het Meertens Instituut ziet zichzelf als ‘schatbewaarder van het cultureel ergoed’ door het bezit van een bibliotheek met ruim 50.000 boeken en 1000 tijdschriften, een geluidsbandenarchief, de dialect- en volkskundevragenlijsten, het archief Brieven aan de Toekomst en andere verzamelingen.⁵ Om dit materiaal voor de toekomst te behouden en toegankelijk te maken is begonnen met diverse digitaliseringsprojecten. Een van deze projecten is de volksverhalenbank, waarmee werd gestart in 1994 op initiatief van toenmalig directeur Van Marle en op verzoek van Ton Dekker, hoofd van de afdeling Volkskunde, die graag het door dokter Bakker verzamelde materiaal voor onderzoek ter beschikking wilde hebben. Hiervoor werd Theo Meder aangesteld, die dan ook begon met het materiaal van Bakker te digitaliseren en in de Volksverhalenbank-database op te nemen.⁶

In deze database worden de volksverhalen digitaal opgeslagen, met daaraan gekoppeld aanvullende informatie als genre, verhaaltipe, verteller, datering, bron, taal, regio, opbouw, trefwoorden en namen.⁷ Tegelijkertijd werd ook gewerkt aan de publicatie van deze gegevens, hetgeen resulteerde in het sprookjeslexicon *Van Alladin tot Zwaan kleef aan* van Ton Dekker, Jurjen van der Kooi en Theo Meder, de sprookjesbundel *De Magische Vlucht* van Theo Meder evenals diens uitgave *Vertelcultuur in Waterland*. Dit laatste betrof de deelcollectie Bakker, een onder meer vanwege zijn omvang afgesplitst deel van de collectie Boekenooogen met door Boekenooogens topcorrespondent dr. Bakker (1863 - 1933) in Waterland verzameld materiaal.

In 2001 begon ik op de afdeling Volksverhalen van het Meertens Instituut onder leiding van Theo Meder met de invoering van verhalen in de Volksverhalenbank. Dit houdt in: het scannen van de gedrukte tekst, het corrigeren van de gescande en met behulp van text-recognition omgezette tekst, het plaatsen van deze tekst in een tekstrecord en het toevoegen van aanvullende informatie, waaronder het nummer van het verhaaltipe. Voor dit laatste wordt gebruik gemaakt van de typologieën ontwikkeld door Aarne en Thompson voor sprookjes met aanvullingen van Van der Kooi en van Sinninghe voor sagen en legendes.⁸ Aldus werden de bundels *Vertellers uit de Liemers*, bijeengebracht door A. Tinneveld, *Gluren bij de Buren*, hedendaagse moppen,

⁵ Jong 1999: 8.

⁶ Interview met Theo Meder, 10 november 2004 (Researchproject Cultuursociologie). Het Meertens Instituut heeft nog meer volkskundige databases, zoals de Liederbank, Boedelbank, Bedevaartbank, Namenbank, Databank Feest en Ritueel, de Volkskundige Trefwoorden Databank, enz.

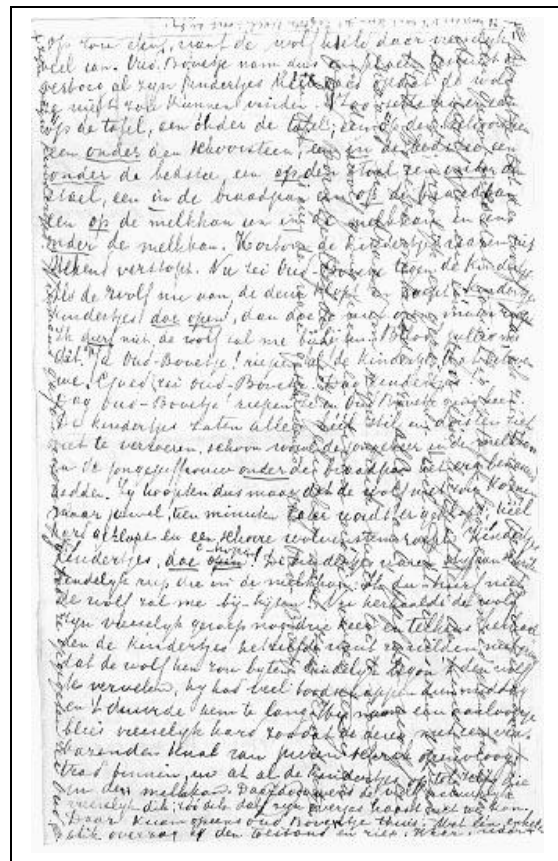
⁷ Meder 2001: 1.

⁸ Aarne en Thompson 1964; Kooi 1984; Sinninghe 1943.

verzameld door Adjiedj Bakas en Hetty van Wolde, *Kulhannes*, onder leiding van dokter Roger van Laere bijeengebrachte volksverhalen uit Liempde, volksverhalen gepubliceerd door G.J. Boekenooogen in *Volkskunde*, *Volksverhalen uit Nederlands Limburg* van Willem de Blécourt en het *Zeeuwsch Sagenboek* van J. Sinninghe toegevoegd aan het bestand van de Volksverhalenbank.

Naar aanleiding van het invoeren van de door Boekenooogen in *Volkskunde* gepubliceerde volksverhalen besloot Theo Meder een publicatie te verzorgen van de volksverhalen in de ‘Collectie Boekenooogen’, die berust in het archief van het Meertens Instituut, en vroeg daartoe mijn medewerking. Ik kreeg de beschikking over het archief met de ‘Collectie Boekenooogen’ en begon met het maken van een overzicht en een eerste inventarisatie van de aanwezige volksverhalen. Na ruim een jaar werken waren alle verhalen uit de collectie opgenomen in de Volksverhalenbank en kon er gewerkt worden aan de vormgeving van de

voorgenomen publicatie. Ondertussen werkte Theo aan het inleidende artikel over de volkskundige werkzaamheden van Boekenooogen, deed daarvoor onderzoek en interviewde enige sleutelinformanten, met name de heer K. Woudt, drukker uit Zaandijk, heruitgever van Boekenooogens woordenboek, J. van Bakkum uit Voorburg (‘Boekenooogen was de oudoom van mijn vrouw’) en de volkskundige Jo Daan, die het voorwoord schreef bij de door Klaas Woudt gemoderniseerde uitgave van

Het sprookje van Oud-Bovetje in het handschrift van Cornélie Noordwal. Om papier te sparen heeft zij dwars geschreven.

Boekenoogets woordenboek *De Zaanse Volkstaal*.⁹ Bij de heer Van Bakkum kreeg hij inzage in de onuitgegeven memoires uit 1943 van Lukas Frederik Boekenoogets kleinzoon L.F.

Warnaars (*Herinneringen aan mijn grootvader*), een door J.G.E. Boekenooget te Amersfoort gemaakte exerprie van het door G.J. Boekenooget over zijn familie bijeengezochte genealogische materiaal, de door gemeentearchivaris W. Downer in 1979 bijeengebrachte woongegevens over Boekenooget en het schetsboek van Boekenooget uit de periode 1886-1888.¹⁰

J. van Bakkum, Voorburg (foto T. Meder, 2002)

Mappen	Collectie Boekenooget (VA 56)
1-28	Correspondentie A-Z (brieven, verhalen, liedjes, etc.)
29-32	Correspondentie Anonymi naar plaats van herkomst
33-40	Diversen: manuscripten van onvoltooide artikelen, aantekeningen
41-61	Kinderliedjes en -spelen, ingedeeld naar soort
62-67	Uitgetypte liedjes, gesorteerd naar herkomst
68-76	Liedjes, gesorteerd naar gelegenheid (feesten)
77-82	Indexkaarten met persoonsnamen
83-86	Volksliedarchief
87-97	Folkloristische aantekeningen rond raadsels
98-118	Prenten
119-123	Rest

Tabel 1. Overzicht van de Collectie Boekenooget in het Meertens Instituut

[VA = Volkskunde Archief van het Meertens Instituut, waarin onder nr. 56 de collectie Boekenooget opgenomen is; 119b is het mapnummer. De mappen zijn weer onderverdeeld naar 'folders' (voor brieven) of 'wikkels' (voor fiches).]

Ondertussen besloot ik mijn scriptie aan de Collectie Boekenooget te wijden en begon voor dat doel, maar ook ten behoeve van de publicatie met Theo Meder, de bij de ingezonden rijmpjes

⁹ Meder en Hendriks 2005: 3, noten 2 en 3; K. Woudt op 8 januari 2001, J. van Bakkum op 27 september 2001 en op 12 maart 2002; Meder en Hendriks 2005: 9, noot 22; Jo Daan op 5 oktober 2001.

¹⁰ Meder en Hendriks 2005: 3, noot 2; 4, noot 4; 4, noot 7; 7, noot 15.

en verhaaltjes horende correspondentie te digitaliseren. Hierdoor was het mogelijk een overzicht te genereren van de krantenoproepen, waarop gereageerd was (zie tabel 2 in § 2.1).

De collectie Boekenooogen was, bij de aanvang van mijn inventarisatie, ingedeeld naar dozen, maar dit werd – om het materiaal beter te beschermen – gewijzigd in een indeling naar mappen van variabele dikte, 123 in getal, verdeeld in 21 archiefdozen.¹¹

Al dit materiaal is doorgelicht en onderzocht op het voorkomen van verhaalthema's, want ook sommige liedjes kwamen in aanmerking voor opname in de Volksverhalenbank, aangezien ze een thema bevatten, dat is opgenomen in de typologie van Aarne-Thompson. Het merendeel, zo'n 90%, echter van de in de Volksverhalenbank opgenomen records is te vinden in map 1-40; de overige 10% bestaat voornamelijk uit door Boekenooogen verzamelde moppen.¹²

Door Boekenooogen zijn zo'n 200 verhalen, geheel of gedeeltelijk, in het tijdschrift *Volkskunde* gepubliceerd.¹³ Voor het merendeel (60%) waren dit verhalen, afkomstig van dokter Bakker.¹⁴ Van het overige materiaal – rijmen, kinderspelen, volksgebruiken, raadsels, spreekwoorden, etc. – is door hem niets gepubliceerd en ook na hem is slechts zeer sporadisch gebruik gemaakt van het materiaal, dat thans is opgeslagen in de archieven van het Meertens Instituut.

De vraagstelling, die zich van meet af aan bij me opdrong, was: *Wat was het doel van Boekenooogens onderzoek, hoe probeerde hij dat methodisch te bereiken en wat was het resultaat en de waarde van zijn onderzoek?*

Uit de door Boekenooogen in kranten geplaatste oproepen, aangevuld met zijn artikelen in *De Gids* van 1893 en *De Navorscher* van 1891 en 1893, is het mogelijk een beeld te krijgen van wat het doel van Boekenooogens onderzoek was. Om dit doel duidelijker te krijgen moeten we meer weten over de achtergrond van Boekenooogen en het wetenschappelijk klimaat in zijn tijd. Wie inspireerden hem, met welke theorieën kon hij zich verenigen? Hoe kwam hij tot het redden van dit 'erfgoed' en hoe rechtvaardigde hij dat?

¹¹ Een gedetailleerd overzicht (met daarin aangegeven, waar de in de Volksverhalenbank opgenomen records te vinden zijn) is te vinden in VA 56.119b.

¹² Zie map VA 56.72.

¹³ Boekenooogen 1900-1a, 1901-2, 1903a, 1904a, 1905a, 1906a, 1097-8a, 1909a, 1910a.

¹⁴ De oorspronkelijke optekeningen van Bakker zijn te vinden in Meder 2001.

Het verzamelen van folkloristisch materiaal is een tijdrovende bezigheid, wanneer men (zoals dat wel heet) ‘de boer opgaat’ om uit de eerste hand op te tekenen. Een veel snellere methode is het plaatsen van oproepen in kranten om folkloristisch materiaal in te zenden. Hoe ging Boekenooen te werk in deze oproepen, waar vroeg hij naar, hoe kaderde hij het in, welke motieven komen eruit naar voren ten aanzien van het verzamelen? Hoe kwam dit op de correspondenten over, wat deden die met zijn vragen, hoe gingen zij te werk en wat hield het vervolgonderzoek van Boekenooen in?

De oproep leidde tot zo’n 600 reacties. Wat deed Boekenooen daarmee? Waarom kwam hij niet tot het in de oproepen aangekondigde ‘rijmenboek’? Wat voor betekenis heeft het door hem bijeengebrachte materiaal voor ons?

De drie stappen in de vraagstelling weerspiegelen zich in drie fasen van mijn onderzoek. De eerste fase bestaat uit het aanbrengen van een theoretisch kader, een analyse van de wereld, waarin Boekenooen zich als student bewoog. De tweede fase is de concrete uitwerking van Boekenooens plan aan de hand van de oproepen en de correspondentie. De derde fase is een analyse van de werkzaamheden van Boekenooen na zijn promotie en van de ‘Collectie Boekenooen’.

De gebruikte methoden van onderzoek zijn literatuur- en archiefonderzoek en cultuur-historische analyse van de inzendingen. Het Meertens Instituut heeft sinds 1941 de collectie Boekenooen in bruikleen van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Behalve in Amsterdam bevindt zich ook in Leiden een ‘collectie Boekenooen’, die ik in het vervolg aanduidt als de ‘Leidse collectie’. Hierin bevinden zich enige brieven, die bij de Amsterdamse collectie Boekenooen behoren; kopieën van deze brieven zijn door mij aan de Boekenooen-collectie van het Meertens Instituut toegevoegd en in de analyse meegenomen.¹⁵ Wat betreft het onderzoek van de volkskundige werkzaamheden van Boekenooen dient als uitgangspunt de studies van Theo Meder, aangezien voorheen weinig aandacht is besteed aan Boekenooen, onder meer als gevolg van de ontoegankelijkheid van de collectie Boekenooen.¹⁶ In het nieuwe

¹⁵ Deze brieven zijn opgenomen in de Leidse Universiteitsbibliotheek onder Ltk. 2117-2119 en zijn van P. Besse uit Alkmaar, november 1893, J. Breen uit Amsterdam, 16 en 31 januari 1893, Sibille Cahn uit Meppen, 17 april 1898, P.F. Mercx uit Tilburg, 21 maart en 6 april 1894, Vrouwe C.L.J.M. Thorbecke, geb. Van Cats de Raet, uit Zaandam, 19 februari 1894, W.J. Tuijn uit Edam, 4 en 16 oktober 1894 en 31 december 1901.

¹⁶ Zie Meder 2001: 1-2 en 32-37; Meder 2003; Meder en Hendriks 2005: 2-69.

handboek voor de Nederlandse etnologie van Dekker, Roodenburg en Rooijakkers uit 2000 wordt Boekenooen slechts éénmaal, in de bijdrage van Theo Meder en Eric Venbrux vermeld, maar door Dekker in diens overzicht wordt hij overgeslagen.¹⁷ In Ton Dekkers handboek voor *De Nederlandse volkskunde* wordt zijn naam alleen genoemd als publicist in *Volkskunde* en plaatser van zijn oproep.¹⁸ In een eerdere studie had Dekker wel aandacht aan Boekenooen besteed in zijn overzicht van ‘150 jaar Nederlands volksverhaalonderzoek’, maar daarbij ging het vooral om zijn rol als publicist van de door dokter Bakker in Waterland verzamelde volksverhalen.¹⁹ Net als Maartje Draak, die bij haar bespreking van de collectie Boekenooen tekstvoorbeelden gaf van Boekenooen en van Bakker, plaatst ook Dekker een tekst van Boekenooen naast de oorspronkelijke inzending van Bakker en laat zo zien, dat Boekenooen het dialect heeft verhollandst, de zinsbouw ingewikkelder heeft gemaakt, zinnen heeft weggelaten en toegevoegd zonder de inhoud essentieel te wijzigen. Over de vertellersgegevens zegt Dekker, dat die in de publicatie verloren zijn gegaan, maar de waarheid is dat Boekenooen die bewust weglief om niemand te kwetsen. Ook bij de andere inzendingen, die hij in *Volkskunde* publiceerde, liet hij de persoonsgegevens achterwege, de plaats van herkomst was voldoende.²⁰

¹⁷ Dekker, Roodenburg en Rooijakkers 2000: 309 (niet op 25).

¹⁸ Dekker 2002: 11 (voor het plaatsen van de oproep, zie § 2.1)

¹⁹ Dekker 1978: 17-18.

²⁰ Dekker 18 (voorbeeld in noot 38 anders dan bij Draak 1949: 7-8).

't Herinneren is een groote deugd.
(N. Beets)²¹

Hoofdstuk 1. De opzet van Boekenooen

1.1. Een korte biografie van G.J. Boekenooen

Gerrit Jacob Boekenooen werd geboren op 18 april 1868 in Wormerveer en bezocht daar de lagere school en de Franse school. Zijn vader Lukas Frederik Boekenooen (1839-1906) was koopman en 'olieslager', dat wil zeggen, de eigenaar van drie oliemolens; hij was lid van de gemeenteraad en wethouder van Wormerveer; hij was diaken van de Fries-doopsgezinde gemeente en bestuurder van de doopsgezinde sociëteit. Zijn moeder Agatha Maria (1831-1919) was een dochter van papierfabrikant Van Gelder te Wormerveer. Zijn ouders hadden zeven kinderen (doodgeborenen niet meegeteld), van wie Gerrit Jacob de vijfde was. De kinderen kregen een goede opleiding en de oudste zoon, Jan Gerrit, werd doopsgezind predikant, de tweede zoon, Hendrik, werd koopman bij de firma Van Gelder en

G.J. Boekenooen (1868-1930) omstreeks 1900

zonen, gemeenteraadslid en wethouder te Wormerveer. De jongste zoon, Lukas Frederik, werd procuratiehouder bij de firma Van Gelder en zonen en bleef ongehuwd, evenals de oudste dochter, Agatha, die in het ouderlijk huis (Zaanweg 24) bleef wonen.²² Johanna Geertruida

²¹ Uit de brief van J. Schneithen aan G.J. Boekenooen, d.d. 3-4-1892 (VA 56.23).

²² Aten 1967: 189. Dit huis, een voormalige bakkerij, gebouwd in 1788, een van de weinige Wormerveerse panden voorkomend op de Monumentenlijst, werd in 1863 verkregen door Gerrit Jacob van Gelder, die het in 1873 overdroeg aan zijn zwager Lukas Frederik Boekenooen. Het is dus niet het geboortehuis van G.J. Boekenooen, maar het huis, waar hij vanaf zijn vijfde woonde.

trouwde met Hendrik Warnaars, assurantiebezorger te Amsterdam; en Sara huwde met Cornelis Aten, commissaris in effecten te Wormerveer.²³

Boekenoogen kwam uit ‘een deftige familie, die op grote afstand tot het volk stond,’ al was het niet zo dat zijn vader neerzag op de arbeiders.²⁴ L.F. Warnaars, de zoon van Hendrik Warnaars, herinnert zich zijn grootvader als iemand, die altijd in het zwart gekleed ging met een zwartzijden pet op. ‘Grootvader had een heel lief gezicht, met zachte ogen achter de kleine brilleglazen van een goudomrande bril, wit haar en witte bakkebaarden. ’s Morgens kwam de barbier hem scheren. Daar kwam ik dan vol belangstelling bijzitten. ’s Avonds kwam de oude Piet Breeuwer, de oudste molenaar, nog even verslag uitbrengen en kreeg dan binnen soms nog even een kopje thee.’²⁵ Warnaars typeert zijn oom Gerrit Jacob aldus:

‘Levendig, kort en gedrongen, met kleine sprekende ogen, blozende wangen, kort baardje. Doctor in de letteren, werkzaam aan het Nederlands Woordenboek. Daarnaevens vol wetenschappelijke studiezin en liefhebberij in genealogie, oude volksgewoonten, oude kinderversjes en -verhalen, antieke kinderplaten. “Curieus” was een geliefde uitdrukking in zijn vlot, maar wat nerveus discours. Altijd bereid om zich moeite voor anderen te geven om iets na te zoeken. Het werk kwam echter wat moeilijk uit zijn handen, vooral naarmate hij ouder werd. In goede zin heeft hij van het leven genoten. Voor een vrouw was daarin geen plaats.’²⁶

En volgens dr. L. Knappert, die G.J. Boekenoogen jarenlang als voorzitter van de commissie van de redactie van het *Leidsch Jaarboekje* meemaakte, was hij bovendien

‘... allerm minst een man, die de openbaarheid of het wereldsch gerucht zocht, te bescheiden, te schuw (zeiden sommigen) was hij, om een vooraanzitting te begeeren. Wie hem kenden waren de leden der Doopsgezinde gemeente, die hem elken Zondag als lid der kerkeraad mede zagen opgaan in den stoet die, naar goede gewoonte, den prediker ten kansel geleidde. In die kerkeraad heeft hij lange jaren de belangen der hem dierbare gemeente behartigd met trouw en toewijding.’²⁷

²³ Meder en Hendriks 2005: 3-4 en noot 4.

²⁴ Meder en Hendriks 2005: 3 noot 3, naar de heer K. Woudt uit Zaandijk, 8-1-2001 geïnterviewd door Theo Meder, met een mededeling van J. van Bakkum, geïnterviewd door Meder 12-3-2002.

²⁵ Meder en Hendriks 2005: 3 noot 2 naar de onuitgegeven memoires uit 1943, pp. 26-27 van kleinzoon L.F. Warnaars (*Herinneringen aan mijne grootouders*).

²⁶ Meder en Hendriks 2005: 5, naar: L.F. Warnaars, *Herinneringen aan mijne grootouders*, p. 30.

²⁷ Knappert 1931: LXXIV.

Al op jonge leeftijd was Gerrit Jacob geïnteresseerd in het bijzondere, het andere. Naar verluidt noteerde hij als kind al Zaanse woordjes, die hij op school van andere kinderen hoorde, en die hij van thuis niet kende.²⁸ Hij verzamelde van alles, naast woorden, namen en verhaaltjes ook prenten, postzegels, munten, zegels, familiewapens, boekjes, archivalia en wat dies meer zij, en onderscheidde zich, aldus zijn biograaf en jarenlange collega Muller, ‘door eene op dien leeftijd zeldzame behoefte, gepaard met het vermogen en den moed, om aanteekeningen en mededeelingen te doen uit en over zijne verzamelingen ten papiere te stellen en zelfs in ‘t licht te geven.’²⁹ Zijn broers en zussen noemden hem plagerig ‘professor Schrijfgraag’.³⁰ Zo stuurde hij reeds op twaalfjarige leeftijd raadsels in naar de *Kinder-Courant* (een wekelijkse bijlage van *Het Nieuws van den Dag*) en schreef op zijn dertiende een opstel over ‘de eerste postzegels’ in het gymnasiastenblad *Vox Gymnasii* (22-1-1882). In 1885-86 schreef hij een drietal opstellen voor *De Nederlandsche Leeuw* (over enige Zaanse geslachten) en in 1888 een opstel over St-Maartenvieren, dat werd gepubliceerd in de *Schager Courant* van 25 november. In dat jaar deed hij ook zijn eindexamen aan het Stedelijk Gymnasium te Amsterdam (thans het Barlaeus) en ging eveneens daar, nog steeds reizend per spoor vanuit Wormerveer, studeren in de Nederlandse letteren. Uit de periode 1886-88 stamt een in familiebezit gebleven schetsboekje met zeer verdienstelijke potloodtekeningen van gebouwen (kerk, molen, stadsgezicht, buitenhuis, stoomgemaal, fort), voornamelijk in de Zaanstreek.³¹ Daarna volgde in 1889-90 een reeks van bijdragen in de *Navorscher* over ‘Zaansche geslachtsnamen’, waarna Boekenooogen debuteerde in *de Gids* met een artikel getiteld ‘Onze Voornamen’.³² In 1891 haalde hij zijn candidaatsexamen en ging in het voetspoor van zijn leermeester J. Verdam naar Leiden, waar hij in het voorjaar van 1893 zijn doctoraalexamen haalde.³³ Ondertussen volgden nog meer bijdragen voor de *Navorscher*, in 1891 over ‘Een merkwaardig kinderrijmpje’ (‘Herder laat je schaapjes gaan’) en over een ‘Huwelijksgebruik’ (bestrooien met graankorrels en rijst); in 1893 over ‘De verhalen van het snelzeilende schip’. Intussen had Boekenooogen al naam gemaakt en niemand minder dan

²⁸ Meder en Hendriks 2005: 8, mededeling van K. Woudt uit Zaandijk.

²⁹ Muller 1931: 2. J.W. Muller, de schrijver van Boekenooogens ‘Levensbericht’ voor de Maatschappij der Ned. Letterkunde, was diens collega bij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.

³⁰ Muller 1931: 2.

³¹ Meder en Hendriks 2005: 7 noot 15 (de foto’s, door Theo Meder van de tekeningen gemaakt, zijn helaas niet goed genoeg voor publicatie, maar geven wel een indruk van Boekenooogens voorkeur voor gebouwen).

³² Muller 1931: 22f; Boekenooogen 1890.

³³ Muller 1931: 2-3.

Guido Gezelle schreef hem in mei 1890 en Boekenooen antwoordde prompt, onder andere over de uitdrukking ‘uit mazeltjes droom komen’, die hij had aangetroffen in een der bijbladen van *Loquela*, waar door Gezelle naar de betekenis ervan werd gevraagd. Boekenooen had daarbij moeten denken aan ‘Madox droom’, de verloren roman van de dichter van ‘onzen heerlijken Reinaert’.³⁴ Gezelle antwoordde met een bedankkaartje en zond een overdrukje van zijn artikel in *Belfort* over Madocs droom, wat Boekenooen weer beantwoordde met het sturen van een overdrukje van zijn artikel in *De Gids* over ‘Onze Voornamen’.³⁵ Ook in volkskundige kring was zijn naam al vroeg bekend; zo stond Aug. Gittée, de hoofdredacteur van het Vlaamse tijdschrift *Volkskunde*, opgericht door hem en Pol de Mont in 1888, in augustus 1892 bij Boekenooen op de stoep van zijn kamer in Leiden. Gittée wist, dat Boekenooen ‘aan folklore’ deed; helaas was Boekenooen ‘in vacancie’ te Wormerveer.³⁶

1.2. De theoretische achtergrond van G.J. Boekenooen

Bij de oproep, die Boekenooen in de periode 1892-94 in talrijke kranten deed voor het toezenden van folklore-materiaal (rijmen en sprookjes), maakte hij gebruik van de zogeheten germaans-mythologische methode. Deze methode hield in, dat de ontbrekende kennis omtrent de ‘meeningen, die onze Germaansche voorvaderen in den heidenschen tijd van God, wereld en menschheid hadden’ kon worden verkregen uit de bestudering van ‘de overleveringen, die het volk bewaart, bijgeloovige gebruiken, volksuitdrukkingen, kinderspelen, rijmen en liedjes.’³⁷

Een eerste proeve van het gebruik van deze methode gaf Boekenooen in 1891 in het artikel ‘Een merkwaardig kinderrijmpje’, waarin hij wees op de overeenkomst van het bekende spelletje ‘Herder, laat je schaapjes gaan’ met de Noorse mythologie (de strijd tussen de wolf Fenrir en de ‘wolkenherder’ Odin). Hij concludeerde hieruit, dat in de Germaanse mythologie een

³⁴ Brief van G.J. Boekenooen aan G. Gezelle d.d. 24-5-1890 in: Geirnaert en Tempelaars 1999: 253. De *Reinaert* is geschreven door ‘Willem, die *Madoc* maecte’. Deze Madoc, een Welshe prins, die omstreeks 1170 terug zou zijn gekomen van een reis naar Amerika en er allerlei fantastische verhalen over vertelde, is spreekwoordelijk geworden in de uitdrukking ‘Madocs droom’, die we verbasterd terugvinden in o.a. het *Esbatement van den Appelboom* en *Mariken van Nieumeghen*. (Zie Hubert Lampo, *Kroniek van Madoc. Op zoek naar een verloren epos*. Amsterdam 1975, die onder meer verwijst naar een artikel van prof. G. Kalff uit 1906, waarin deze opperde, dat Madoc een roofridder was uit de kring van koning Arthur.)

³⁵ Geirnaert en Tempelaars 1999: 253-4.

³⁶ Brief van Aug. Gittée aan G.J. Boekenooen d.d. 6-12-1893 (VA 56.63).

³⁷ Boekenooen 1891: 107-110.

aan de Noorse mythologie verwante voorstelling moet hebben geleefd, waaruit dit spelletje was voortgekomen. Het spelletje bevestigde voor hem enerzijds de waarde van de Noorse mythologie voor de Duitse (Germaanse) mythologie, terwijl het anderzijds deed veronderstellen, dat ook in andere kinderrijmen en -spelen mythologische voorstellingen zijn bewaard, wat aldus Boekenooogen ‘ons aanspoort tot het verzamelen en bewaren van die getuigenissen van den voortijd, ten bate van de wetenschap en van onze kennis van het grijze verleden.’³⁸

Een tweede proeve volgde kort daarop in een artikel, getiteld ‘Van als’, dat zoals de titel aangeeft over van alles gaat. Een van de onderwerpen, die Boekenooogen hierin behandelt, is het woord *huwelijk*, dat is samengesteld uit *huwen* en een Oudgermaans woord (*leic*) voor dans of spel, verwant met Gotisch *laiks* (dans) en *laikan* (springen). Pas sinds de twaalfde eeuw is de kerkelijke inzegening van het huwelijk in zwang gekomen en werd er opgetreden tegen de combinatie van huwen en dans. Sporen daarvan zijn nog terug te vinden in kinderspelen en Boekenooogen geeft een door hem in Wormerveer gehoorde variant van het spel ‘Ik heb mijn geld op hoopen gesteld’, waarin een jongen en een meisje elkaar de hand geven: zij hem de hand van eer, hij haar de hand van trouw. Boekenooogen houdt het niet voor onmogelijk, dat we hier te maken hebben met ‘eene herinnering aan het Oudgermaansche [huwelijks]gebruik.’³⁹

In de oproep in de krant, getiteld ‘Onze Kinderrijmen’, concludeert Boekenooogen uit het feit, dat sommige kinderrijmen over een groot gebied verspreid, ‘in alle landen, waar Germanen wonen’, voorkomen, dat zij moeten dagtekenen uit de tijd, dat de Germaanse volkeren nog één geheel vormden. Zij zijn ‘overblijfselen der plechtige reidansen, waaraan ook door vorsten en edelingen onder de oude Germanen ter eere hunner heidensche goden werd deelgenomen.’ Als voorbeeld geeft hij het spelletje ‘Herder, laat je schaapjes gaan’ met de bovengemelde uitleg. Een ander voorbeeld is het liedje ‘Zwanen, witte zwanen’, ons beter bekend als ‘Witte zwanen, zwarte zwanen, Wie gaat er mee naar Engeland varen’, maar dat uitleggen zou volgens Boekenooogen teveel plaats vergen; hij vermeldt dus alleen,

³⁸ Boekenooogen 1891: 110. Het artikel wordt samengevat overgenomen door Schrijnen 1915: 228-9 met de opmerking: ‘Waarschijnlijker gaat dit spel rechtstreeks op een sprookje terug; maar heeft dit sprookje zelf geen mythologischen grondslag?’

³⁹ Boekenooogen 1892: 14-17 (het artikel is gedateerd ‘augustus 1891’). Met instemming wordt dit artikel van Boekenooogen geciteerd door Alfons de Cock in een paragraaf van zijn ‘Spreekwoorden en Zegswijzen’ over het ‘huwelijk’ (§ 349). De Cock droeg nog nieuwe bijzonderheden over ‘oude, Germaansche trouwgebruiken’ aan, die, naar het hem toescheen, ‘de meening van Dr. B.’ staafden (Cock 1900-01: 159).

‘... dat Engeland hier het verblijf is eener Germaansche godin, het lichtrijk, waar de zielen der afgestorvenen en der ongeborenen te midden van heerlijkheid en bloemenpracht vertoeven. De toegang tot dit doodenrijk staat niet altoos open. Men kan zich dien slechts verschaffen met een bijzonderen sleutel: met een been of een knokkel. Men stelt zich voor, dat het ligt onder een hoogen glazen berg, en de doode, die in het lichtrijk wil komen, heeft dus paarden en wagen noodig om den top te bereiken.’⁴⁰

Ditzelfde vinden we in uitgebreidere vorm terug in het eerste deel van Boekenoogens opstel ‘Onze Rijmen’, gepubliceerd in de oktober- en novembernummers van *De Gids* in 1893, terwijl hij in datzelfde jaar een nieuwe bijdrage aan de germaans-mythologische theorie leverde in het artikel ‘De verhalen van het snelzeilende schip’ in *De Navorscher*. In dit artikel komt Boekenoogen tot de conclusie, dat de ‘bewoners der landen aan de zee’ de mythische vaart naar Engeland vervangen door een tocht naar Spanje of naar de Oost, waardoor het verhaal won ‘aan schouwelijkheid, maar werd losgerukt van zijn mythischen grondslag.’⁴¹

Het mysterieuze Engelland (zoals Boekenoogen veelal spelt) komen we ook tegen in de dissertatie van Laurentius Knappert (1862-1943) uit 1887, getiteld *De beteekenis van de wetenschap van het folklore voor de godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoest*. In het eerste deel van dit proefschrift behandelt Knappert de ‘wetenschap van het folklore’, zoals toen de ‘volkskunde’ genoemd werd, eerst in het algemeen en dan in het bijzonder in haar verhouding tot de Germaanse mythologie. In het tweede deel toetst Knappert de methode van ‘het’ folklore aan de Holda-mythen. De Germaanse godin Holda, die wij in Nederland vooral kennen als Vrouw Holle, onderzoekt hij in haar hoedanigheid als godin van ‘vegetale’ en ‘animale’ vruchtbaarheid, als godin van geboorte en dood, als godin van de huiselijke arbeid en tenslotte als godin van het weer. Bij dit laatste, in het bijzonder als geefster van goed weer, komt ook Engelland ter sprake. Echter de bijzondere sleutel, waarover Boekenoogen sprak, zoeken we tevergeefs bij Knappert, zodat het aannemelijk is, dat Boekenoogen niet via Knappert tot de germaans-mythologische theorie is gekomen, maar rechtstreeks put uit het werk van Wilhelm Mannhardt (1831-1880), waar we behalve ‘Engelland’ ook de ‘sleutel van been’ tegenkomen.

⁴⁰ Zie bijlage 1. De tekst van de oproep is geheel overgenomen in: Meder en Hendriks 2005: 37-44; hier 40.

⁴¹ Boekenoogen 1893a: 170.

De theoretische gronden, waarop Mannhardt tot zijn beweringen over de Germaanse godenleer kwam, waren zeer zwak en de eerste om dat te erkennen was Mannhardt zelf. In het voorwoord van zijn studie *Wald- und Feldkulte* uit 1878 schreef hij na het uiteenzetten van misvattingen van Jacob Grimm:

‘Der Autorität des Meisters folgend und dessen Fehler oft ins Maßlose übertreibend versuchten die Schüler [dit zijn de volgelingen van Grimm], unter ihnen der Verfasser dieses Buches, neben fleißiger Stoffsammlung den Weiterbau seines Systems, indem sie, zumeist gestützt auf das Zusammentreffen einzelner rein äusserlicher Merkmale in jede vereinzelte Sage, jedes Märchen, jede Heiligenlegende eine nordische Gottheit hineintrugen.’⁴²

Als voorbeelden noemde hij bekende volkskundigen als Simrock, Wolf, Hocker, Woeste en Rochholz. Ook Mannhardt zelf hoort in dit rijtje, zoals hij reeds zelf zei, en dit kan alleen betrekking hebben op zijn aan Jacob Grimm opgedragen *Germanische Mythen* uit 1858, waaruit niet alleen Boekenoogen, maar ook Knappert uitgebreid putte. Dit laatste vooral is opmerkelijk, want Knappert heeft niet alleen het voorwoord van Mannhardts *Wald- und Feldkulte* gelezen, maar citeert er zelfs uitgebreid uit.

Als bestuurslid van de afdeling Amsterdam der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen had Knappert kennis van Boekenoogens oproep in *Het Nieuws van den Dag* van 27 en 28 maart 1892 (die bovendien al eerder in diverse Noord-Hollandse dagbladen verschenen was). Kort voor het verschijnen ervan zond Knappert aan Boekenoogen materiaal van een onderwijzeres uit Kwadijk, ‘uit den mond der kinderen opgeschreven’ en schreef erbij:

‘Er schijnt mij wel wat aardigs bij te zijn. N°4 is zeker oud. Van de parallellen der door U opgegeven rijmpjes gelijk N°1 over Engeland, dat afgesloten is, merkwaardig op de overal voorkomende lezing. In elk geval heeft U het een en ander ter schifting. Ik kan wat “Engeland” betreft niet meêgaan met Mannhardt’s verklaring, dat wij hier het wolkengebied hebben, ik denk veeleer aan het doodenrijk, zooals ik ook in mijne “Holda-Mythen” trachtte aan te toonen. [...] Wil, bij ’t lezen mijner dissertatie wel gedenken, dat ik thans heel wat dingen anders zeggen zou en allerlei voorbarige conclusies zou vermijden.’⁴³

⁴² Mannhardt 1963: II, p. XIII.

⁴³ Brief van L. Knappert aan G.J. Boekenoogen d.d. 20-3-1892 (VA 56.14).

Deze kritische toon komen we ook tegen in Knapperts artikel ‘Hiërografie. Folklore. Bekker’s *Betoverde wereld*’ in *De Navorscher* van 1893. Aan het slot wijst hij er op, dat ‘het een der gevaarlijkste valstrikken op mythologisch gebied [is], dat men in hedendaagsch folklore te haastig overblijfselen uit de oude godenwereld vindt, en te recht is met deze “Wolf’sche methode” den draak gestoken.’ Echter om niet het kind met het badwater weg te smijten voegt Knappert er meteen aan toe: ‘Maar men behoeft ook niet al te schroomvallig te zijn als de overerving voor de hand ligt.’⁴⁴

Met Wolf bedoelt hij de door Mannhardt genoemde Johann Wilhelm Wolf (1817-1855), welbekend in Nederland door zijn verzameling *Niederländische Sagen* uit 1843, die in 1852 de eveneens aan Jacob Grimm opgedragen studie *Beiträge zur Deutschen Mythologie* uitbracht.⁴⁵ Mannhardt nam na de dood van Wolf het redacteurschap van diens *Zeitschrift für Deutsche Mythologie* over, waarvan echter nog maar twee delen verschenen, want hij maakte zich los van Wolfs denkbeelden en kwam onder de invloed van de vergelijkende mythologie. In die tijd schreef Mannhardt zijn *Germanische Mythen. Forschungen*, waarvan het eerste deel een vergelijking is tussen de Vedische god Indra en de Germaanse god Thunar (Thor) en het tweede deel een behandeling van Holda en de Nornen. Theodore Benfey’s uitgave van de *Pantschatantra* in 1859, waarin de Indiase herkomst van sprookjes werd betoogd, schokte Mannhardts geloof in de bruikbaarheid van sprookjes voor een Duitse mythologie en hij ging over tot een uitgebreid onderzoek van de zeden en gebruiken, dat tenslotte zou resulteren in zijn *Wald- und Feltkulte*.⁴⁶

De titel van Knapperts artikel in *Vragen van den Dag* uit 1894, ‘De ontwikkelingsgang van de geschiedenis der Germaansche Mythologie’, waaruit bovenstaande afkomstig is, was een aanscherping van de titel van de redevoering ‘De ontwikkelingsgang der Germaansche Mythologie’, gehouden door prof. B. Symons bij zijn aanvaarding van het rectoraat van de Rijksuniversiteit te Groningen in september 1892. Symons eindigde zijn rede met de bespreking van het werk van Mannhardt vanwege ‘de grenzenloze anarchie der geesten, die zich in de laatste jaren wederom in de Germaansche mythologie openbaart.’⁴⁷ Knappert waagde zich wel in die ‘maalstroom van hypothesen’, zoals Symons het noemde, wilde de zaak niet zo pessimistisch bekijken als Symons en wees op de winst: de verrijking van het materiaal en de daarmee gelijke

⁴⁴ Knappert 1893: 260.

⁴⁵ J. W. Wolf, *Niederländische Sagen*, Leipzig 1843; ID., *Beiträge zur Deutschen Mythologie*, Göttingen-Leipzig 1852.

⁴⁶ Knappert 1894: 199. Voor Benfey (1809-1881) zie: Meder en Venbrux 2000: 189.

⁴⁷ Symons 1892: 27.

tred houdende overtuiging, dat de stof historisch-kritisch geschilderd moet worden.⁴⁸ Knappert ging dit zelf ook doen en 1894 was volgens Lindeboom een ommekeer in Knapperts studie.⁴⁹ Achteraf, in 1933, gewaagde Knappert van ‘een gelukkig kortstondige afdwaling naar een terrein, waar alleen geschoolde Germanisten den voet mogen zetten.’⁵⁰ Hij doelde hier op zijn studies ‘Vita S. Galli’ uit 1894 en ‘Christendom en Heidendom in de *Kerkgeschiedenis* van Beda den Eerwaardige’ uit 1896.⁵¹ Daarna volgden nog enige boekbesprekingen, maar na zijn aanvaarding van het kerkelijk hoogleraarschap te Leiden in 1902 was er in Knapperts leven geen plaats meer voor het onderzoek naar de Germaanse godenleer. Over het gebruik van sprookjes ter ontwikkeling van een Germaanse mythologie schreef hij in een bespreking van de *Kinder- und Hausmärchen* van de gebroeders Grimm in 1897: ‘Het is van algemeene bekendheid, dat dit alles op groote teleurstelling uitgelopen is.’⁵² Ook Boekennoogen heeft zich na 1893 niet meer op het gladde ijs van de germaans-mythologische theorie begeven, al heeft hij zijn versie van die theorie nooit opgegeven, zoals we uit sporadische opmerkingen kunnen opmaken.⁵³ Dat ook anderen, tot ver in de twintigste eeuw nog met hem mee konden gaan, blijkt uit het volgende commentaar van Tjaard de Haan, hoofdredacteur van *Neerlands Volksleven*, het tijdschrift van het Nederlands Volkskundig Genootschap, in zijn *Nederlandse Volksverhalen* uit 1976 bij het Witte-zwanen-versje: ‘Prof. Schrijnen bestreed de opvatting van Dr. Boekennoogen als zou Engeland ‘dodenland’ kunnen betekenen. Wij zijn nu weer geneigd in te stemmen met Boekennoogen, mede op grond van het overvloedige (etnologische) materiaal.’⁵⁴

⁴⁸ Knappert 1894a, 207-208.

⁴⁹ Lindeboom 1944: 64.

⁵⁰ Lindeboom 1944: 64.

⁵¹ Knappert 1894b en 1897a.

⁵² Knappert 1897b: 296.

⁵³ ‘Sporen van het oude volksgeloof, dat de bewoners van het zielenrijk over water en in een schip het land der levenden bereiken, vinden wij [... o]ok in enkele oude kinderrijmen, die over het zielen- of doodenrijk handelen, [...] b.v. in het welbekende ‘Kroene kranen, witte zwanen, Wie wil er mee naar Engelland varen.’ (Boekennoogen 1912b).

⁵⁴ Haan 1976: 157f noot 19. Zie Schrijnen 1915: 2, 215: ‘Ook is de meening, dat Engeland = Engelland het zielenrijk zijn zou, tegenwoordig vrij wel verouderd.’

1.3. De methode van een enquête via de krant

Het was de Duitse theoloog, dichter en filosoof Johann Gottfried Herder (1744-1803), die als eerste systematisch volkskundig materiaal begon te verzamelen en oproepen deed hem materiaal toe te zenden. Hij beseftte, dat het oprukken van de ‘beschaving’ de schat aan volkspoëzie zou verdringen; hij wilde een begin maken met de redding daarvan en vroeg om toezending van volksliederen.⁵⁵ Hij stelde daarbij de eis: ‘Maar je moet het geven, zoals het is, in de originele taal, met bescheiden uitleg, zonder berisping of neerbuiging, zonder het te verfraaien of veredelen; zo mogelijk met melodie en alles dat behoort tot het leven van het volk.’⁵⁶

Herder zelf hield zich in zijn bundel *Volksliedern* uit 1774, die na zijn dood de programmatische titel *Stimmen der Völker in Liedern* (1807) kreeg, niet aan de door hem gestelde eis van de originele taal; alle door hem gegeven voorbeelden zijn door hemzelf vervaardigde vertalingen, waardoor ze overgoten zijn met een Herderiaanse saus.

Het appèl van Herder viel in Duitsland in vruchtbare aarde. In Nederland daarentegen was de belangstelling voor deze zaken gering. Vergeefs plaatste Jacob Grimm in 1811 in de *Algemeene konst- en letterbode* een oproep ‘[a]an kenners en liefhebbers der oude Nederlandsche letterkunde en dichtkunst’ om hem onder meer ‘alle in handschrift of in zeldzamen druk of in den mond van oude lieden nog voorhandene Volksliederen’ te sturen.⁵⁷

Wel was er in ons land belangstelling voor de oudheidkunde en binnen dat kader was het de Groninger predikant en schoolopziener Nicolaus Westendorp (1773-1836), die als eerste volksverhalen als volwaardig studieobject beschouwde en daarin resten van de heidense mythologie zag. In 1819 richtte hij het oudheidkundig tijdschrift *Antiquiteiten* op, waarin hij wees op het belang van zulke volkskundige gegevens voor de reconstructie van de Germaanse mythologie en de lezers opriep deze te verzamelen. Het resultaat van zijn oproep was mager: er kwamen slechts twee reacties, een uit het Duitse Bentheim en een uit Noord-Brabant. Dit verbaasde hem niet, want volgens hem was er in zijn tijd in Nederland een gebrek aan nationaal gevoel en een grote kloof tussen de burgerij en het gewone volk.⁵⁸ Ook L.Ph.C. van den Bergh,

⁵⁵ Bendix 1997: 39 naar Herder 1773 (bij Matthias II, 47); zie ook de introductie tot de *Volkslieder* van Theodor Matthias in: *Herders Werke*, Leipzig/Wien s.d., II, 121.

⁵⁶ Bendix 1997: 25 naar *Herders sämtliche Werke*, Berlin 1877-1913, IX, 533.

⁵⁷ Meertens 1949: 24; zie Meder en Hendriks 2005: 10, noot 28.

⁵⁸ Dekker 1978: 2-3; Voskuil 1984: 55; Meder en Venbrux 2000: 307.

schrijver van *Nederlandsche volksoverleveringen en godenleer* (1836) en *Proeve van een kritisch woordenboek der Nederlandsche mythologie* (1846), was van mening, ‘dat onze oudheden aan de Duitschers tegenwoordig beter bekend zijn dan aan ons zelven en dat nog de grootste onverschilligheid voor dit vak bij ons schijnt voort te duren.’⁵⁹

Het was dan ook een Duitser, de reeds genoemde Johann Wilhelm Wolf, die als eerste sagen in Nederland optekende en uitgaf. Ook nam hij het initiatief tot het eerste Vlaamse folkloristische tijdschrift *Grootmoederken. Archieven voor Nederduitse sagen, sprookjes, volksliederen, volksfeesten, en volksgebruiken, kinderspelen en kinderliederen enz.* (1842), waarvan echter maar één aflevering verscheen. Die werd het jaar erop herdrukt in het nieuwe door Wolf opgerichte tijdschrift *Wodana. Museum voor Nederduitse oudheidkunde* (1843), waarvan echter ook maar twee afleveringen verschenen.⁶⁰

Een van Wolfs correspondenten was T.R. Dykstra (1829-1862), ijveraar voor de Friese zaak en medeoprichter van het *Selskip foar Fryske tael en scriftenkennisse*. Het verzamelen van volksverhalen ging hem niet goed af en hij kreeg de meeste verhalen binnen via correspondenten door een oproep in *Iduna*, het orgaan van het Selskip. Hierin publiceerde hij enige van de hem toegestuurde verhalen, wat hem niet door alle lezers in dank werd afgenomen: men had geen behoefte aan ‘zulke bakersrelletjes en dwaze spookhistories.’⁶¹ Door zijn vroegtijdige dood is het niet tot een complete uitgave van het door hem verzamelde materiaal gekomen. Zijn opvolger als voorzitter van het Selskip, G. Colmjon, plaatste pas in 1877 weer een oproep voor volksverhalen, die hij nog net als Dykstra opvatte als relictten van Germaanse goden- en heldenverhalen. Ook nu kwamen er maar weinig verhalen binnen.⁶²

Nog steeds in het kader van de oudheidkunde hield de Middelburgse dokter Jan Cornelis de Man in 1858 een schriftelijke enquête naar spookgeschiedenissen en andere vormen van bijgeloof onder de bevolking van het Zeeuwse platteland.⁶³ Dat deze enquête niet veel resultaat had, is niet zo verwonderlijk gezien de opzet van De Man. Zijn vraagstelling was, ‘welke vooroordeelen en bijgeloovigheden thans in Walcheren nog eene schuilplaats vinden, voor zoo verre die namelijk

⁵⁹ Geciteerd door Voskuil 1984: 55.

⁶⁰ Meertens 1949: 28.

⁶¹ Dekker 1938: 14 naar T.R. Dykstra, ‘Iets over den oorsprong van volksoverleveringen en sprookjes’, in: *Nieuwe Friese Volksalmanak* 6 (1858) 154-160.

⁶² Dekker 1978: 14-15.

⁶³ Meertens 1949: 31.

*in verband staan met de gedachten onzer voorvaderen omtrent spoken, geestverschijningen, tooverkunsten, het verkeer met afgestorvenen en wat al zoo meer tot de Magische wetenschap of kunst van vroeger eeuwen betrekking heeft.*⁶⁴ Om deze vraag, die hij toelichtte met negentien subvragen, beantwoord te krijgen deed hij een beroep op de onderwijzers vooral, die hij – naast predikanten en vakgenoten (dokters) – de enquête in een circulaire deed toekomen. Dit was volgens J. Vader uit Middelburg, die Meertens studie van de schrijver toegezonden kreeg en erop reageerde in *Neerlands Volksleven*, een strategische fout, aangezien het personen betrof, die weliswaar onder het ‘volk’ verkeerden, maar daar geen deel van uitmaakten.⁶⁵ Ook De Man zelf, die Vader nog gekend heeft, was niet de juiste man, die wel als kundig geneesheer gewaardeerd was, maar voor het overige slechts ‘een geleerde vent uut stad [was], die mee eel ons doen en laeten niksniemendalle te maeken eit.’⁶⁶

Een tijdschrift, dat ook allerlei bijdragen en notities op het terrein van het volksleven bevat, is de in 1851 opgerichte *Navorscher*, waarmee Boekenooogen zeer goed bekend was. Niet alleen publiceerte hij hierin met enige regelmaat gedurende de periode 1889-1893, ook maakte hij uitgebreide aantekeningen van door anderen in *De Navorscher* geplaatste mededelingen op folkloristisch gebied.⁶⁷ Hetzelfde deed hij met het in 1869 door David van der Kellen Jr. opgezette tijdschrift *De Oude Tijd*. Hiervan had van 1871 tot 1874 Johannes ter Gouw de leiding, die voor zijn *De Volksvermaken* (1873) van correspondentie gebruik maakte.⁶⁸

Voorloper van Boekenooogen, en door deze veelvuldig gebruikt, was de studie van Johannes van Vloten (1818-1883), getiteld *Baker- en Kinderrijmen*, voor het eerst verschenen in 1872. Gedurende ruim twintig jaar had Van Vloten materiaal verzameld uit verschillende streken van het land. Hij beseftte echter dat er nog veel aan ontbrak en hij deed dan ook een oproep hem bijdragen te doen toekomen. Dat gebeurde in zulke ruime mate, dat hij weldra in staat was een tweede deeltje te laten verschijnen.⁶⁹

⁶⁴ Geciteerd naar Meertens 1961: 1; Meertens geeft de tekst van de enquête van De Man integraal weer.

⁶⁵ Vader 1962-63: 201.

⁶⁶ Vader 1962-63: 201.

⁶⁷ In de Collectie Boekenooogen van het Meertens Instituut (VA 56.35) bevindt zich een schrift van Boekenooogen, getiteld ‘Sint Maartensliederen en de avond van den 11^{den} November’, daterend van vóór 1891 (ondertekend met G.J. Boekenoooge, dus uit 1889, zie: Muller 1931: 22f), waarin alle op Sint Maarten betrekking hebbende aantekeningen uit *De Navorscher* staan opgetekend vanaf jaargang 1 (1851) tot 38 (1888).

⁶⁸ Meertens 1949: 32.

⁶⁹ Vloten 1969: 177.

Eind jaren tachtig van de negentiende eeuw, toen Boekenooogen met zijn studie begon, is de situatie drastisch aan het veranderen. Overal schieten tijdschriften voor de studie van ‘het folklore’ als paddestoelen uit de grond. In het in 1889 door de onderwijzers Jozef Cornelissen en J.B. Vervliet opgerichte *Ons Volksleven*, aanvankelijk bijgenaamd *Antwerpsch-Brabantsch tijdschrift voor Taal en Volksdichtveerdigheid, voor Oude Gebruiken, Wangeloofkunde, enz.*, wat in 1892 gewijzigd werd in *Tijdschrift voor Taal-, Volks- en Oudheidkunde*, wordt deze tijd als volgt geprezen: ‘God zij geloofd! De tijd is voorbij dat de studie der folklore in onze Dietsche gewesten, zoo goed als verwaarloosd wierd! De tijd is voorbij, dat de weinige beoefenaars van die belangrijke wetenschap, als dwazen uitgelachen en bespot wierden! In de leste jaren immers is die studie wonderwel vooruitgegaan, en te allen kante zijn kloeke mannen, begeesterde minnaars van taal en volk, al het volksaardige uit hunne gouwen aan ’t opteekenen en in tijdschriften aan ’t bijeenbrengen. Zoo heeft West-Vlaanderen *Rond den Heerd* en *Loquela*, Oost-Vlaanderen ’t kortelings gestichte *Volk en Taal*, Limburg en Luik ’t oudere ’t *Daghet in den Oosten*, terwijl [het in 1888 opgerichte tijdschrift] *Volkskunde* met algemeene, vergelijkende folklore bezig is.’⁷⁰

Het enthousiasme, waarmee de studie van de folklore in België en ook in andere ons omringende landen werd bedreven, werd niet gedeeld in Nederland. Hier verscheen het eerste tijdschrift, exclusief gewijd aan de folklore, pas in 1902 in de vorm van de *Driemaandelijke bladen*, een uitgave van de Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland.

Tot de universiteit was de nieuwe studie echter wel doorgedrongen, zij het op bescheiden schaal. Belangstelling ervoor blijkt uit het *Gids*-opstel ‘Mythologie en folklore’ uit 1885 van de Leidse godsdiensthistoricus P.D. Chantepie de la Saussaye, die de promotor was van Laurentius Knappert. Deze laatste brak, aldus P.J. Meertens, in zijn proefschrift een lans ‘voor het goed recht van de wetenschappelijke beoefening van het Folklore’.⁷¹

Onderzoek werd er in die tijd niet veel verricht. In de tijdschriften stonden veelal te hooi en te gras gevonden mededelingen betreffende de folklore van de regio. In Duitsland werd in 1891 door R. Wossidlo, gymnasiumleraar te Waren, een rondreis gemaakt door Mecklenburg, ‘ten einde bij boer en burger, geleerde en ongeleerde, nasporingen te doen’. Hij deed dit in het kader

⁷⁰ Cornelissen en Vervliet 1889: 1.

⁷¹ Meertens 1949: 32.

van een ‘Aufruf zu einer Sammlung Mecklenbürgische Volksüberlieferungen’, die uitgegaan was van de ‘Verein für Mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde’. Op zijn rondreis bezocht hij zo’n 150 plaatsen en kon zo 2000 aantekeningen voegen bij de 1500, die hij al eerder verzameld had.⁷²

Ook in Nederland werden dergelijke regionale verzamelinitiatieven genomen. Zo werd in 1891 door het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant aan August Hendrik Sassen (1853-1913) de verzameling van Noordbrabantsche folklore opgedragen.⁷³ Deze gemeentearchivaris van Helmond had in 1881-82 enige werken over Helmond uitgebracht en bracht van 1883 tot 1886 het *Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde* uit, dat hij moest staken wegens gebrek aan belangstelling.⁷⁴

Veldwerk behoorde altijd al tot de studiepraktijk. De cultuurhistoricus Willem Frijhoff wijst er op, dat zestiende-eeuwse humanisten reeds volkse grollen verzamelden en dat geleerden in de zeventiende eeuw met aantekenboekjes rondliepen om de orale cultuur van de gewone man vast te leggen.⁷⁵ Ook Boekenooen moet in zijn studententijd zo met een notitieblok in de aanslag door de Zaanstreek rondgelopen hebben. Naderhand schreef hij zijn aantekeningen in het net in een schrift en enige van die schriften zijn in de collectie Boekenooen van het Meertens Instituut bewaard gebleven. Daaruit kunnen we opmaken, dat Boekenooen niet over de vaardigheid beschikte om volksverhalen op te vangen. Slecht een zestal optekeningen bevat het schrift, getiteld

Tekening van C. Noordwal

⁷² Aldus rapporteerde hoofdredacteur van *Ons Volksleven* C. Vervliet (1892: 231) in ‘Nieuws over Volkskunde’.

⁷³ Brief van Aug. Sassen aan G.J. Boekenooen, d.d. 2-12-1893 (VA 56.63).

⁷⁴ Deze werken van Sassen zijn: *Historische en topographische atlas van Helmond, Geschiedenis van de Schutterij der Kolveniers of Lieve-Vrouwengilde te Helmond* en *De Heeren van Helmond, hunne afkomst...*, alle te Helmond.

⁷⁵ Frijhoff 1994: 258 (verwijzend naar R. Schenda, ‘Orale und literarische Kommunikationsformen im Bereich von Analphabeten und Gebildeten im 17. Jahrhundert’, in: Brückner e.a., *Literatur und Volk im 17. Jahrhundert: Probleme populärer Kultur in Deutschland*, Wiesbaden 1985, II, 447-463, hier 455).

‘Zaansche verhalen en legenden’, die bovendien naar mijn mening van matige kwaliteit zijn.⁷⁶

Dat er in de Zaanstreek, althans in het aangrenzende Waterland, geen gebrek was aan volksverhalen bewijzen de latere onderzoeken van dokter Bakker.⁷⁷

Daarentegen noteerde Boekenooen in een schrift, dat hij reeds van de titel ‘Zaansche Kinderspelen’ had voorzien, enige honderden rijmvarianten van bij kinderspelen gebruikte liedjes, min of meer op de wijze van de *Baker- en Kinderrijmen* van Van Vloten, dat door hem bij zijn werk uitvoerig geraadpleegd werd. De meeste optekeningen zijn afkomstig uit Wormerveer (182), geboorteplaats en lange tijd ook woonplaats van Boekenooen. Dan volgen Zaandijk (107), Westzaan (52), Krommenie (40), Zaandam (37), Wormer (14) en Koog aan de Zaan (13). Hoe Boekenooen echter aan dit materiaal is gekomen, wordt door hem niet vermeld. Slechts een zeldzame keer komen we een anecdotische referentie tegen. Zo vertelt hij bij een zestal loopliedjes, dat ze ‘worden gezongen door een rij kinderen, vaak met een oudere aan het hoofd, die elkaar bij kiel of rok vasthouden, en in de rondte of vooruit lopen. N°6 werd vaak gekozen, als wij bij zoo’n tocht den trap opgingen.’ Nog eens afzonderlijk vermeldt hij bij n°6, dat dit ‘misschien niet Zaansch [is], maar Haarlemsch. Ik heb het alleen mijnen vader hooren zingen, wiens ouders Haarlemsch waren. Zaankanters, die ik er naar vroeg, kenden het niet.’⁷⁸ Behalve een schetsje over Boekenooens jeugd, bij het slapen gaan de trap oplopend met broers en zussen achter de zingende vader aan, geeft hij ook een inkijk in zijn methode: hij verricht veldwerk: hij ondervraagt Zaankanters naar hun bekendheid met dit of dat rijm en constateert dat het betreffende rijm niet buiten hun gezin bekend is. Zijn vader heeft hij er echter niet naar gevraagd; hij neemt aan, dat deze het van zijn ouders heeft, die ‘Haarlemsch’ waren.

Bij een loopspel uit Wormerveer, waarvan hij alleen de twee eerste regels geeft, schrijft hij: ‘Ik heb hiervan niet meer kunnen opvangen. Ik weet dus ook niet, hoe het spelletje gaat. De kinderen stonden echter [...] op een hoop, terwijl een meisje er, zingende, in een kring om heen liep.’⁷⁹ Hieruit kunnen we opmaken, dat Boekenooen zich niet beperkte tot het interviewen van zegslieden, maar ook in de praktijk observaties verrichtte, waarbij er soms geen gelegenheid was

⁷⁶ Opgenomen in Meder en Hendriks 2005: 466-468 n°542-547. N°545 bijvoorbeeld is helemaal geen verhaal, maar slechts een losse opmerking. Overigens is het manuscript niet compleet en breekt af midden in een zin (zie N°547, p. 468 noot 457 moet zijn: de rest ontbreekt, omdat Boekenooen vermoedelijk de rest vernietigde na de publicatie van dit verhaal in *Volkskunde*).

⁷⁷ Zie hiervoor Meder 2001.

⁷⁸ Ms. ‘Zaansche Kinderspelen’, p. 29-30.

⁷⁹ Ms. ‘Zaansche Kinderspelen’, p. 32.

meer te weten te komen, dan wat uit de observatie blijkt. Een dergelijke observatie zien we ook in de opmerking over het spel ‘Wiptem soldaatje’ uit Zandijk: ‘Ik heb het alleen binnenkamers zien spelen, op stoelen, die in eenen kring stonden.’⁸⁰ Mogelijk dat de opmerking ‘Uit school komende’ ook aan directe observatie ontleend is, evenals bij het spel ‘Steentje bekeur’ de opmerking: ‘Bij het uit school naar huis lopen zeer gewoon.’⁸¹

Niet alleen uit eigen observatie, maar ook via zegslieden liet Boekenooen zich informeren, zoals we kunnen opmaken uit de opmerking: ‘Zegsman kent het niet verder.’⁸² Tevens kunnen we hieruit opmaken, dat Boekenooen ook onvolledige versies opnam, zoals hij evenmin verzwijgt, dat hij niet weet hoe en wanneer iets gespeeld wordt, of dat hij aangeeft de naam van een spel niet te kennen.

Het niet vermelden van de namen der zegslieden was een normale praktijk, die Boekenooen pas in een later stadium te boven kwam. De plaats van herkomst was belangrijk; bovendien ging het bij een spelletje om een groepsgebeuren, zodat er altijd sprake was van verschillende zegslieden, afkomstig uit dezelfde plaats.

Tot een publicatie van de ‘Zaansche Kinderspelen’ is het niet gekomen, want Boekenooen kwam op het idee om de collectie uit te breiden tot Noord-Holland door het inschakelen van correspondenten, die hij hoopte te verwerven door het plaatsen van een oproep in de krant. In een latere fase breidde hij zijn onderzoek naar heel Nederland uit, legde een groot archiveringssysteem aan voor alle rijmen en verknipte voor dat doel ook het manuscript van de ‘Zaansche Kinderspelen’. Het is me gelukt om alle losse delen en deeltjes aaneen te voegen, zodat het thans mogelijk is om het manuscript van de ‘Zaansche Kinderspelen’ in zijn oorspronkelijke vorm te beschouwen, waardoor we in staat zijn een inzicht te verkrijgen in de spelcultuur van de Zaanstreek omstreeks 1890.⁸³

⁸⁰ Ms. ‘Zaansche Kinderspelen’, p. 50.

⁸¹ Ms. ‘Zaansche Kinderspelen’, p. 33; 63.

⁸² Ms. ‘Zaansche Kinderspelen’, p. 34bis.

⁸³ Het handschrift bevindt zich in map 34.2 en het uit het ‘Rijmenboek’ bijeengebrachte materiaal in map 119a.

‘Men rekt de strekking niet,
maar telt het doel alleen.’
(Tollens, *Nova Zembla*)⁸⁴

Hoofdstuk 2. De uitwerking van Boekenooens onderzoeksofzet

2.1. De oproep in de krant

De voorgeschiedenis van de oproep kunnen we reconstrueren aan de hand van documenten uit de collectie Boekenooen. Door enige respondenten wordt namelijk melding gemaakt van een eerder onderzoek gedaan door dr. G. Kalff, gepromoveerd op *Het Lied in de Middeleeuwen* en leraar van Boekenooen op het gymnasium, en van diens hand zijn ook enige poststukken in de correspondentie te vinden.⁸⁵

Allereerst is er een brief uit april 1892 van H.P. Schoonebeek, een oud-leerling van Kalff op het Amsterdamsche Gymnasium, die zich herinnerde, dat deze ‘eenige jaren geleden’ hetzelfde verzoek had gedaan als Boekenooen. Hij was toen begonnen alles op te schrijven wat hij wist en deed ook onderzoek bij kennissen, maar het verzoek van Kalff was hem toen ‘door het hoofd geschoten’ en hij had er verder niet naar omgekeken tot hij, door het ‘stukje’ in het *Nieuws van den Dag* aangespoord, de versjes had opgezocht en nu aan Boekenooen zond.⁸⁶

Een tweede verwijzing treffen we aan in een brief van M. Honigh, een uit Purmerend afkomstige student theologie te Amsterdam, enige jaren jonger dan Boekenooen en inzender van tenminste vijf brieven.⁸⁷ Het betreft een brief van 31 januari 1893, waarin Honigh op een verzoek van Boekenooen ‘om van verschillende versjes de muziek op te geven’ schreef hieraan niet te kunnen voldoen, omdat hem ‘daartoe de bekwaamheid en kennis ontbreekt’:

⁸⁴ Citaat van Tollens uit de brief van J.W. Smitt aan G.J. Boekenooen, d.d. 10-3-1892 (VA 56.24).

⁸⁵ In het *Leven van Dr. G. Kalff (1856-1923), beschreven door zijn zoon*, van G. Kalff Jr., (Groningen-Den Haag 1924), waarin de tijd van het leraarschap van zijn vader aan het gymnasium nogal anekdotisch is beschreven, is over dit verzamelplan noch over Boekenooen iets terug te vinden.

⁸⁶ Brief van H.P. Schoonebeek aan G.J. Boekenooen, d.d. april 1892 (VA 56.23).

⁸⁷ De eerste brief (tussen 20-1 en 31-1-1892) ontbreekt.

‘Muziekkunst is mijn zwakste punt, muzikaal gehoor heb ik weinig. Reeds een paar jaar geleden vroeg mij hiernaar dr. Kalff, toen ik hem eenige ouderwetsche Hollandsche liedjes had toegezonden, maar toen natuurlijk ook te vergeefs.’⁸⁸

Honigh schreef in een brief van 25 maart 1892 druk te werken voor zijn ‘Proppisch’, zijn propadeuse (propjes), dus ‘een paar jaar geleden’ zat hij, voor hij naar de universiteit ging, op het gymnasium, naar we mogen aannemen in Amsterdam.⁸⁹ Het toezenden kan zijn geschied, omdat hij net als Schoonebeek het gymnasium ondertussen verlaten had. In deze zelfde brief refereert Honigh aan een toezending door de heer W. Leeksma, hoofd van de Burgerschool te Purmerend. Deze zond Boekenooen enige niet door Van Vloten opgenomen rijmen met de opmerking: ‘Wat u niet gebruiken kunt, is misschien welkom aan den heer G. Kalff.’⁹⁰ Ook Leeksma was kennelijk op de hoogte van Kalffs interesse in toezending van liedmateriaal.

Nog een verwijzing treffen we aan in de correspondentie van J. Binnendijk, onderwijzer te Naaldwijk. Aan zijn eerste zeer uitgebreide brief van 3 februari 1894 voegde hij als slotmerking toe:

‘Wezenlijke liederen uit ouden tijd heb ik indertijd met melodie en tekst opgezonden aan Dr. Kalff te Amsterdam, die in een commissie zit voor een Oud-liedeboekje, waarnaar ik dagelijks uitkijk.’⁹¹ ‘Indertijd’ kunnen we zien als ‘een paar jaar geleden’; het betreft dus hetzelfde onderzoek. Het ‘Oud-Liedeboekje’, waar hij naar uitkeek, verscheen in 1896 als uitgave van de Maatschappij tot Nut van ‘t Algemeen en werd daarom ook wel ‘Nutsbundel’ genoemd. Kalff was een der drie redactieleden.⁹²

Over deze bundel zijn nadere mededelingen te vinden in de correspondentie van Corn. Tolk, die de muzieknnotatie van Boekenooens topverzamelaar dr. Bakker verzorgde en ook rechtstreeks met Boekenooen correspondeerde, voornamelijk over muzieknnotatie, maar ook over een liederenboek, dat hij zelf wilde uitbrengen. In zijn tweede brief, van 13 september 1900, geeft Tolk in het kader van zijn boek een overzicht van de stand van zaken met betrekking tot de optekening van het volkslied. Het meeste van wat er de laatste zestig jaar opgetekend en

⁸⁸ Brief van M. Honigh aan G.J. Boekenooen, d.d. 31-1-1893 (VA 56.12).

⁸⁹ Purmerend ligt ongeveer even ver van Amsterdam als Wormerveer.

⁹⁰ Brief van W. Leeksma aan G.J. Boekenooen, d.d. 21-3-1892 (VA 56.14).

⁹¹ Brief van J. Binnendijk aan G.J. Boekenooen, d.d. 3-2-1894 (VA 56.4).

⁹² D. de Lange, J. van Riemsdijk en G. Kalff (red.), *Nederlandsch Volkliederenboek*, Amsterdam 1896 (uitgave van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen).

uitgegeven was kwam uit België en voor de rest stonden er een paar liederen opgetekend in de *Navorscher*, in de *Baker en Kinderrijmen* van Van Vloten en in de *Nutsbundel*, ‘maar dat weinige doet niet vermoeden, dat er nog veel verborgen is.’ Hij memoreert de rol van de Belgische hoogleraar Paul Fredericq in het herleven van een aantal van die liederen en beschrijft dan zijn eigen aandeel in het tot stand komen van de *Nutsbundel*, ofwel het *Nederlandsch Volksliederenboek* uit 1896:

‘De oproeping van de verzamelaars van den Nutsbundel had een poover resultaat, dat nog geringer zou zijn geweest als ik niet een 40-tal liederen en fragmenten aan den heer Kalff had medegedeeld. Onder de in de voorrede genoemde inzenders zijn er niet minder dan 8, wier bijdragen door mijnen bemiddeling zijn ingekomen. Het is derhalve zeer verklaarbaar, dat men thans algemeen aanneemt, dat er in ons land niet veel te vinden is, en dat men daarvoor in Vlaanderen moet wezen.’⁹³

Uit deze aanwijzingen kunnen we opmaken, dat Kalff enige jaren tevoren, in de tijd, dat Boekenooen op het gymnasium zat, een vergelijkbare oproep had gedaan in de kring van zijn scholieren en ook daarbuiten, in een onbekend blad, om te komen tot een ‘Nederlandsch Volksliederenboek’.

Het verzoek van Kalff, waaraan de heer Schoonebeek refereerde, was naar we mogen aannemen, ook Boekenooen, die immers les van Kalff kreeg en een vriendschapsband met hem had, ter ore gekomen. Hij begon met opschrijven wat hij wist en deed onderzoek bij kennissen, hetgeen resulteerde in een verzameling, die hij de titel ‘Zaansche kinderspelen’ gaf, en dat hij vóór hij in 1891 naar Leiden verhuisde, vervaardigd moet hebben.

Tekening van C. Noordwal

Uit dit manuscript kunnen we opmaken, dat Boekenooen heel wat veldwerk verrichtte, niet alleen in zijn geboorte- en woonplaats Wormerveer (182 optekeningen), maar ook in de omliggende plaatsen Zaandijk (107), Westzaan (52), Krommenie (40), Zaandam (37), Wormer (14) en Koog aan de Zaan (13). Hij bracht een naar huidige en ook toenmalige maatstaven indrukwekkende collectie tot stand, maar tot publicatie van het vergaarde materiaal kwam Boekenooen niet. Hij gebruikte het materiaal daarentegen om een nog veel indrukwekkendere

⁹³ Brief Corn. Tolk aan G.J. Boekenooen, d.d. 13-9-1900 (VA 56.25); zie Meder 2001: 34. Voor Paul Fredericq en zijn invloed op G. Kalff, zie Grijp 2000b: 340.

collectie samen te stellen, namelijk het ‘Groot Nederlandsch Rijmenboek’, en verknipte daartoe enige hoofdstukken van zijn manuscript.

De reden voor de onderschatting door Boekenooogen van het belang van de ‘Zaansche kinderspelen’ moeten we mijns inziens zoeken in een vergelijking met de *Baker- en Kinderrijmen* van de kritisch theoloog en later hoogleraar in de Nederlandse geschiedenis en letterkunde J. van Vloten. Hierin is veel van het door Boekenooogen bijeengebrachte materiaal, zij het in ietwat andere vorm, terug te vinden. De studie van Van Vloten is echter niet op veldwerk, maar op correspondentie gebaseerd en ontbeert de spelcontext.⁹⁴ We kunnen dus stellen, dat de ‘Zaansche kinderspelen’ van Boekenooogen uniek is.

Uit de correspondentie van Kalff met Boekenooogen kunnen we opmaken, dat Boekenooogen op eigen gelegenheid een oproep had geplaatst in de *Schager Courant* (van 21 januari 1892). Dit was echter niet de eerste publicatie, zoals blijkt uit de ‘lijst der geschriften’, die Muller toevoegde aan Boekenooogens ‘Levenbericht’.⁹⁵ Deze vond plaats in *De Zaanlander* van 19 december 1891 onder de titel ‘Kinderrijmen’. In januari 1892 herhaalde Boekenooogen zijn oproep om Noordhollandse kinderrijmen toe te zenden in de *Alkmaarsche Courant*, *Schager Courant*, *Texelsche Courant*, *Purmerender Courant*, het *Haarlemsch Dagblad*, het *Zondagsblad van Haarlem* en in februari 1892 in de *Hoornsche*, *Heldersche* en *Enkhuizer Courant*.⁹⁶

In tabel 2 worden de data van de publicatie van de oproepen weergegeven aan de hand van de door de correspondenten opgegeven bronnen. Van zo’n 185 correspondenten is de naam van de krant, waarin de oproep stond, te achterhalen uit hun correspondentie. Dit levert een goed, maar enigszins vertekend beeld op, omdat vooral in het begin Boekenooogen de correspondentie niet bewaarde en de brieven verknipte. Zodoende scoren vooral de zojuist genoemde kranten laag: *De Zaanlander*, de *Heldersche*, de *Enkhuizer* en de *Schager Courant* leverden ieder één respondent, de *Texelsche Courant*, het *Haarlemsch Dagblad* en het *Zondagsblad van Haarlem* drie en de *Alkmaarsche Courant* zes.

⁹⁴ Vloten 1969: 177 (woord vooraf bij de 1e druk, 1871); Veurman 1969: 179.

⁹⁵ Muller 1931: 22-29.

⁹⁶ Ook de oproep in de *Zaansche Courant*, waarop één, ongedateerde inzending is gekomen, zal in deze maanden hebben plaatsgehad. Tevens was er in deze tijd een publicatie in de *Provinciale Courant* en in het *Maandblad voor de Bewaarschool*, die ieder één reactie kregen.

Krant en publicatiedatum	met datum	zonder
Zaanlander (v. 20-12-'91)		1
Alkmaarsche.Courant 19-1-1892	2	
Alkmaarsche.Courant 20-1-1892	1	3
Haarlemsch.Dagblad 20-1-1892	3	
Schager Courant 21-1-1892	1	1
Texelsche Courant (v. 27-1-1892)		3
Purmendsche Courant 27-1-1892	1	
Zondagblad Haarlem 31-1-1892	1	2
Enkhuizer Courant. v. 7-2-1892		1
Hoornsche Courant 7-2-1892	1	
P.C. (v. 15-2-1892)		1
Maandblad v. Bewaarschool (v. 17-2-1892)		1
Heldersche Courant (v. 20-2-1892)		1
Nieuws van den Dag 10-3-1892	1	1
Nieuws van den Dag; Zo 27-3-1892	13	5
Nieuws van den Dag, Ma 28-3-1892	17	19
Maandblad v. Bewaarschool.(v. 22-11-1892)		1
Nieuwsbad 27-1-1893	1	
NRC 12-11-1893	1	
Schoolblad 14-11-1893	1	
Nieuws van den Dag 19-11-1893	1	
Nieuws van den Dag 20-11-1893	1	1
De Gids oct/nov 1893	40x	-10x +krant
Winterswijksche Courant (v. 4-1-1894)		2
Maasbode 24-1-1894	1	2
Dagblad voor Gouda (v. 27-1-1894)		1
Handelsblad 27-1-1894	2	
Prov. Gron. Courant 27-1-1894	1	1
Rotterdamsche Courant (v. 28-1-1894)		4
Handelsblad 28-1-1894	6	2
NRC 28-1-1894	8	8
Prov. Gron. Courant 28-1-1894	2	2
Oprechte Haarlemsche Ct 28-1-1894	1	
Zondagskrant Centrum A'dam 28-1-1894	1	
Rotterdammer 28-1-1894	2	3
Ochtendbode 28-1-1894	1	
De Tijd 29-1-1894	2	2
Oprechte Haarlemsche Ct 29-1-1894	1	
Handelsblad 29-1-1894	2	3
Nieuws van den Dag 30-1-1894	7	15
Leidsch Dagblad 30-1-1894	1	
Maandblad v. Bewaarschool febr 1894		1
Minerva febr 1894		4
'Onze eilanden' 3-2-1894	1	
Neêrlands.Volksblad.3-2-1894	1	
Amersfoortsche Courant. (v. 4-2-1894)		1
Kamper Courant (v. 5-2-1894)		1
Vaderland (v. 6-2-1894)		1
Zuidhollander bijvoegsel (v. 8-2-1894)		1
De Wekker 10-2-1894		1
Amsterdamsche.Courant. (v. 14-2-1894)		1
Nieuwe Koerier (v. 16-2-1894)		1

Krant en publicatiedatum	met datum	zonder
<i>De Post</i> 17-2-[189?]	1	
<i>Haarlemmer Courant</i> . (v. 20-2-1894)		1
<i>Schoolwereld</i> (v. 1-3-1894)		2
<i>Soerabaja Courant</i> 1-3-1894	1	
<i>Deventer Dagblad</i> 1894		1
<i>Javabode</i>		1
<i>Zaansche Courant</i>		1

Tabel 2: Data van publicatie van de oproepen in de opgegeven kranten

[Kolom 2 bevat het aantal inzenders met opgave van publicatiedatum, kolom 3 het aantal inzenders zonder opgave van publicatiedatum (hierbij geldt de datum van inzending, in kolom 1 aangegeven door 'v.').⁹⁷]

De oproep werd herdrukt en in Noord-Holland verspreid als circulaire, met begeleidend schrijven der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen, en overgenomen door het *Nieuws van den Dag*.⁹⁸ Over de gang van zaken omtrent deze circulaire en de publicatie in het *Nieuws van den Dag*, toen de grootste krant van Nederland, worden we ingelicht door de in de collectie Boekenooogen aanwezige correspondentie van Kalff met Boekenooogen. Op een briefkaart van eind januari 1892 belooft Kalff twee van zijn zwagers, een in Heiloo en een in Alkmaar, op de 'zaak' opmerkzaam te maken, evenals een oud-leerling op Texel. Ook zal hij een paar burgemeesters 'zien aan te porren' en een dokter te Spanbroek, die vooral anderen aan het werk moeten zetten.⁹⁹

Kalff was echter nog niet uitgesproken, hij liet de kaart meteen volgen door een brief (bijlage 6), waarin hij een beter plan uiteenzette, namelijk om het stukje van Boekenooogen uit de *Schager Courant* te laten overdrukken op een afzonderlijk blaadje en dat te zenden naar zijn kennissen in Noord Holland en te kijken of dat stuk met een korte aanbeveling van Provinciale Staten toegezonden kon worden aan de burgemeesters van Noord-Holland. Die hoefden natuurlijk niet zelf aan het verzamelen te gaan, maar moesten daartoe geschikte personen zoeken.¹⁰⁰ Kort daarna stuurde Kalff enige 'stukjes' aan Boekenooogen en schreef erbij, dat hij een der redacteurs van het *Nieuws van den Dag*, die hij persoonlijk goed kende, 'instantelijk' verzocht had het stukje onder de algemene aandacht te brengen; alle voorname bladen in

⁹⁷ Niet opgenomen zijn publicaties waarop geen reactie kwam, zoals de oproep in *Volkskunde* en die in het *Algemeen Nieuws- en Advertentie-Blad voor Steenwijk en omstreken* van 31-1-1894 (zie Dekker 1998: 229).

⁹⁸ Muller 1931:24.

⁹⁹ Kaart G. Kalff aan G.J. Boekenooogen, d.d. 26-1-1892 (VA 56.14).

¹⁰⁰ Brief G. Kalff aan G.J. Boekenooogen, d.d. 27-1-1892 (VA 56.14).

Amsterdam en Haarlem kregen ook een exemplaar (*Standaard, Amsterdammer, Tijd, Handelsblad*, etc.), maar hij had niet nagegaan, wat zij er mee gedaan hadden.¹⁰¹

Voor zover ik heb kunnen nagaan heeft alleen het *Nieuws van den Dag* de publicatie ter hand genomen, zowel in de Zondageditie van 27 maart als in de Maandageditie van 28 maart 1892. Het stuk (zie bijlage 1), dat prominent geplaatst werd en tweemaal een halve pagina besloeg, trok ruime aandacht en leverde veel reacties op, niet alleen uit het doelgebied Noord-Holland, maar ook uit andere streken van Nederland.

Tekening van C. Noordwal

In de oproep, getiteld ‘Onze Kinderrijmen’, maakte Boekenooogen melding van zijn onderzoek in de Zaanstreek: ‘Uit mijne geboortestreek, de Zaanlanden, heb ik met andere hulp reeds omstreeks 500 verschillende rijmpjes en spelen van allerlei aard kunnen opteekenen en dus van ondergang redden.’¹⁰²

De oproep werd gevolgd door een ‘dringend verzoek ... in eene zaak van gewicht voor de kennis onzer taal en letteren en onzer oudheden’ van het Bestuur der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen, ondertekend door de kopstukken van de Amsterdamse (waarvan Kalff de secretaris was) en Leidse afdelingen. Ook door hen werd aan het onderzoek van Boekenooogen in de Zaanstreek gerefereerd:

‘Sedert eenige jaren houdt de Heer G.J. Boekenooogen, candidaat in de Nederlandsche letteren te Leiden, zich bezig met het verzamelen van kinderliedjes, kinderrijmen en volkssprookjes, die nog in den mond der bewoners van Noord-Holland leven.’¹⁰³

De ondertekenaars zouden graag zien, dat die verzameling ‘zoo volledig en nauwkeurig mogelijk’ werd. Op dit gebied was weliswaar al verdienstelijk werk verricht door J. van Vloten (zie §1.3), maar er kon nog veel worden gedaan. Het verzamelen was echter voor één man te tijdrovend, vandaar het verzoek ter ondersteuning, verwijzend naar het artikel van Boekenooogen dat reeds in enige Noord-Hollandse dagbladen was gepubliceerd.

¹⁰¹ Brief G. Kalff aan G.J. Boekenooogen, zonder datum (VA 56.14).

¹⁰² Geciteerd in Meder en Hendriks 2005: 41. De oproep is integraal opgenomen (pp. 37-44).

¹⁰³ *Nieuws van den Dag* 27/28-3-1892 (zie bijlage 1). Ook dit ‘sedert eenige jaren’ duidt erop, dat Boekenooogen al langere tijd met dit onderzoek bezig was (zie supra: M. Honigh en J. Binnendijk).

In de oproep rechtvaardigde Boekenooogen het wetenschappelijk onderzoek naar de ‘schijnbaar onbeteekenend[e]’ kinderrijmen met behulp van de reeds besproken Germaans-mythologische theorie (zie §1.2). De door hem gebruikte voorbeelden zijn alle afkomstig uit de ‘Zaansche kinderspelen’, dat toen reeds in manuscriptvorm moet hebben bestaan.

Een andere rechtvaardiging voor het verzamelen van deze rijmen ziet Boekenooogen in het redden van wat verloren dreigde te gaan, het redden van wat thans wel wordt gezien als ons erfgoed.

Tekening van C. Noordwal

‘Het is hoog tijd, dat ze opgeteekend worden; over 25 jaar is wellicht veel verloren van wat nu nog bekend is. Iedereen kan daarbij behulpzaam zijn. Men neme slechts de kleine moeite van een paar der rijmen, die men kent, op te schrijven en mij toe te zenden. Men denke niet: “Ik zal mijne maar niet opteekenen, want een ieder zal ze wel reeds hebben opgegeven,” want als ieder zoo dacht, dan gebeurde er niets, en hoe meerderen er aan het opschrijven gaan, hoe beter.’¹⁰⁴

Boekenooogen heeft een hele lijst van zaken, die hij belangrijk vindt: wiegeliëdjes, kinderdeuntjes, kinderspelen als knikkeren, tollen, krijgertje met locale benamingen, rijmpjes bij het touwtjespringen, bij het schommelen, bij het wippen, raadsels, scheldrijmpjes, aftel-, nazeg-, leugenrijmen, versjes op dieren, Sinterklaas-, Sint-Maarten-, rommelpot-, Kerstster- en Pinksterblomliëderen, wat gezegd wordt bij het hooien, maaïen en spinnen, bezwerings-formules, weersvoorspellingen en tot slot sprookjes en spookhistories, echter niet die uit boeken, ‘maar de oude verhalen, die nog bij het volk leven.’¹⁰⁵

In het oktober- en novembernummer van 1893 van *De Gids* publiceerde de inmiddels afgestudeerde Boekenooogen zijn opstel ‘Onze Rijmen’, dat daarna ook als boekje verscheen en dat we kunnen zien als één lange oproep. Boekenooogen begint met te wijzen op de grote belangstelling, die er bij velen bestaat voor onze rijmen. Zo zijn de drie oplagen van het boekje van Van Vloten al sedert jaren uitverkocht en werd de door hem geplaatste oproep om hem rijmen, spelen en sprookjes in te zenden, zo welwillend ontvangen, dat die hem bij honderdtallen

¹⁰⁴ Geciteerd in: Meder en Hendriks 2005: 41.

¹⁰⁵ Geciteerd in: Meder en Hendriks 2005: 44.

zijn toegevloed. Daarom acht hij het wenselijk ‘wat uitvoeriger uiteen te zetten, waarom het de moeite loont die rijmen van den ondergang te redden, dien zij anders zeker tegemoet gaan.’ Zo komen dezelfde rijmen over een groot gebied verspreid voor en dragen ‘de rijmen van alle Germaansche landen’ éézelfde karakter. ‘Dit rechtvaardigt een wetenschappelijk onderzoek.’¹⁰⁶ Die verbreiding komt niet door boeken, want het verzamelen is pas ‘in deze eeuw’ (de negentiende) begonnen met het optekenen van rijmen en sprookjes uit de volksmond (door de gebroeders Grimm). Men kwam daarbij tot de ontdekking van de ‘verrassende overeenkomst’ tussen de overleveringen uit ver van elkaar verwijderde streken. Deze overeenkomst laat zich alleen verklaren door de aanname, dat de rijmen al heel oud zijn. Ook de vorm kan wijzen op hoge ouderdom, zoals het kettingrijm en het stafrijm. In sommige rijmen zouden godsdienstige voorstellingen ‘der heidensche Germanen’ te vinden zijn, zij het met moeite, want de rijmen hebben in de loop der tijd ‘natuurlijk allerlei vervormingen’ ondergaan.¹⁰⁷ Onderzoek maakt duidelijk, dat achter die ‘schijnbaar onzinnige liedjes’ meer schuilt, en Boekennoogen laat ons zien hoe het onzinnige tot stand komt door het versmelten in de volksmond van verschillende liedelementen tot een groter geheel. Ook van andere vervormingen (dialect, etc.) geeft hij voorbeelden om het eerste deel te besluiten met de raad bij het verzamelen der rijmen het optekenen der zangwijzen niet te verwaarlozen.¹⁰⁸ In het tweede deel van zijn artikel geeft Boekennoogen een overzicht van het gebied waarop de rijmen zich bewegen. Hij besluit dit deel met een oratio pro domo, want ‘van jaar tot jaar neemt het aantal der rijmen, die van het voorgeslacht tot ons zijn gekomen, af.’ Nu moeten ze worden opgetekend anders gaan ze voor goed verloren. Uiteraard ontving hij al belangrijke bijdragen, maar er moet nog veel meer ontbreken. Daarom doet hij een beroep ‘op de welwillendheid van ieder, die zich iets van de rijmen uit zijne jeugd herinnert,’ hem die mee te delen, opdat ‘over eenige jaren een Nederlandsch Rijmenboek kunne verschijnen, waarin slechts een zeer klein gedeelte van onzen huidige rijmenschat ontbreekt.’¹⁰⁹

Ging het in de oproepen van 1892 nog om ‘in het belang der wetenschap zoo mogelijk alle Noord-Hollandsche kinderspelen en rijmen bijeen te brengen’, nu gaat het om een ‘Nederlandsch Rijmenboek ... waarin slechts een zeer klein gedeelte van onzen huidige rijmenschat ontbreekt’.

¹⁰⁶ Boekennoogen 1893b: 58-59.

¹⁰⁷ Boekennoogen 1893b: 73.

¹⁰⁸ Boekennoogen 1893b: 92.

¹⁰⁹ Boekennoogen 1893b: 129-130.

Het plan heeft dus nogmaals een schaalvergroting ondergaan, maar blijft even ambieus in het streven naar volledigheid.

Na de publicatie in *De Gids* volgde een nieuwe golf van oproepen in de dagbladen; onduidelijk is hoe ditmaal een en ander in zijn werk is gegaan. Problematisch is ook de publicatie van de oproep in *Volkskunde*, waarin we een oproep aantreffen, ondertekend door de redactie van het onderwijzersblad *De Wekker* met de bemoedigende boodschap: ‘Wij houden ons verzekerd dat de onderwijzers den heer Boekennoogen gaarne zullen steunen in zijn nuttig werk. Op menig speelplaats kan er, wat spel en versjes aangaat, wel het een en ander opgevangen en verzameld worden.’¹¹⁰ Deze tekst treffen we ook aan in *De Wekker* van zaterdag 10 februari 1894 en gaat vergezeld van het artikel ‘Rijmen en Sprookjes’ (bijlage 2), dat ook is opgenomen in het *Nieuws van den Dag* van dinsdag 30 januari 1894 en *De Tijd* van maandag 29 januari 1894.¹¹¹ De oproep, die in *Volkskunde* is opgenomen in de rubriek ‘Vragen en Aanteekeningen’, wordt gevolgd door een ‘Bericht’ van de uitgever, geplaatst op verzoek van Aug. Gittée, waarin deze afscheid neemt van de redactie, gevolgd door de mededeling dat voortaan Alfons de Cock met Pol de Mont ‘den last van dit tijdschrift zal dragen.’ Hieruit mogen we concluderen, dat de oproep als N°176 in de rubriek geplaatst is door Pol de Mont, die de ondertekenaar is van de twee laatste aantekeningen in de rubriek (177 en 178). Hij kan dit bericht van *De Wekker* toegestuurd hebben gekregen of uit *De Wekker* hebben overgenomen; het laatste is waarschijnlijker, want in deze rubriek komen we vaker uit Nederlandse kranten overgenomen artikelen tegen.¹¹² Dit kan uiteraard niet voor 10 februari 1894 zijn geschied, zodat deze aflevering van *Volkskunde* – het blad verschijnt driemaandelijks – pas daarna moet zijn verschenen.¹¹³ Overigens blijkt van geen enkele respondent in de collectie Boekennoogen, dat op de oproep in *Volkskunde* is gereageerd.

¹¹⁰ Boekennoogen 1893c: 154; Ton Dekker wekt in zijn overzicht van *De Nederlandse volkskunde* ten onrechte de suggestie, dat de oproep geplaatst is door Boekennoogen zelf (Dekker 2002: 11); ook Theo Meder doet dat (Meder en Hendriks 2005: 12) ervan uitgaand, dat in *Volkskunde* de oudste versie (1893) staat.

¹¹¹ Boekennoogen 1894.

¹¹² Zie in hetzelfde *Volkskunde*-nummer: p. 14-16 N°167 uit de *Amsterdamsche Courant* van 23-11-1892 en p. 32 uit de *NRC* (zonder datum).

¹¹³ Het uit de pas lopen (d.w.z. niet meer in januari met het eerste nummer komen) van *Volkskunde* – als gevolg van de redactiewisseling – zien we aan het licht komen bij *Volkskunde* jg. 8, die gedateerd is 1895-1896! (Dit zet zich voort tot 1902, dan verschijnt het tijdschrift weer in januari).

Een van de kranten, die de oproep overnamen, was de *Winterswijksche Courant*, waarop een ingezonden stuk van H.P. Priester volgde, waarin hij blijk gaf van zijn instemming met de ‘opwekking’ om Boekenooogen behulpzaam te zijn met zijn omvangrijke werk. En hij drukt ‘nogmaals allen, die het dialect hunner streek weten te waardeeren’, op het hart om de roepstem van de redactie te beantwoorden en de ‘oude liedekens der vergetelheid’ te ontrukken. Net als Boekenooogen geeft hij voorbeelden, in het Achterhoeks, als:

Ziegezage, hortepage

Wie wil met naor Deamter jagen?

Deamter is êslotten, den slöttel is êbrokken.

Is er dan gin smid in ’t land,

Dee den slöttel maken kan?

Of het lieve-heers-beest-liedje:

Zunnekuuksken, zunnekuuksken,

Dien vader en mooder bunt doad!

Dien huusken steet in nöttelenbrand

Dow kumste nooit wear in dien land!

Hij besluit zijn stuk met de opmerking: ‘Maar genoeg! Ik meen, door dit weinige, aangetoond te hebben, dat ons dialect rijk is aan aardige rijmpjes! Het kan U, Winterswijkers, niet moeielijk vallen, ze te verzamelen en ze der Redactie uwer courant te doen toekomen.’¹¹⁴

Een indirecte reactie op Boekenooogens oproep is afkomstig van J. Schuitemaker in *De Vacature, Nieuw Advertentieblad voor het Lager, Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs* van 26 februari 1895 in een artikel, getiteld ‘Vermakelijke onzin’, naar de titel van een boek van Jacob van Lennep, waaraan hij moest denken, toen hij kinderen ‘vangmannetje’ zag spelen en hun aftelrijmpje hoorde.¹¹⁵ Het luidde:

Rommelebosje, rommelebosje, Ein da dà

Karremiremà! Karremire – isje disje

Ein – dein – dà! Ingelde – zingelde – zièpedà,

¹¹⁴ Priester 1894 (in: VA 56.40.1.1).

¹¹⁵ Schuitemaker 1895 (in VA 56.23). Volgens een aantekening van Boekenooogen is de correspondent uit Purmerend – naar ik aanneem de drukker, zie afbeelding – de schrijver van het artikel in *De Vacature*. Van zijn hand is naar ik meen ook het artikel ‘Oude Volksdeuntjes’ in: *Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis* 10 (1922) 204-215.

Rep – du repdiè – knol!
Eindein – dupke, porceleinen kupke,
Porceleinen boterstang, eindein dupke.

Ook andere rijmpjes hoorde hij van de kinderen en van het rijmpje ‘Onder de groene boomen / Daar ligt een Engelsch schip, / De Franschen zijn gekomen, / Die zijn zoo rijk als ik. / Eén, twee, drie, vier, vijf, / Jij bent vrij!’ meende hij, dat het uit de Franse tijd afkomstig was, net als van een ander rijmpje, dat eindigt met:

Achter de kerken daar stuift het zand,
Je kunt het wel hooren in Engeland,
Engeland is gesloten,
De slootjes zijn gebroken,
Je kunt ze nog wel maken
Van allerlei steenen en beenen
Met gouden haken.

Volgens Schuitemaker bleek uit de woorden ‘Engeland is gesloten’, dat hier sprake is van het continentale stelsel van Napoleon: ‘[A]l is Engeland ook gesloten, als men maar *steen en been* klaagt bij de douanen en vooral, als men maar *gouden haken* bezit en dus de wachters de handen zalf – dan kan men nog wel sluikhandel drijven.’ Schuitemaker had dit echter geschreven, voordat hij Boekenoogens artikel in *De Gids* gelezen had en hij haalt diens Engeland-rijmpje aan met diens bewering, dat met Engeland niet het eiland, maar het ‘*zielenrijk* of het *Engelland, land der Engelen*,’ wordt bedoeld en dat het rijm van heidense Germaanse oorsprong is.¹¹⁶

Schuitemaker had zich dus met zijn veronderstelling, dat het rijm uit de Franse tijd afkomstig zou zijn, ‘leelijk op glad ijs begeven!’ En hij beveelt eenieder, die het met hem bejammert, dat de oude rijmen langzamerhand verdwijnen, zeer de lezing van het *Gids*-artikel aan.¹¹⁷

Er waren echter nog steeds streken in het land, die door al deze oproepen niet of nauwelijks waren bereikt en in 1902, acht jaar na de laatste oproepgolf, deed Boekenoogen nog een oproep

¹¹⁶ Schuitemaker 1895. Het rijm van Boekenoogen heeft een stempelnummer toegekend gekregen, waaruit blijkt, dat de stempels niet door Boekenoogen gezet zijn (zie § 3.2a). Dat hij het voor het eerst in *De Gids* las, klopt niet als hij de correspondent uit Purmerend is, die de oproep in de *Purmerendsche Courant* van 27[-1]-1892 las; hij zal echter *De Gids* in 1895 (bij de opname; het artikel was al eerder geschreven) nog voorradig hebben gehad.

¹¹⁷ Het idee van Schuitemaker is zo gek nog niet, al blijkt uit een aantekening van Boekenoogen, dat het rijm al in de 17de eeuw bekend was; echter ook toen was Engeland afgesloten en wel met een ketting in de haven, zoals De Ruyter eens stukvoer. Zie ook Meder en Hendriks 2005: 45.

in het eerste nummer van *Driemaandelijksche Bladen*, een uitgave van de Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland. Daarop kwam echter – net als op de oproep in *Volkskunde* – geen aantoonbare respons.¹¹⁸

2.2. De reacties uit het land

De overdaad aan oproepen bracht ook een overdaad aan reacties uit het land binnen (al kon het wat Boekenooogen betreft nooit genoeg zijn). Bijlage 7 bevat een tabel gemaakt van de correspondenten met daarin diens naam, het volgnummer van de correspondentie in de collectie, op welke oproep gereageerd is, het aantal stuks correspondentie, de herkomst van het materiaal, en tot slot geslacht, beroep en leeftijd van de correspondent, voor zover bekend.

De collectie bevat 561 optekeningen op naam, waaraan 8 toe te voegen zijn van inzenders van wie materiaal noch correspondentie terug te vinden is, plus één, namelijk dr. Bakker, wiens inzendingen zich elders bevinden.¹¹⁹

Van 432 inzenders is correspondentie aanwezig, evenals van 38 anonymi.

De 432 correspondenten zonden tezamen 701 briefstukken. Hierbij is niet opgenomen de briefwisseling met dr. C. Bakker uit Broek in Waterland, die meer dan 80 brieven stuurde en wiens hele inzending vanwege zijn omvang als een aparte collectie van de collectie Boekenooogen is afgezonderd. De top drie der inzendingen wordt gevormd door de dichter en neerlandicus W. Zuidema uit Amsterdam met 24 inzendingen, S. Marlof uit Nieuwer-Amstel met 14 en wethouder W. Tuijn uit Edam met 9.

De verdeling man – vrouw is 236 tegen 151, maar dit zegt niets over de herkomst van het ingezondene, aangezien de een put uit eigen herinnering, terwijl een ander in nabije of verder gelegen omgeving aan het verzamelen gaat.

Een overzicht van de beroepen van de correspondenten is opgenomen in tabel 3. Van slechts 152 correspondenten is het beroep met zekerheid vast te stellen en nog eens van 25 met

¹¹⁸ Boekenooogen 1902a. De briefkaart van de (oprichter van het Nederlands Openlucht Museum) F.A. Hoefer uit Sittard van 6-5-1902 maakt niet de indruk de eerste correspondentie te zijn, welke indruk versterkt wordt door het relatief groot aantal opnames op zijn naam in het 'Rijmenboek' (27). Ook de brief van Daisy Junius uit Renkum van 23-4-1903, waarin ze een palmpaasrijmje meedeelt, lijkt niet naar aanleiding van een of andere oproep. De brief van de taalkundige A. Opprel uit Dordrecht van 26-3-1902 was eind 1901 geschreven en bevat nog eerder geschreven materiaal (zie: Meder en Hendriks 2005: 245-7).

¹¹⁹ De collectie Bakker bevindt zich in VA 68 (map 1-30).

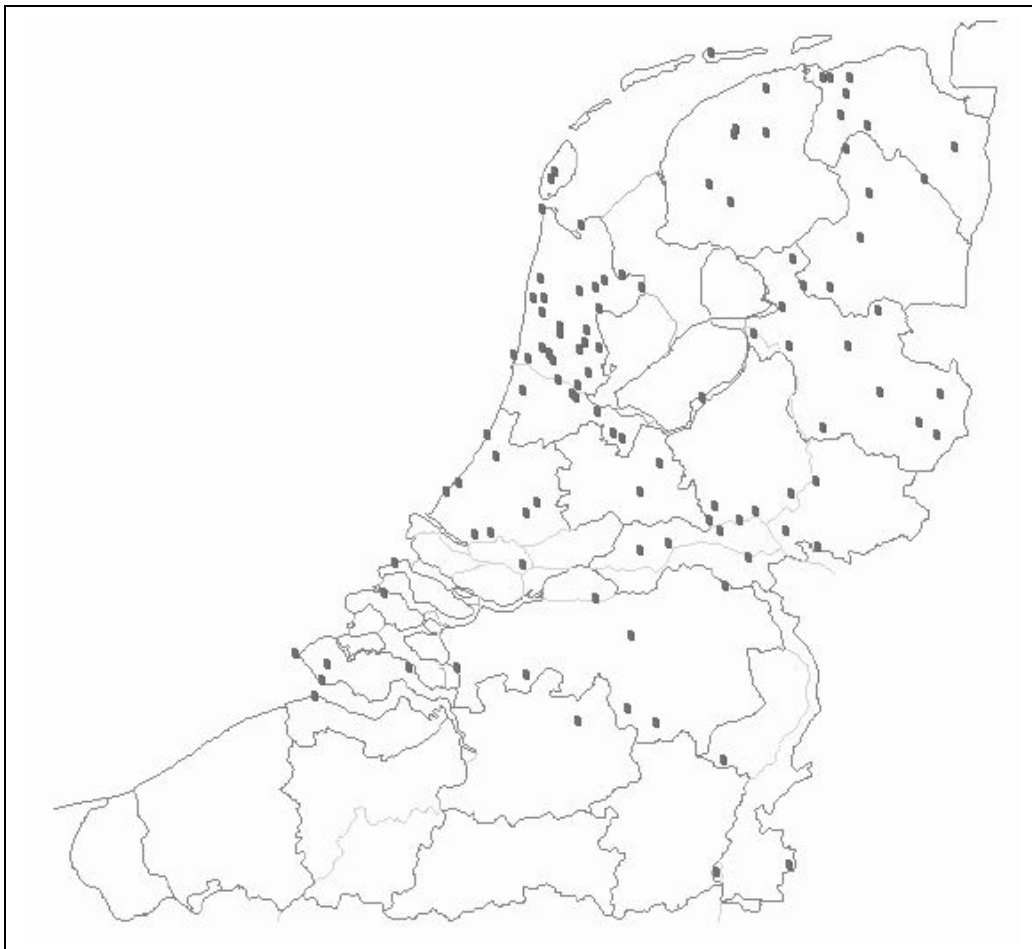
enige zekerheid (? in tabel 3). Wat opvalt is een overdaad aan onderwijzers en vooral schoolhoofden. Kennelijk voelde deze beroepsgroep zich het meest aangesproken door de oproep van Boekennoogen. (Dit kan het gevolg zijn van specifieke ‘targeting’: drie inzendingen waren het gevolg van publicatie in het *Maandblad voor de Bewaarschool* in februari 1892, twee van publicatie in *De Schoolwereld*, één in het *Schoolblad* en één in *De Wekker*, eind 1893.)

Niet echt verbazingwekkend is het lage aantal respondenten zonder opleiding, wat echter weer wordt gecompenseerd, doordat diverse inzenders aangeven namens anderen (meid, min, baker, vriend) in te zenden of te hebben verzameld in ‘achterbuurten’.

Beroep	Aantal
Onderwijzer(es)	28 + 10?
Hoofd der school	25
Student	17 + 8?
Dokter	14
Firmalid/fabrikant	9 + 4?
Commies post/tel./ambtenaar	7 + 1?
Advocaat/procureur/ notaris	7
Schrijver/musicus/kunstschilder/architect	7
Predikant	6 + 1?
Kantoorpersoneel/boekhouder	6
Landbouwer/knecht/dagloner/smid/meid	6
Militair Officier	5 + 1?
Zeeman	4
Burgemeester/ Comm. van politie	3
Pastoor/kapelaan/koster	3
Folkloreverzamelaar	2
Boekhandelaar	1

Tabel 3: Beroepen van de correspondenten

De leeftijd van de inzenders varieert sterk, maar zoals te verwachten is de middengroep oververtegenwoordigd. De jongste inzender is de tienjarige Isie Snitselaar uit Amsterdam, maar ingesloten bij anderen treffen we briefjes van nog jongere inzenders, zoals de achtjarige Aleida Vonk in de map van mej. E.M. S. uit Alkmaar. Veel inzenders sturen uit de mond van kinderen afgeluisterde items, maar er zijn ook oudere inzenders, die herinneringen uit hun jeugd sturen, die ze soms weer van ouders of grootouders hebben, wat teruggang tot in de achttiende eeuw mogelijk maakt.

Kaart 1: Verspreidingskaart van de woonplaatsen van de vertellers die verhalen aan Boekenooien hebben opgestuurd, alsmede van de verhalen die Boekenooien in bepaalde plaatsen heeft gevonden.

De geografische herkomst van het materiaal heb ik niet geïnventariseerd, omdat dit een zeer lastige zaak is. Sommige inzenders zonden uit de meest uiteenliggende plaatsen materiaal en lang

niet iedereen zond materiaal afkomstig uit plaatsen waar hij of zij woonde of gewoond had. Door de opzet van het onderzoek van Boekenooogen, namelijk om in eerste instantie slechts om materiaal uit Noord-Holland te vragen, ligt op deze provincie begrijpelijkerwijze de nadruk. Van het ingezonden volksverhaalmateriaal, dat opgenomen is in de elektronische Volksverhalenbank van het Meertens Instituut en inmiddels in boekvorm is verschenen (Meder en Hendriks 2005), is door het bij de records vermelde Kloekennummer (code, door G.G. Kloeke verbonden aan plaatsnamen) mogelijk een ‘verspreidingskaart’ te generen (kaart 1).¹²⁰

Deze kaart is echter niet representatief voor de gehele collectie en zelfs voor het verhalenmateriaal dubieus, aangezien er teveel onbekende factoren meespelen bij de toekenning van het Kloekennummer. Ondanks dit alles is het kaartje toch indicatief voor wat over de collectie als geheel te zeggen valt: de grootste concentratie bevindt zich in Noord-Holland, gevolgd door Zuid-Holland, terwijl de andere provincies dun bezaaid zijn; het minst vertegenwoordigd zijn Gelderland, Noord-Brabant en Limburg.

Conclusies uit de ingezonden brieven

De meeste inzendingen gaan vergezeld van enig bijkomend schrijven, waarin soms de aanleiding tot het schrijven wordt vermeld. Persoonlijke gegevens daarentegen worden meestal verstrekt voor zover ze de herkomst van het materiaal toelichten. Zo is het vaak moeilijk het beroep van de inzender te achterhalen, omdat het materiaal afkomstig is uit diens kindertijd en er dus geen aanleiding voor de schrijver was om het heden toe te lichten.

Wel kunnen we uit de brieven opmaken, dat de formule van Boekenooogen, namelijk om zijn oproep te funderen op de Germaans-mythologische theorie, succes had. Zoals zovelen reageerde Mej. A.G. Addicks uit Hardinxveld nog dezelfde avond op de oproep in het *Nieuws van den Dag* van Zondag 27 maart 1892:

‘In het *Nvddag* van Zondag las ik eerst met eenige bevreemding hoe dat blad zich bezig hield met die bijna afgezaagde, en volgens mij en zeker menig andere oordeel niets beteekenende volks- en kinderriempjes en -spelen, die zeker wel ieder kind op ouders of grootouders knie voorgezongen werden en die een blijvende herinnering werden van onzen kinderjaren, maar ik verwonderde mij niet langer, toen ik begreep, wat het doel en de strekking van dat alles was, en het liedjes en

¹²⁰ De Kloekennummers zijn te vinden in: Kloeke 1962.

rijmpjes blijken te zijn uit het lange verleden en de oude grijsheid, en sagen, die reeds eeuwen van den eenen mond tot den andere zijn overgegaan, en volgaarne zet ik me dan nu ook neer om een steentje bij te dragen tot die bouwstof, die gij nodig hebt tot volvoering van het door U ontworpen plan.’¹²¹

Ze stuurde hem alles, wat haar uit haar jeugd was bijgebleven, daarbij geholpen door haar bijna 70-jarige ouders, die het weer van hun ouders en grootouders hadden gehoord. In haar slotzin merkte de brieveschrijfster op, dat hij, Boekenooogen, mogelijk sommige ‘zonder slot of zin’ zal vinden, maar daar kan zij natuurlijk niets aan doen, aangezien ze wel begrijpt, dat hij het liefst de zaken zo wenst te ontvangen als ze haar indertijd werden voorgezongen.

Boekenooogen had zelf in zijn oproep al opgemerkt, dat kinderrijmen veel ‘onzin’ en ‘wartaal’ bevatten, maar ‘dat wat onzinnig lijkt, het daarom nog niet behoeft te zijn.’¹²² Hierop werd door sommige correspondenten gereageerd. Zo had mevrouw Coster, residerend op paleis Noordeinde in Den Haag, maar afkomstig uit Noord-Holland, nooit gedacht ‘dat de onzinnige versjes, die ik mij nog uit mijn jeugd herinner, van eenige letterkundige beteekenis konden zijn’. Maar nu zij het artikel in de courant las, wilde ze ze graag opschrijven, voorzover ze ze zich herinnerde.¹²³ Mej. Huth uit Amsterdam gaf zelfs als reden van toezending, dat ‘de inhoud van sommige tot geheel onzin’ was.¹²⁴ A.M. van Prooyen, commissaris van politie te Bergen op Zoom, zond door zijn moeder gedichteerde versjes en moest bekennen, dat hij ‘den onzin’ soms niet begreep, en voegde er aan toe: ‘doch zoo gaat het met die kinderpoësie meestal.’¹²⁵ Mw. Timmers-Groothuijs uit Krommenie voegde onderaan de door haar gezonden versjes de opmerking toe: ‘U zal wel lachen om de groote onzin van bovenstaande, want er is slot noch wal aan, maar ik schrijf ze op zooals ik ze voor ruim 50 jaren hoorde.’¹²⁶

De uitdrukking ‘zonder slot of zin’, die Mej. Addicks gebruikte, komen we bij meer inzenders tegen. J.J. Grolsman uit Amsterdam eindigde zijn brief met: ‘Slot of zin is er niet aan. Het is zelfs geen goed Nederlandsch. Maar enfin, ik voor mij hoop dat zij naar uw genoegen zijn.’¹²⁷ Ook Mw. Van Lelyveld-Koning uit Den Haag verzuchtte: ‘Er is weinig zin of slot aan,

¹²¹ Brief van A.G. Addicks aan G.J. Boekenooogen, d.d. 27-3-1892 (VA 56.2).

¹²² Boekenooogen in *Nieuws van den Dag*, 27-3-1892.

¹²³ Brief van Mw. Coster aan G.J. Boekenooogen, d.d. 27-3-1892 (VA 56.7).

¹²⁴ Brief van W. Huth aan G.J. Boekenooogen, d.d. 29-3-1892 (VA 56.13).

¹²⁵ Brief van A.M. van Prooyen aan G.J. Boekenooogen, d.d. 31-3-1892 (VA 56.20).

¹²⁶ Brief van S.C. Timmers-Groothuijs aan G.J. Boekenooogen, d.d. 14-1-1894 (VA 56.25).

¹²⁷ Brief van J.J. Grolsman aan G.J. Boekenooogen, d.d. 28-1-1894 (VA 56.10).

maar enfin!’¹²⁸ Mw. Rademaker-Boele uit Kampen begon haar eerste brief met de woorden: ‘Nu heb ik al die onzin afgeschreven, die mij door het hoofd klinkt.’¹²⁹ Mr. J.E. van Someren Brand uit Den Haag zond een kinderliedje, dat de kunstschilder August le Gras te Amsterdam ongeveer 25 jaar geleden van zijn overgrootmoeder leerde, die toen omstreeks 95 jaar oud was, en hief aan: ‘Ziehier de tamelijk onzinnige rijmelarij.’¹³⁰ A.N.G. Rijnders, gepensioneerd officier uit Heelsum bij Arnhem, vroeg ‘of de volgende nonsens! ook dienst kan doen; het werd gezongen door de baker bij een mijner kinderen!’¹³¹

Het lachen, waar Mw. Timmers-Groothuijs over sprak, zien we ook bij anderen. Zo schreef de heer Ketel uit Moordrecht: ‘Dikwijls kan je je lachen niet houden bij den onzin van de meeste van die rijmpjes.’¹³² H. Tuithoff uit Oegstgeest ving de inzending aan met de woorden: ‘Mijnheer, het is om te gillen dat je zulke dingen verzoekt, ik ben teminsten op mijn buik gevallen van den lach, doch ik zal een zootje van die dingen opschrijven.’¹³³

Ook zo gelachen had de aankomend schrijfster Cornélie Noordwal uit Den Haag (zie foto) en ze vroeg zich af of Boekenooen niet moest lachen bij het lezen van ‘die aanvallige versjes’. En ze stelde zich voor, dat hij dat deed, al was hij nog zo’n geleerd heer; ze zag hem al schudden.¹³⁴ Maar volgens Muller kwamen Boekenooens gelaatstrekken zelden uit de altijd

Cornélie Noordwal (1869-1928)

¹²⁸ Brief van Wed. Mr. C.R.H. van Lelyveld-Koning aan G.J. Boekenooen, d.d. 24-11-1893 (VA 56.15).

¹²⁹ Brief van A.R. Rademaker-Boele aan G.J. Boekenooen, d.d. 29-3-1892 (VA 56.21).

¹³⁰ Brief van Mr. J.E. van Someren Brand aan G.J. Boekenooen, d.d. 14-5-1894 (VA 56.24).

¹³¹ Kaart van A.N.G. Rijnders aan G.J. Boekenooen, d.d. 1-2-1894 (VA 56.21).

¹³² Brief van A.F. Ketel aan G.J. Boekenooen, z.d. (VA 56.14).

¹³³ Brief van H. Tuithoff aan G.J. Boekenooen, d.d. 31-1-1894 (VA 56.26).

¹³⁴ Brief van C.A. Noordwal aan G.J. Boekenooen, d.d. jan. 1894 (VA 56.19).

effen plooi en hebben grappen en grollen hem ‘nooit meer dan een lichten, nauw merkbaren glimlach afgeperst, geen gulle schaterlach [...]. In deze Puriteins preutschheid was hij een echte ouderwetsche Menniste broeder.’¹³⁵

Sommigen waren ook wel benieuwd naar de betekenis van die onzin. Zo schreef M. van Os uit Utrecht: ‘Vaak als ik ze opzei, heb ik mij verbaasd over den inhoud zonder zin, alles opofferende aan den rijm & aangenaam zou het mij zijn, als ik ooit eens eenige verklaringen kreeg van wat mij lang duister heeft toegeschenen.’¹³⁶ De kunstschilder Jac. Hollestelle uit Dordrecht schreef:

‘Op later leeftijd heb ik ook wel eens begrepen, dat daar meer zou achtersteken en ook wel eens getracht om door het opzeggen van het luttele wat ik dan wist door anderen misschien ingelicht te worden, hoe die dingen zouden zijn ontstaan, doch dikwijls heb ik moeten aanhooren, flauw of nonsens enz. Daarom vond ik het juist zoo aardig door uw stukje ten minste één belangstellende te vinden.’¹³⁷

Ook G.A.L. Spelberg, onderwijzer te Enschede vroeg zich af: ‘Wat zou toch dit of dat versje eigenlijk beteekenen of hoe zouden we toch aan die spelen gekomen zijn? Maar steeds moest ik het antwoord aan mezelf schuldig blijven.’¹³⁸

Er waren ook kritische geluiden ten aanzien van de germaans-mythologische theorie, maar zeldzaam. Een anonymus uit Haarlem zond ‘op hoop van zegen een hoopje kindergekrabbel naar Leiden’ en voegde eraan toe: ‘Als mijnheer G.J. B. al deze schoone gedichten in verband kan brengen met de oude godenleer, zal moeder Minerva wel van verrukking een studentenmarsch op haar helm trommelen.’¹³⁹

Veel brieven bevatten excuses voor hetgeen werd ingezonden, maar de rechtvaardiging lag in de woorden van Boekenooen zelf: ‘Ook de kleinste bijdrage is natuurlijk zeer welkom.’¹⁴⁰ Zo schreef een anonieme onderwijzeres uit Amsterdam: ‘Ik heb er misschien veel overbodigs

¹³⁵ Muller 1931: 21.

¹³⁶ Brief van M. van Os aan G.J. Boekenooen, d.d. 28-3-1892 (VA 56.19).

¹³⁷ Brief van Jac. H. Hollestelle aan G.J. Boekenooen, d.d. 11-4-1892 (VA 56.11).

¹³⁸ Brief van G.A.L. Spelberg aan G.J. Boekenooen, d.d. 28-3-1892 (VA 56.24).

¹³⁹ Brief van anonymus aan G.J. Boekenooen, z.d. [1892?] (VA 56.30.2.1). Minerva is de Romeinse godin van de Wijsheid (overeenkomstig de Griekse godin Athena en haar symbool de uil) en daarom patrones (moeder) van de Universiteit Leiden, het Leidse studentencorps en het naar haar genoemde studentenblad.

¹⁴⁰ Zie b.v. Boekenooen 1893c: 154.

bijgeschreven, maar dit is op uwe verantwoording.^{'141} Velen echter vreesden slechts overbodige zaken te sturen en bevalen de prullenmand aan, zoals H. Baarschers uit Amsterdam, die schreef: '[I]s er in 't nevensgaande iets overtolligs, zie, de snippermand is geduldig.'¹⁴² H. N. Boelhouwer, Hoofd der School te Uitdam, was bang, dat zijn inzending te laat kwam en schreef: 'Mocht het mosterd na den maaltijd zijn, verwijs dit geschrijf dan naar de snippermand.'¹⁴³ A. Olmans uit Culemborg voldeed aan de oproep '[o]p gevaar af, dat U ze als te onbeteekenend in de snippermand wilt gooijen.'¹⁴⁴

Voor de inzenders is het een moeilijke zaak te bepalen wat waarde heeft en wat niet. Joanna Malmberg uit 's Heerenberg schreef:

'Verscheidene rijmpjes zullen wellicht naar de prullemand verwezen worden, doch ik schreef ze maar even op: een leek kan in deze zaak zoo moeilijk beoordeelen, wat waarde heeft of niet.'¹⁴⁵

Ook de Delftse student H. E. Ouderdijk waagde zich niet aan een beoordeling 'wat waarde heeft en wat niet' en schreef daarom alles neer, wat hij zich herinneren kon 'van dergelijke rijmpjes als door U bedoeld worden.' En hij merkte erbij op: 'Misschien is er veel niet te gebruiken.'¹⁴⁶ De heer Lekkerkerker uit Rotterdam had van 'folklore niet zooveel studie gemaakt' om zich aan een 'schifting' te wagen. En hij wees bijna triomfantelijk Boekenooogen erop: 'Die taak is aan U!'¹⁴⁷ Ook andere wezen op hun onbevoegdheid, zoals A.J. Reijers uit Kampen, die met andere gezinsleden een 70-tal versjes verzamelde:

'Veel versjes, die er in opgenomen zijn, zouden we weggelaten hebben zoo we niet overtuigd waren, dat Gij beter dan wij bevoegd zijt, die versjes er uit te lichten, die voor Uw werk van geen waarde zijn. Vandaar dat we niet aan 't schiften zijn gegaan en vandaar ook dat Ge er menig versje in zult aantreffen, dat óf U reeds bekend is, óf als zonder eenige historische waarde door U geschrapt zal worden. Toch hebben we niet den moed gehad U de versjes onder N°67 als bijdragen te leveren, ons overtuigd houdende, dat deze van geen belang zijn. Niettemin is het mogelijk, dat we

¹⁴¹ Brief van 'Eene Amsterdamsche Onderwijzeres' aan G.J. Boekenooogen, d.d. April 1892 (VA 56.19).

¹⁴² Brief van H. Baarschers aan G.J. Boekenooogen, d.d. 7-4-1892 (VA 56.3).

¹⁴³ Brief van H. N. Boelhouwer aan G.J. Boekenooogen, d.d. 8-6-1892 (VA 56.4).

¹⁴⁴ Brief van A. Olmans aan G.J. Boekenooogen, d.d. 31-1-1894 (VA 56.19).

¹⁴⁵ Brief van J. Malmberg aan G.J. Boekenooogen, d.d. 10-2-1894 (VA 56.16).

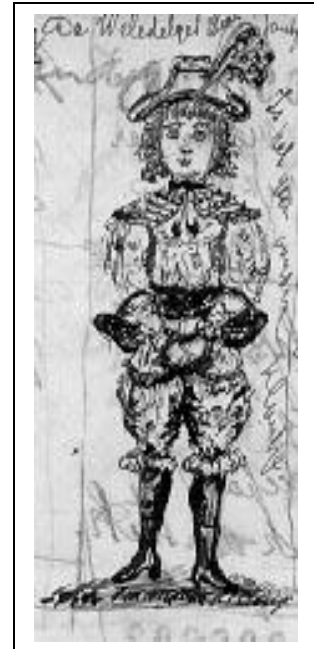
¹⁴⁶ Brief van H.E. Ouderdijk aan G.J. Boekenooogen, d.d. 31-1-1893 (VA 56.19).

¹⁴⁷ Brief van C. Lekkerkerker aan G.J. Boekenooogen, d.d. 1-2-1894 (VA 56.15).

ons hierin vergissen. Daarom hebben we alleen de eerste regels gegeven met de bedoeling U die versjes alsnog over te sturen, zoo Ge ze gaarne in hun geheel hadt.’¹⁴⁸

Sommigen hielden er rekening mee, dat Boekenooen slechts delen uit hun inzending kon gebruiken en de rest in de ‘snippermand’ zou laten verdwijnen. Mej. Delges uit Velp schreef: ‘Ik meende dat het U ’t gemakkelijkst zou zijn, zóó als ik het inrichtte, daar U nu weg kan knippen wat overbodig is.’¹⁴⁹ En een attente onderwijzeres uit Amsterdam schreef: ‘Ik heb mijne blaadjes aan één kant beschreven, omdat u dit misschien gemakkelijker is met sorteeren.’¹⁵⁰

Een ander probleem, waarmee de inzenders worstelden, was ‘kieschheid’, een onderwerp, waarover Boekenooen zich niet had uitgelaten, want hij wilde alles dat hem toegezonden werd. Maar diverse correspondenten maakten zich daar wel druk over. De onderwijzer C. A. Backer uit Gorichem vroeg bezorgd: ‘Zouden rijmen met niet al te kiesche woorden of gedachten niet aan de waarde van het werk te kort doen?’¹⁵¹ Anderen pasten reeds bij voorbaat censuur toe en gaven dat ook openlijk toe. De heer Asjes, hoofd van de lagere school te Hippolytushoef op het eiland Wieringen, liet ‘enkele ouderwetsche raadsels, die dubbelzinnig of minder kiesch waren’, weg.¹⁵² Ook de 28-jarige onderwijzer J.J. Bruijn uit Enkhuizen liet enige raadsels weg, omdat ze ‘vreeselijk dubbelzinnig’ waren.¹⁵³ De heer Poot uit Loosduinen schreef alles op, ‘dat niet onfatsoenlijk was.’¹⁵⁴ En mevrouw Backer-Buteur uit Middelburg liet ‘minder kiessche keuken[-] en straatdeuntjes’ achterwege.¹⁵⁵ Over die straatdeuntjes oordeelde de aankomende schrijfster Marie van Buuren uit Rossum, dat ze ‘zóóveel ruws, plats en vergetenswaardigs’ bevatten, dat zij aan de verzameling

Tekening van C. Noordwal

¹⁴⁸ Brief van A.J. Reijers aan G.J. Boekenooen, d.d. 5-2-1894 (VA 56.21); er is geen vervolg! Wel staan op de brief aantekeningen van Boekenooen, welke van de opgegeven versjes ‘nieuw en belangrijk’, welke ‘van belang’ en welke ‘onnut[tig]’ zijn.

¹⁴⁹ Brief van Mej. Delges aan G.J. Boekenooen, d.d. 1-5-1892 (VA 56.7).

¹⁵⁰ Brief van ‘Eene Amsterdamsche Onderwijzeres’ aan G.J. Boekenooen, d.d. April 1892 (VA 56.19).

¹⁵¹ Brief van C. A. Backer aan G.J. Boekenooen, d.d. 2-2-1894 (VA 56.3).

¹⁵² Brief van P. Asjes aan G.J. Boekenooen, d.d. 1-5-1892 (VA 56.2).

¹⁵³ Brief van J.J. Bruijn aan G.J. Boekenooen, d.d. 16-3-1892 (VA 56.6).

¹⁵⁴ Brief van G. Poot aan G.J. Boekenooen, z.d. [febr. 1894] (VA 56.20).

¹⁵⁵ Brief van J.J. Backer, geb. Buteur aan G.J. Boekenooen, d.d. 11-2-1894 (VA 56.3).

daarvan niet graag zou willen meewerken. Door haar betrekking als onderwijzeres kwam ze nogal eens met ‘het volk’, zoals zij dat tussen aanhalingstekens zette, in aanraking en werd al te vaak door veel ‘onaesthetisch’ (platvloersigheid) gekweld.¹⁵⁶

Wat er zo onesthetisch was, komen we natuurlijk van haar niet te weten. Anderen zijn echter van mening, dat doorgegeven moet worden wat ze gehoord hebben. De heer Aafjes, hoofd van de lagere school te Heteren in de Neder-Betuwe, twijfelde eerst of hij die schone ‘gedichten’ (zijn aanhalingstekens) wel moest sturen en besprak de zaak met een oud-student uit Leiden, dr. Hermanides, en een oud-student uit Amsterdam, ds. Van Meer, en hun oordeel was, aldus Aafjes: ‘Geef, wat ge hebt, dan kan de Heer Boekenooen nemen en houden, wat hem dienstig is.’ En Aafjes besloot zijn brief met: ‘Alzoo – U ontvangt zeer veel vuils.’¹⁵⁷ Een voorbeeld van deze onkiesheid wordt gegeven door de onderwijzer J. Binnendijk uit Naaldwijk: Een jongen, die een rijm eindigde met ‘Jan kreeg een borrel, het leek wel paardepis’, kreeg een kleur bij het opzeggen.¹⁵⁸ Mej. Brongers uit Ulrum, die Boekenooen het handschrift toezond met de verhalen van Trijntje Soldaats, schreef erover, dat hij ‘de minder kiesche uitdrukkingen’ moest veranderen, omdat ze anders het origineel niet durfde te sturen.¹⁵⁹ Joanna Malmberg uit ’s-Heerenberg klaagde: ‘Het stuitte mij soms die onkuische uitdrukkingen op papier te brengen, doch had ik ze weggelaten of veranderd, dan zou de waarde van ’t rijmpje wellicht voor U verloren zijn gegaan.’¹⁶⁰ De heer Scholte uit Ulrum schreef: ‘Onkieschheid is een euvel, waaraan het grootste deel der hier gezongen kinderversjes mank gaat.’¹⁶¹

Merkwaardig is de gewoonte om in onkiese woorden de klinker(s) te vervangen voor een __, alsof het dan minder erg is, doordat kleine kinderen het niet kunnen begrijpen. De dichter Willem Zuidema paste het toe in zijn versie van ‘K_tje verdomd ston’ op de toren.’¹⁶² En een anonieme inzender, door Boekenooen met potlood aangemerkt als ‘niet serieus’ schreef: ‘Onder de brug daar ligt een hond, Als ie sch_t, dan sch_t ie str_nt.’¹⁶³

¹⁵⁶ Brief van M. van Buuren aan G.J. Boekenooen, d.d. 16-10-1892 (VA 56.6).

¹⁵⁷ Brief van J.D. Aafjes aan G.J. Boekenooen, d.d. 5-4-1892 (VA 56.1).

¹⁵⁸ Brief van J. Binnendijk aan G.J. Boekenooen, d.d. 3-2-1894 (VA 56.4).

¹⁵⁹ Brief van E.G.M. Brongers aan G.J. Boekenooen, d.d. begin 1894 (VA 56.6). De verhalen van Trijntje Soldaat zijn in 1928 gepubliceerd door Mw. Huizenga-Onnekes.

¹⁶⁰ Brief van J. Malmberg aan G.J. Boekenooen, d.d. 10-2-1894 (VA 56.16).

¹⁶¹ Brief van J. Scholte aan G.J. Boekenooen, d.d. 17-11-1893 (VA 56.23).

¹⁶² Brief van W. Zuidema aan G.J. Boekenooen, d.d. 1-10-1902 (VA 56.28)

¹⁶³ Brief van anonieme inzender aan G.J. Boekenooen, z.d. (VA 56.62.2).

Veelvuldig wordt ook excuus gevraagd voor het slordige schrift. De zojuist genoemde mej. Brongers schreef: 'Ex[c]useer mijn slordig schrift, ik heb alles in één avond geschreven, zoodat men ten laatste van 't schrijven ba wordt.'¹⁶⁴ En de heer Ettouck uit Deventer schreef: 'Excuseer dit extra slordig schrijven, 't geschiedt in vliegende haast.'¹⁶⁵ Ook Mej. Steenwijk, hoofd van een bewaarschool te Monnikendam, verzocht niet op het schrift te letten, want 'het is in haast geschreven.'¹⁶⁶ Mw. Backer-Buteur uit Middelburg hoopte, dat Boekenooen haar schrift kon ontcijferen, want ze had 'alles zoo maar gaande weg opgeschreven' en het was dus wel zoals ze in Middelburg zeggen: 'Een manusje van alles.'¹⁶⁷ De onderwijzer L. Hoekstra uit Sneek vroeg excuus voor zijn slecht schrift met de opmerking: 'k Ben druk bezet.'¹⁶⁸ Een bijzonder hopeloos geschrift is afkomstig van Mw. Muijs-de Vries uit Koog a/d Zaan, die uit plaatsgebrek over het eerder geschrevene heenschreef. Zelf zegt ze erover: '[A]ls U mijn schrift kunt leze, doet U Uw naam eer aan.'¹⁶⁹

Een ander punt van excuses is het maken van fouten in het noteren. Zo schreef de heer Aafjes: 'Voorts sta ik er niet voor in, dat er in de rijmen geen taal- en/of spelfouten voorkomen; ik geef wat ik gehoord heb.'¹⁷⁰ De heer Bijl, smid te Klaaswaal, bekende: 'Van stel[-], schrijf[-] en taalfouten zal dit wel voorzien wezen, maar houdt dit mij ten goede, want ik heb niet veel geld van leeren gekost.'¹⁷¹ De keukenmeid M.E. Geerling, verblijvende ten huize van Mej. Van Eeden te Haarlem, verzocht 'geen notitie van de taal- en schrijffouten te nemen, welke u in mijn schrijven zult vinden [...]. Ik vond het zoo aardig, dat ik ze mij nog zoo herinnerde en schreef ze daarom voor u op, hoewel schrijven in mijn betrekking als keukenmeid minder te pas komt en ik de tang beter kan gebruiken als de pen.' En ze hoopte, dat 'Ud. om mijn schrijftrant niet zult lachen, en alleen op mijn goede wil zal zien.'¹⁷² Ook de heer A. v. O. uit Amsterdam verzocht 'niet op stijl en fouten te willen letten, aangezien ik een zeer eenvoudig persoon ben, doch gaarne

¹⁶⁴ 'ba': beu, zie Boekenooen, *De Zaanse Volkstaal* II, 13; brief van E.G.M. Brongers aan G.J. Boekenooen, d.d. begin 1894 (VA 56.6).

¹⁶⁵ Brief van J.N. Ettouck aan G.J. Boekenooen, d.d. 9-2-1894 (VA 56.8).

¹⁶⁶ Brief van C. Steenwijk aan G.J. Boekenooen, d.d. 17-2-1892 (VA 56.24).

¹⁶⁷ Brief van J.J. Backer, geb. Buteur aan G.J. Boekenooen, d.d. 20-1-1894 (VA 56.3).

¹⁶⁸ Brief van L. Hoekstra aan G.J. Boekenooen, d.d. 13-2-1894 (VA 56.11).

¹⁶⁹ Brief van S.M. Muijs-de Vries aan G.J. Boekenooen, d.d. 1892 (VA 56.18); zie voor de betekenis van de naam Boekenooen (= beuken-, bruine ogen): Muller 1931:2.

¹⁷⁰ Brief van J.D. Aafjes aan G.J. Boekenooen, d.d. 5-4-1892 (VA 56.1).

¹⁷¹ Voor 'stel' lees 'stijl'; brief van P. Bijl Js z aan G.J. Boekenooen, z.d. (VA 56.3).

¹⁷² Brief van M.E. Geerling aan G.J. Boekenooen, d.d. 4-2-1894 (VA 56.9).

met Uw onderzoek meêga.’¹⁷³ De onderwijzeres E. Rademaker uit Buurmalsen zond rijmpjes, die ze van de schoolkinderen had gehoord en merkte erbij op: ‘[I]k heb ze opgeschreven, zooals zij ze mij hebben voorgezegd. Natuurlijk zijn er nu veel fouten in.’¹⁷⁴ Buitenlanders hebben uiteraard een extra handicap, maar dat weerhield hen niet van inzenden. Mw. Nieuwenhuisen-van Hoëvell uit Maastricht schreef: ‘Wil s.v.p. niet op mijne fouten in het hollandsch letten, maar ik ben uit Duitschland en kan daarom het hollandsch niet heelemaal zonder fouten.’¹⁷⁵ En de heer Aug. Rührup, directeur van ‘De Bron’, fabriek van mineraalwater te Rotterdam, gaf als excuus voor de taal- en schrijffouten, dat hij pas zes jaar hier was, maar wat kan men meer verlangen dan ‘den goeden wil’ en hij zou die beter betoond hebben, als het hem niet aan tijd had ontbroken.¹⁷⁶

Een ander onderwerp, waarover veel inzenders zich druk maakten, was het voorkomen van de ingezonden rijmen in de *Baker- en Kinderrijmen* van J. van Vloten (zie §1.3). Sommigen geven aan het boekje niet te hebben, zoals de heer Baarschers uit Amsterdam, of niet te weten of hun bijdrage erin voorkomt, zoals dr. H.J. Betz uit Den Haag en Boekenooogens voormalig medegymnasiast G.M. den Tex uit Amsterdam.¹⁷⁷ Een andere ervaring had mej. Bijlsmit uit Amsterdam, die het boekje kreeg nadat ze een verzameling raadsels had aangelegd. Het was haar onbekend en het doorbladerende vond ze erin alle door haar opgeschreven raadsels; dus vond ze het niet ‘aardig’ die op te zenden.¹⁷⁸ Ook mej. Helge uit Kwadijk kreeg, nadat ze al veel geschreven had, het boekje van Van Vloten onder ogen en maakte excuses dat ze enige daarin onveranderd voorkomende rijmen niet heeft weggelaten.¹⁷⁹ De heer De Graaff uit Haarlem, de heer Leeksma, hoofd der Burgerschool te Purmerend, mej. Spruyt, onderwijzeres te Groningen, en Dora Muller-Bohn uit Haarlem, nicht van de letterkundige J.W. Muller, zonden alleen materiaal, dat niet bij Van Vloten voorkomt.¹⁸⁰ De heer Marlof uit Nieuwe-Amstel had direct bij het uitkomen eenentwintig jaar terug de boekjes van Van Vloten aangeschaft en daarin

¹⁷³ Brief van A. van O. aan G.J. Boekenooogen, d.d. 31-1-1894 (VA 56.19).

¹⁷⁴ Brief van E. Rademaker aan G.J. Boekenooogen, d.d. 21-11-1893 (VA 56.21).

¹⁷⁵ Brief van Mw. Nieuwenhuisen-van Hoëvell aan G.J. Boekenooogen, d.d. 25-3-1894 (VA 56.19).

¹⁷⁶ Brief van Aug. Rührup aan G.J. Boekenooogen, d.d. 7-2-1894 (VA 56.22).

¹⁷⁷ Brief van H. Baarschers aan G.J. Boekenooogen, d.d. 7-4-1892 (VA 56.3); brief van Dr. H.J. Betz aan G.J. Boekenooogen, d.d. 3-11-1893 (VA 56.3); brief van G.M. den Tex aan G.J. Boekenooogen, d.d. 3-11-1893 (VA 56.25).

¹⁷⁸ Brief van H. Bijlsmit aan G.J. Boekenooogen, d.d. 18-4-1892 (VA 56.4).

¹⁷⁹ Brief van M. Helge aan G.J. Boekenooogen, d.d. 30-3-1892 (VA 56.11).

¹⁸⁰ Brief van J.J. de Graaff aan G.J. Boekenooogen, d.d. 9-10-1893 (VA 56.10); brief van W. Leeksma aan G.J. Boekenooogen, d.d. 21-3-1892 (VA 56.15); brief van A.M. Spruyt aan G.J. Boekenooogen, d.d. 7-2-1894 (VA 56.24); Brief van Dora Muller-Bohn aan J. W. Muller, z.d. (VA 56.18).

aantekeningen gemaakt, die hij nu opstuurde.¹⁸¹ Ook dr. A. van der Swalme uit Middelburg gaf varianten, ‘hoe laf en onbeduidend ook’, van bij Van Vloten voorkomende rijmen, ‘daar zij ten bewijze kunnen strekken, dat de rijmpjes in kwestie óók in onze streken bekend zijn.’¹⁸² Daarentegen had de heer Meijer uit Amsterdam, die met zijn vrouw een zeer uitgebreide inzending verzorgde, het juist met opzet nagelaten Van Vloten te raadplegen ‘ten einde zuiver bij den volkstekst te blijven.’¹⁸³

2.3. Het vervolgonderzoek van Boekenooen

Veel van de ingekomen post vroeg om beantwoording, al was het maar een bedankje. Nadere inlichtingen waren nodig, vooral de plaats van herkomst was voor Boekenooen belangrijk. En niet altijd was het geschrevene leesbaar of vergde anderszins verduidelijking. Ook was het zaak om de verzamelaars aan het werk te zetten of enthousiast te houden voor het grote werk. Boekenooen was daarom snel in het beantwoorden, zoals we uit de correspondentie kunnen opmaken. Als voorbeeld kan de correspondentie met de heer J.D. Aafjes, hoofd van de lagere school te Heteren, dienen.

De heer Aafjes reageerde op de oproep in de *P.C. (Provinciale Courant?)*, een alsnog onbekende krant, met een kaart van 15 februari 1892, waarin hij de toezending van een honderdtal rijmpjes aankondigt en vraagt of Boekenooen ‘bij ieder nummer vermeld wenscht te zien, waarbij het dienen moet, b.v. bij aftellen, bij rondedans of bij andere spelletjes.’¹⁸⁴ De briefkaart met het antwoord van Boekenooen ontving hij op 17 februari ’s morgens en nog diezelfde avond stuurde hij een briefkaart met de triomfantelijke mededeling, dat ‘de verzameling met 100% vermeerderd’ was, maar of Boekenooen nog wat geduld wilde betrachten, dan zocht hij er nog meer bij.¹⁸⁵ Hiermee zal Boekenooen niet al te veel problemen gehad hebben en een maand later begon Aafjes aan de brief, die zijn inzending begeleidde, die hij begin april 1892 Boekenooen toezond. Deze stuurde een brief terug, die Aafjes echter pas na een maand

¹⁸¹ Brief van S.H. Marlof aan G.J. Boekenooen, d.d. 27-3-1892 (VA 56.16).

¹⁸² Brief van Dr. A. van der Swalme aan G.J. Boekenooen, d.d. 23-1-1894 (VA 56.25).

¹⁸³ Brief van D.J. Meijer Jr. aan G.J. Boekenooen, d.d. 4-5-1892 (VA 56.17).

¹⁸⁴ Brief van J.D. Aafjes aan G.J. Boekenooen, d.d. 15-2-1892 (VA 56.1).

¹⁸⁵ Brief van J.D. Aafjes aan G.J. Boekenooen, d.d. 17-2-1892 (VA 56.1).

beantwoordde. Boekenooogen zal wel teruggeschreven hebben, maar Aafjes schreef pas weer na het ontvangen van overdrukjes van Boekenooogens artikelen in *De Gids*.¹⁸⁶

Ook bij andere correspondenten zien we het snelle terugschrijven van Boekenooogen in de postdata weergegeven. De doopsgezinde predikant Andriessen uit Woudrend zond 28 maart 1892 zijn eerste brief en kreeg antwoord op 29 maart.¹⁸⁷ De heer Asjes uit Hippolytushoef op Wieringen schreef op 3 april 1892 en kreeg antwoord op 5 april.¹⁸⁸ Mej. Bakx uit Hilversum, die op 25 mei 1902 een inzending stuurde, kreeg een brief met een verzoek om inlichtingen, gedateerd 29 mei.¹⁸⁹ Mej. van den Berg uit Amersfoort zond d.d. 4 februari 1894 en kreeg antwoord per 7 februari.¹⁹⁰ De onderwijzer J. Binnendijk deed zijn inzending een dag eerder en kreeg op dezelfde dag (7-2) een briefkaart van Boekenooogen.¹⁹¹ Ook de correspondenten konden snel zijn (de post kwam toen meermalen per dag). Zo schreef de heer J. Breen uit Amsterdam op 12 december 1893 een (4^e) brief na het lezen van *Onze Rijmen*, kreeg antwoord met een verzoek van Boekenooogen en voldeed daaraan op 14 december.¹⁹²

Na de oproepen in het *Nieuws van den Dag* van eind maart 1892 kreeg Boekenooogen een heleboel reacties en het was dus zaak voor hem een standaard-antwoord te ontwerpen om niet elke keer een nieuwe brief te hoeven verzinnen. In de collectie bevindt zich een brief, die als standaard-brief gediend kan en ook wel zal hebben. De brief (bijlage 5) is gedateerd 30 maart 1892 en gericht aan een ‘mejuffrouw’, die Boekenooogen in de aanhef bedankt voor de ‘vriendelijke mededeelingen’, die ‘zeer welkom’ waren. Omdat uit de brief ‘bereidwilligheid bleek’, is hij zoo vrij enige vragen te stellen, allereerst één specifiek gericht aan de ‘mejuffrouw’, namelijk bij welke gelegenheid men ‘Jan komt thuis met de hollebollenwagen’ zingt. Dan laat hij ‘een paar merkwaardige oude rijmpjes’ volgen in de hoop, dat ‘daardoor andere lezingen of nieuwe rijmpjes invallen.’ Vervolgens vraagt hij om scheldrijmen en -namen, oude raadsels, etc., de hele litanie, die we ook in de oproepen tegenkwamen, royaal voorzien van voorbeelden, zodat de brief in zijn geheel wel zeven kantjes groot is. Zoals we zagen, kreeg niet iedereen zo’n brief; de meesten kregen een briefkaart met slechts een paar vragen.

¹⁸⁶ Brieven van J.D. Aafjes aan G.J. Boekenooogen, d.d. 5-4-1892 (orig. 18-3) en 7-11-1893 (VA 56.1).

¹⁸⁷ Brieven van S.J. Andriessen aan G.J. Boekenooogen, d.d. 28-3 en 6-4-1892 (VA 56.2).

¹⁸⁸ Brieven van P. Asjes aan G.J. Boekenooogen, d.d. 3-4 en 1-5-1892 (VA 56.2).

¹⁸⁹ Brieven van M. Bakx aan G.J. Boekenooogen, d.d. 25-5 en 17-7-1892 (VA 56.3).

¹⁹⁰ Brieven van C. van den Berg aan G.J. Boekenooogen, d.d. 4-2 en 14-2-1894 (VA 56.3).

¹⁹¹ Brieven van J. Binnendijk aan G.J. Boekenooogen, d.d. 3-2 en 8-2-1894 (VA 56.4).

¹⁹² Brieven van J. Breen aan G.J. Boekenooogen, d.d. 12-12 en 14-12-1893 (VA 56.5).

Uit diverse brieven in de collectie kunnen we opmaken, dat nog in 1894 de brief als voorbeeldbrief fungeerde. Zo begint L.J.A.N. Simonis, student aan het seminarie te Haaren, zijn tweede brief met te zeggen, dat het hem aangenaam was uit Boekenoogets brief te vernemen, dat de gezonden rijmpjes hem ‘zeer welkom’ waren. Dat heeft hem aangezet ‘om nog het een en ander bij mekaar te scharrelen.’ Dat stuurt hij nu, waarbij hij de brief van Boekenooget zoveel mogelijk zal volgen. Dan volgen vertalingen van dierengeluiden, geen plantenrijmen of liedjes gezongen bij het binnenhalen van het graan of bij het dorsen, daarentegen wel ‘spottende antwoorden.’¹⁹³

De voorbeeldbrief zette dus aan tot verzamelen, hetgeen uiteraard Boekenoogets bedoeling was. Maar bij slechts weinigen kwam het ook werkelijk tot verzamelen, aangezien dit geen eenvoudige zaak bleek. De eerder genoemde mej. Addicks uit Hardinxveld had in haar eerste brief blijk gegeven van een meer dan gemiddelde belangstelling voor het werk van Boekenooget. Zij had zo het idee, ‘dat in de achterhoeken van ons land, waar het nieuwe niet zo spoedig doordringt, al de eeuwenoude sagen nog het meest voortgeplant zijn geworden, vooral onder die eenvoudigen, die nog net spreken en handelen zooals hun betovergrootmoeders eertijds hun gedachten uitdrukten en zich voortbewogen en handelden in hun kring.’¹⁹⁴ Na in haar tweede brief nogmaals ingegaan te zijn op het probleem van de kiesheid en dit oploste met te zeggen voortaan alles zo letterlijk weer te zullen geven als het haar ter ore kwam onder het motto: ‘De reine is alles rein’, onthulde ze, dat ze ‘schik in de zaak’ begon te krijgen, omdat ze bij haar onderzoek in de ‘achterhoeken van ons dorp menig gezellig oogenblik had doorgebracht bij die oude eenvoudige lieden met haar goed geloof en groot vertrouwen.’ Daarbij had ze geconstateerd, dat, wat Boekenooget zocht, nog het meest te vinden was ‘in de stulpen der armen, die er nog steeds hun kinderen op vergasten.’ Maar ook hier scheen het ‘al zachtjes aan in het vergeetboek’ te geraken en ze kreeg bij de ene dit en bij een ander dat deel te horen van een liedje of versje. In het post scriptum beloofde ze Boekenooget nogmaals ‘de behulpzame hand’, aangezien ze wel besepte, dat zijn ‘onderneming nogal aan moeilijkheden is.’ En mocht ze in een ‘achterhoekje’ nog wat ‘opduiken’, dan zou zij dat zo spoedig mogelijk opzenden.¹⁹⁵

¹⁹³ Brief van L.J.A.N. Simonis aan G.J. Boekenooget, d.d. 28-4-1894 (VA 56.23).

¹⁹⁴ Brief van A.G. Addicks aan G.J. Boekenooget, d.d. 27-3-1892 (VA 56.2).

¹⁹⁵ Brief van A.G. Addicks aan G.J. Boekenooget, d.d. 3-4-1892 (VA 56.2).

De volgende brief is pas van november, maar er is reden aan te nemen, dat een tussenliggende brief is verdwenen. Desondanks heeft ze een tijd gewacht met schrijven, omdat Boekenooogen geschreven had geen haast te hebben en omdat ze wachtte op materiaal uit Giessen Nieuwkerk. Toen ze echter van de beloofde ‘oudheden’ niets vernam, was ze zelf op een mooie Zondag naar dat dorp, dat 1,5 uur van het hare verwijderd lag, gewandeld, maar kon van de bedoelde vrouw niets anders te weten komen dan dat ze alles vergeten was. Hoe lang ze er ook bleef verwijlen en over het bestelde glas melk deed en de goede vrouw op alle mogelijke manieren aan het spreken trachtte te krijgen, het bleef zonder ‘de gewenschte resultaten’ en ze moest tot haar spijt onvoldaan huiswaarts keren. Maar ze vroeg zich wel af of het waar was, dat de vrouw alles weer ontschoten was en of het niet eerder schroom was, die haar weerhield. Want, zo meende ze, sommige eenvoudige lieden kunnen zeer opgewekt en aardig zijn als ze zo onder ons in eigen kring verkeren, maar ze houden de deur zorgvuldig gesloten, als een onbekende wenst binnengelaten te worden.¹⁹⁶

In de vierde en laatste brief maakte ze melding van een andere verzamelervaring. Het betrof een op bezoek komende man uit Giessen Nieuwkerk, die ‘minder gesloten als de herbergierster uit die gemeente, weer tot een ander uiterste oversloeg.’ Hij had gehoord, dat zij in oude liedjes geïnteresseerd was, en kwam brengen wat hij had. Het waren echter nogal bekende liedjes, die ‘niet veel bijzonders hadden als dat ze oud en gescheurt waren’. Ze wilde de goede man echter niet geheel teleurstellen en nam de versjes van hem over. De mooiste was hij echter kwijtgeraakt, over ene Jan die met zes vrouwen trouwde en op zijn zeventigste nog gedoemd was aan het wiegetouw te trekken. Het had een mooie wijs en de man kon, naar hij beweerde, best zingen, zoals ze vast wel eens gehoord had, ‘daar hij in de kârk te Oudekârk zooveel al wel eens veurgezongen hadt.’ Hoewel ze het niet wist, geloofde ze het graag en terwijl ze het beaamde, zette de man, zich van zijn muzikaal talent bewust, de borstkast uit en hief tot aller verbazing het lied aan met de nodige trillingen en draaiingen, ‘waarbij de geheele toonladder bij elk woord waar het te pas kwam van boven naar beneden of andersom geheel op- of afgelopen werd.’ Ze besloot haar brief met de opmerking, dat ze, aangezien de liedjes overbekend zijn en waarschijnlijk overal te krijgen, maar niet de moeite zal nemen ‘geheel waardeloze dingen’ naar hem op te zenden, maar mocht hij ze kunnen gebruiken, dan stonden ze tot zijn beschikking.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Brief van A.G. Addicks aan G.J. Boekenooogen, d.d. 24-11-1892 (VA 56.2).

¹⁹⁷ Brief van A.G. Addicks aan G.J. Boekenooogen, d.d. 4-12-1892 (VA 56.2).

Boekenooogen was inderdaad niet in deze liedjes geïnteresseerd en dat was mogelijk het einde van deze correspondentie.

Velen hebben negatieve ervaringen met het verzamelen. De al genoemde heer Asjes, hoofd van de lagere school op het eiland Wieringen, zond een tiental rijmen en was van mening, dat er op ‘ons eiland’ nog veel meer te verzamelen was op dit gebied. Hij las de brief van Boekenooogen voor in ‘onze nutsvergadering’, die tamelijk goed bezocht was, en iedereen zegde zijn medewerking toe, maar de oogst was mager en met een weinig enthousiaste antwoordbrief eindigt de correspondentie.¹⁹⁸ Mej. Des Amorie van der Hoeven uit Haarlem meldde: ‘Niet iedereen heeft er liefhebberij in en de welwillendheid om te helpen reikt dikwijls niet verder dan ’t oogenblik.’ Dat was de reden, waarom ze zo lang Boekenooogens brief onbeantwoord liet, want ze kon ‘slechts te hooi en te gras wat opvangen.’¹⁹⁹ De heer Besse, burgemeester van Bergen, klaagde: ‘Ik kom niet met zooveel menschen in aanraking komt en elkeen wil er nog lang niet mee te doen hebben. Ze vinden het dan “kinderachtig” en dan schiet men weinig op.’²⁰⁰ H.B. de Groot uit Zuidhorn verzamelde rijmen in zijn woonplaats en ging na een brief van Boekenooogen op onderzoek uit. Hij schreef: ‘Hier in de buurt woont een oude baker, die, naar men mij vertelde, wel honderd rijmen, liedjes en sprookjes kent. Ze kan lezen noch schrijven! Dat leek me wat toe! Ik er heen, maar de oude vrouw werd zoo zenuwachtig, dat een paar raadselrijmen alles was, wat ze voor den dag kon brengen. Dat was dus mis!’²⁰¹ Mej. Janna de Hullu uit Amsterdam klaagde weinig te hebben kunnen verzamelen, want de kinderen, die de versjes zonder enige fout terstond zingen, als het spel, waarop ze betrekking hebben, weer begint, kenden die versjes slechts zeer gebrekkig en lang niet alle, toen zij er om vroeg.²⁰² De in Hees geboren en in Assen opgegroeide Arnolda van Mesdag uit Gronsveld bij Maastricht had na een briefkaart van Boekenooogen geprobeerd in haar omgeving wat te verzamelen. Maar de mensen waren ‘zeer weinig ontwikkeld’; ze herinnerden zich uit hun jeugd weinig of niets.²⁰³ De in Castricum geboren Johan Pen, leraar te Leiden, had getracht onder de gymnasiasten ook wat te vinden, maar ‘daar deze al 16 of 17 jaar zijn, halen ze er den neus voor op’ en bemoeien zich, ‘daar ze met stok, lorgnet,

¹⁹⁸ Brieven van P. Asjes aan G.J. Boekenooogen, d.d. 3-4-1892 en 1-5-1892 (VA 56.2).

¹⁹⁹ Brief van Th. des Amorie v. d. Hoeven aan G.J. Boekenooogen, d.d. 29-10-1892 (VA 56.2).

²⁰⁰ Brief van P. Besse aan G.J. Boekenooogen, d.d. Nov. 1893 (Coll. Leiden; afschrift in VA 56.3).

²⁰¹ Brief van H.B. de Groot aan G.J. Boekenooogen, d.d. 11-4-1894 (VA 56.10).

²⁰² Brief van A. de Hullu aan G.J. Boekenooogen, d.d. 20-10-1894 (VA 56.12).

²⁰³ Brief van Arnolda van Mesdag aan G.J. Boekenooogen, d.d. 24-2-1894 (VA 56.17).

sigaar en eau de Cologne geboren zijn', niet met die dingen, die, naar zij menen, 'alleen voor plebbers goed zijn.'²⁰⁴

Het standsverschil, dat een van de voornaamste barrières was bij het verzamelen, komt goed tot uiting in de correspondentie van Mej. Van den Berg uit Amersfoort. Bij haar had het *Gids*-artikel het al lang door haar hoofd woelende denkbeeld om die liedjes en vertelseltjes aan de vergetelheid te ontrukken weer opgewekt. Zij verkeert in de 'gelukkige' omstandigheid te wonen in een huis, waar verscheidene achterbuurten samenkomen, zodat ze volop in de gelegenheid is de kinderen van het zogenaamde plebs bij hun spelen af te luisteren. Bovendien komt ze wel eens in aanraking met lieden, die in gewoonten nog precies zijn als voor honderd jaar en die haar reeds welwillend verzekerd hadden, wat ze wisten, voor te zeggen.²⁰⁵ In haar tweede brief meldde ze, dat ze terstond na het ontvangen van de brief van Boekenooen 'de achterbuurt' was ingegaan om bij haar enigszins bekende lieden op te schrijven wat zij zich nog herinneren konden. Ook anderen schakelde ze in. 'Aan onze boerin heb ik gevraagd of ze ook liedjes kende van bij het karnen en hooien, maar ze heeft daarop ontkennend geantwoord. Toch moeten ze er dunk[t] me zijn, ik zal er onze waschvrouw naar vragen.'²⁰⁶ In haar derde brief rapporteerde ze over dit onderzoek, aangemoedigd door het schrijven van Boekenooen: 'Nu ben ik zekere buurt ingegaan, het zoogenaamde "Haagje", wat zooveel is als in Utrecht de Oranjestraat. Er wonen nog wel enkele knappe mensen, doch de meesten zijn wat men "schorremurrie" noemt. Bij die fatsoenlijke dan stuitte ik eerst op ongeloofvigheid; ze meenden dat ik ze voor den gek hield. Op stuk van zaken kreeg ik ten antwoord: "O ja, in m'n joenge jaoren zoengen we het hoogste lied uut bie't kaorden en spinnen. Ik zoeng as 'n klok van smargens vroeg of, maor watte we zoengen, bin 'k glad vergeten." Op mijn vraag of ze zich niets herinneren kon, kreeg ik ten antwoord: "Nee, niks meer, of ik most het weer hooren, dan zou 't me nog wel te binnen schieten." Ze hebben toen wel voor me onderzocht maar hetgeen ze me gaven, waren wel ouwe liedjes, maar van die liedjes zooals ze voor 1 of 2 cent mee langs de deur loopen, o.a. van het Vrouwtje van Stavoren.'²⁰⁷

²⁰⁴ Brief van Johan Pen aan G.J. Boekenooen, z.d. (VA 56.20). 'Plebbers' zijn 'plebeeërs', het gewone volk (of plebs; tegenover patriciërs: de elite).

²⁰⁵ Brief van Mej. C. van den Berg aan G.J. Boekenooen, d.d. 4-2-1894 (VA 56.3).

²⁰⁶ Brief van Mej. C. van den Berg aan G.J. Boekenooen, d.d. 14-2-1894 (VA 56.3).

²⁰⁷ Brief van Mej. C. van den Berg aan G.J. Boekenooen, d.d. 26-2-1894 (VA 56.3).

Grappig en ook typerend is de ervaring van de heer Blaauw uit De Rijp, die versjes stuurde van een arm meisje uit de buurt, die zijn schoondochter had binnengevraagd om de versjes bij het touwspringen te laten horen. Hij had haar een vel papier gegeven en gezegd: ‘Mie, als je nu versjes opschrijft, dan moet je achter aan de verzameling je naam zetten en hoe oud – ze is elf jaar (volgens zijn vrouw dertien) – dan wordt je naam zeker wel gedrukt en dat is voor zoo’n jong meisje toch wel een groote eer, dunkt me.’ Nu knikte ze hem toe en hij zag wel dat ze wat zei (hij is hartstikke doof), waarop zijn huisgenoten een lachbui kregen, die raak was. Explicatie van zoo iets vragen, direct, deed hij nooit, omdat hij wel wist dat dan de aardigheid eraf was. Later vroeg hij zijn vrouw: ‘Wat zei Mie toch?’ en toen schreef ze: ‘k Heb liever ’n kwartje!’ Daar lag zijn ‘phantasie’. Hij had zich voorgesteld, dat Mie dansen zou van de pret, ‘maar ach,’ zo liet hij volgen, ‘de kwartjes zijn ook voor de arme zoo de levensvraag.’ Beloofd had hij haar niets, maar als er een en ander bij was dat Boekenooogen gebruiken kon, was hij toch nog van plan te zorgen voor een kwartje voor haar.²⁰⁸

Een eenvoudige manier om de correspondenten te plezieren en ze zo te stimuleren tot het voortgaan met verzamelen is het toezenden van overdrukjes van de twee opsteldelen in *De Gids*.

We zagen al dat de heer Aafjes uit Heteren door de toegezonden stukjes werd aangezet tot beantwoording van de brieven, al bleef zijn inzending beperkt tot de reeds toegezonden 240 rijmen. Ook andere inzenders van flinke hoeveelheden materiaal werden met overdrukjes ‘beloond’, zoals de heer C. Honigh uit Wageningen, inzender van een dik boek met verzamelde rijmen, de heer J.W. Muller, redacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal, de heer Thijssen uit Amsterdam (die er enigermate om gezeurd had), de

Uit het kinderboek *Raadsels* (Leiden 1902) met teksten van G. J. Boekenooogen en illustraties van Nelly Bodenheim. ‘Hoeveel eieren kon de groote reus Goliath nuchteren op?’ Antwoord: ‘Eén, want daarna was hij niet meer nuchteren.’

²⁰⁸ Brief van A. Blaauw aan G.J. Boekenooogen, d.d. januari 1892 (VA 56.4).

heer Tuijn, wethouder van Edam, de heer Besse, burgemeester van Egmond aan Zee, de heer Marlof uit Nieuwer-Amstel, de dames Roorda uit Assen, de met Boekenooen bevriende Johan Winkler uit Haarlem, de heer Hoog uit Amsterdam en nog vele anderen. Ook het boekje *Onze Rijmen*, waarin de opstellen uit *De Gids* waren bijeengebracht, werd door hem aan deze en gene toegezonden, net als overdrukjes van latere publicaties, zoals het artikel ‘Raadsels en raadselsprookjes’, een lezing voor de Maatschappij uit 1901, afgedrukt in de *Handelingen van de Maatschappij van Letterkunde* van dat jaar.²⁰⁹ Uit de brieven kunnen we ook opmaken, dat Boekenooen niet van alle hem geboden kansen gebruik maakte.

In haar tweede brief schreef de reeds genoemde Mej. C. van den Berg uit Amersfoort: ‘Onmogelijke spookgeschiedenissen weet ik genoeg, want dat is met kerkschoonmaken altoos het onderwerp onder het droogschuren en stoelwrijven, en daar heb ik altoos gretig naar gaan hooren, doch die zijn meest allen van plaatselijke aard en ondervonden door de verhaalsters.’ En ze besloot haar brief met de verzekering: ‘[W]ilt u spookgeschiedenissen, die heb ik in soorten, dan moet u mij dat maar schrijven.’²¹⁰ Kennelijk refereerde Boekenooen in zijn antwoord hier niet aan, want we horen er in haar derde en laatste brief niets meer over.

Mej. P.L.C. van der Bent, hoofd van de gemeentelijke bewaarschool III te Arnhem stuurde aan Boekenooen een lijstje van leverbare sprookjes en vertellingen: Klein Duimpje, Sneeuwwitje, De schoone slaapster, Assepoetser (sic), Roodkapje, Knuppeltje uit den zak, Domme Hans, Hoe Hans huiveren leerde, Kleine Meta, Twaalf ganzen, Moeder Odelia, De visscher en zijn vrouw, Blauwbaard, Potje, kook!, Doornroosje, Vrouw Holle, De wensch, Twee zusters en de toovergodin, De hond en de kat, De weerwolf, De gelaarsde kat, Duizend in een nacht.²¹¹ Hoewel voor het grootste deel afkomstig uit de bekende Perrault- en Grimm-collecties was optekening zeer de moeite waard geweest; er is echter geen vervolg.²¹² Ook zonder gevolg bleef de brief van Grietje Steeman uit Schoorlham, die schreef: ‘[N]u kan ik u nog wel de sprookjes schrijven van [B]lauwbaard en van [K]lein [D]uimpje en van [R]ood [K]apje en van

²⁰⁹ Boekenooen 1901. (Hiervan werd een kinderboek gemaakt met illustraties van Nelly Bodenheimer, zie: Boekenooen 1902c).

²¹⁰ Brief van C. van den Berg aan G.J. Boekenooen, d.d. 14-2-1894 (VA 56.3).

²¹¹ Brief van P.L.C. van der Bent aan G.J. Boekenooen, d.d. januari 1894 (VA 56.3).

²¹² Dit hoeft niet aan Boekenooen gelegen te hebben, want ook de correspondent kan het hebben laten afweten. Maar gezien de bereidwilligheid van de correspondenten is dit niet voor de hand liggend. Zie ook Meder en Hendriks 2005: 49.

[D]e schoone slaapster, die zijn wel van oudsher, maar nu tog nog in de handel, dus die weet gij zeker wel, maar wilt gij ze, dan heeft u het maar om t[e] schrijven.²¹³

Soms is er een duidelijke reden, zoals in het geval van de heer Mercx, een boekhouder uit Tilburg, die ‘indertijd menig oud sprookje of rijm, vertelseltje, raadseltje, enz.’ zond aan de heer Aug. Sassen te Helmond. Hij had echter nog veel over en wilde die voorraad ‘van den hand doen voor iets meer dan hoe goed gemeente loftuitingen. Voor b.v. 5 cent elk goed volgeschreven blz. als deze, minimum 10 cent per elk schrijven, een weinig meer dan de onkosten aan papier en postzegel.’ En hij zond de zeer geleerde heer een voorbeeld ter beoordeling (over ‘veuetjes zuuken’, toen hij een jaar of 15 was) en hoopte bij antwoord tevens te vernemen wat voor Boekenooogens doel dienstig was.²¹⁴ Deze verzocht Mercx al wat hem bekend was op het gebied der folklore over te maken, hetgeen Mercx wilde doen ‘tegen vergoeding echter van netto vijf gulden te voldoen voor 1 Augustus a.s.’ Ook verlangde hij een ‘exemplaar’ van het door Boekenooogen aangekondigde ‘Groot Rijmenboek’. Als reden hiervoor gaf hij op, dat zijn tijd goed bezet was en wat hij aan folklore besteedde van andere werkuren afging, wat ten koste ging van de ‘meer behoeftigen.’ Boekenooogen had grote beperkingen aangebracht ten aanzien van de door hem verlangde stof en Mercx bekende niet zeker te zijn of zijn inzending wel de gevraagde vergoeding waard was, maar hij liet het oordeel erover over aan Boekenooogen.²¹⁵ Deze is niet op het aanbod ingegaan, aangezien de correspondentie hier afbreekt.

Mercx wees Boekenooogen op het bestaan van Wilhelmina (Mien) Blankers in Oirschot, op wie hij ook August Sassen attent gemaakt had. Deze was naar Oirschot gegaan en had Mien ‘op visite’ gehad, zoals zij dat noemde, in Hotel de Zwaan, waar zij ‘haar voorraad, juist zooals hij er uit ziet, heeft uitgepakt.’²¹⁶ Mercx wilde voor Boekenooogen ook zo’n sessie regelen, maar we mogen aannemen, dat voor Boekenooogen wegens gebrek aan tijd en geld een dergelijk reisje geen optie was.

Net zo min ging hij op bezoek bij de heer Schenk uit Schagen, die hem uitgenodigd had langs te komen; hij woonde maar vijf minuten lopen van het station en was alle dagen thuis en

²¹³ Brief van G. Steeman aan G.J. Boekenooogen, z.d. (VA 56.13); zie ook Meder en Hendriks 2005: 48.

²¹⁴ Brief van P.F. Mercx aan G.J. Boekenooogen, d.d. 21-3-1894 (in Leidse coll.; afschrift in VA 56.17); ‘veuetjes zuuken’ is vogelnesten uithalen.

²¹⁵ Brief van P.F. Mercx aan G.J. Boekenooogen, d.d. 6-4-1894 (in Leidse coll. afschrift in VA 56.17).

²¹⁶ Als de vorige noot.

had Boekenooogen van alles te bieden: ‘heel veel kleine raadsels en vertellingen van een 70 jaar geleden.’²¹⁷

Ook op andere tips is hij niet ingegaan. Zo wees J. Breen, een studiegenoot van Boekenooogen uit Amsterdam, hem op de vrouw van de veldwachter van Oegstgeest, Heisterborg, die hem in zijn jeugd veel sprookjes en rijmpjes vertelde.²¹⁸ Mej. Marie Kahrel uit Nijmegen was van mening, dat Boekenooogen ‘eigenlijk in elke provincie iemand [zou] moeten hebben, die “de boer opging” en de ouden van dagen vooral uitvroeg.’ Ze raadde hem aan contact op te nemen met haar vriendin K. Huizinga, Oosterweg, Groningen, dochter van de predikant J. Huizinga, geboren op Texel en geëxamineerd in de Middelnederlandse Taal- en Letterkunde.²¹⁹

De door Mercx genoemde August Sassen was Boekenooogen wel bekend; hij had hem na het verschijnen van het boekje *Onze Rijmen* een exemplaar gezonden met het verzoek hem materiaal te zenden. Sassen schreef terug in opdracht van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant in die provincie ongeveer een kubieke meter ‘folklore’ te hebben verzameld, die hij nu aan het ordenen was en gereed aan het maken voor de pers. Hij was echter niet meer de eigenaar van het bijeengebrachte materiaal, dat was nu het Genootschap, waarvan hij medebestuurder was, zodat hij wel enige invloed op de beschikking ervan zou kunnen uitoefenen. Hij vroeg zich echter af of het belang van de wetenschap gediend was met het afstaan van het verzamelde materiaal, want hoewel hij de waardeverhoging voor het ‘Nederlands Rijmenboek’ inzag, was hij van mening, dat de rijmen ‘geene op zichzelf staande folkloristische stof’ waren, maar bestudeerd dienden te worden in samenhang met ander volkskundig materiaal. En of het nou in de ene of in de andere collectie gepubliceerd werd, zou uiteindelijk voor de wetenschap van geen belang zijn. Boekenooogen moest dus wat hem betreft met betere argumenten komen dan ‘volledigheid’ om van hem materiaal los te krijgen.²²⁰ Het door Sassen bijeengebracht lied- of verhaalmateriaal is, voor zover mij bekend, niet gepubliceerd, maar Sinninghe en De Blécourt hebben eruit geput voor de samenstelling van hun Noord-Brabantse sagenboeken.²²¹

²¹⁷ Brief van A.C. Schenk aan G.J. Boekenooogen, d.d. 30-1-1894 (VA 56.22).

²¹⁸ Brief van J. Breen aan G.J. Boekenooogen, d.d. 31-1-1893 (Coll. Leiden, afschrift in VA 56.5).

²¹⁹ Brief en kaart van M.A. Kahrel aan G.J. Boekenooogen, d.d. 20 en 23-2-1894 (VA 56.14).

²²⁰ Brief van August Sassen aan G.J. Boekenooogen, d.d. 2-12-1893 (VA 56.63).

²²¹ Sinninghe 1964: 146; Blécourt 1980: 265; 326: een deel van het door Sassen verzamelde materiaal bevindt zich – gerubriceerd en gecatalogiseerd – in de bibliotheek van het *Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant* te 's-Hertogenbosch. De vertellingen van Mien Blankers zijn niet als zodanig door

Meer bereidwilligheid ondervond Boekenooogen van de Belgische volkskundige onderwijzer Josef Cornelissen. Hij was op hem geattendeerd door de gepensioneerde kapitein van het Nederlandse leger, die met zijn gezin naar België was vertrokken, maar nog steeds geabonneerd was op *Het Nieuws van den Dag*.²²² Hij had na Boekenooogens aanmoediging per briefkaart ‘ter verkrijging van meerder stof voor uwen arbeid’ zich gewend tot enige onderwijzers in de omtrek van Kalmpthout en was zo in contact gekomen met Josef Cornelissen te St. Anthonius-Brecht, die hem een paar proefnummers gaf van het door hem uitgegeven tijdschrift *Ons Volksleven*; die zond hij nu aan Boekenooogen, met het afschrift van een begeleidend briefje van Cornelissen, waarin deze Boekenooogen een proefnummer van zijn tijdschrift *Ons Volksleven* aanbood.²²³ Cornelissen had echter al vóór deze zending, die vergezeld ging van een collectie rijmen, Boekenooogen een kaartje gestuurd, waarin hij de rijmenzending via Le Maine aankondigde, Boekenooogen attendeerde op de tijdschriften *’t Daghet in den Oosten, Volk en Taal* en *Volkskunde* en vroeg om de toezending van een exemplaar van *Onze Rijmen*.²²⁴

Ook de Kempenaar Petrus Norbertus Panken (1819-1904) was bereidwillig genoeg om zijn in de loop van vijftig jaar opgebouwde liederenverzameling aan Boekenooogen af te staan. Panken is een typisch voorbeeld van een verzamelaar, die de overgang van de oudheidkunde naar de volkskunde illustreert. In het *Provinciaal (Noord-Brabants) Dagblad* van dinsdag 17 september 1839 las Panken de oproep van dr. C.R. Hermans om de ‘aloude overblijfsels of sporen van de voortijd’ in Noord-Brabant niet te verwaarlozen.²²⁵ Dit was bij schoolmeester Panken uit Westerhoven niet aan dovemansoren gericht. Naar eigen zeggen voelde hij reeds van zijn ‘vroegjeugd af, veel lust tot onze vaderlandsche oudheden en voornamelijk tot die dezer omstreken’ en de lust be kroop hem ‘de ronde heuvelen of regelmatige verhevenheden, welke men in de Bergerheide te Bergeik in groote menigte aantreft’, te laten doorgraven.²²⁶ In 1843 onderzocht hij 13 heuvels en nam 7 urnen mee naar huis en liet een kort bericht in het *Provinciale Dagblad*

Sassen aangegeven, slechts de plaats Oirschot, zoals bij Blécourt n°3.10: Jan de-n-Tuitelaar en n°3.16. Ook in Sinninghe 1964 zijn vertellingen uit het handschrift Sassen te vinden, die door De Blécourt niet meer zijn teruggevonden: 54 (witte dame zonder hoofd te Duizel), 79 (voorgezicht van brand te Boksemeer en van bouwen te Beugen), 106 (touwslager kan ’s nachts niet bij brug komen) en 130 (verdwenen meisje te Haanwijk).

²²² Brief van A.L. Le Maine aan G.J. Boekenooogen, d.d. 15-2-1894 (VA 56.16).

²²³ Brief van A.L. Le Maine aan G.J. Boekenooogen, d.d. 14-3-1894 (VA 56.16), met afschrift gedateerd 10-3-1894.

²²⁴ Briefkaart van Josef Cornelissen aan G.J. Boekenooogen, d.d. 24-[2-1894] (VA 56.63).

²²⁵ Mandos 1971: 16.

²²⁶ Mandos 1971: 16 naar C.R. Hermans, *Bijdragen tot de gesch., oudh., lett., stat. en beeldende kunsten der prov. N.-Brabant I*, ’s-Hertogenbosch 1843, 537.

opnemen. Hermans las dit, bezocht in 1844 Panken en een jarenlange samenwerking was geboren.²²⁷ Het was ook Hermans, de grondlegger van het Noord-Brabantsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, die Panken voordroeg als lid van dit prille genootschap (in 1845) en hem naar aanleiding van Pankens eerste verslag van zijn opgravingen, vroeg ‘of er geene overleveringen zijn, die den schijn hebben van tot het heidendom te kunnen gebragt worden. *Kattenberg* en *Weebosch* behooren stellig tot het heidendom.’²²⁸ Hermans nam de verslagen van Pankens opgravingen op in zijn *Bijdragen* van 1845, waarbij als appendices de eerste kabouterverhalen waren opgenomen.²²⁹ Een volgende publicatie kwam echter pas, na het overlijden van Hermans in 1869, in 1873 in het *Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde*, nadat Aug. Sassen met Panken had kennisgemaakt en diens verzameling volksverhalen ter beschikking had gekregen. Helaas bestond het tijdschrift maar kort en er zouden jaren overheengaan, voordat Panken opnieuw in de gelegenheid was om zijn verzameling volksverhalen in druk te laten verschijnen. In 1981 kwam hij in contact met Jozef Cornelissen van *Ons Volksleven*, die zijn werk van groot belang vond en van januari 1892 tot mei 1893 96 volksverhalen opnam onder de titel ‘Noordbrabantsche Sagen.’²³⁰ Deze serie werd gevolgd door de serie ‘Volksgebruiken en Gewoonten in Noord-Brabant’ van september 1894 tot november 1896. Ondertussen had Panken uit ‘de nieuwsbladen’ vernomen van Boekenoogets ‘voornemen een werk onzer vaderl[andsche] deuntjes, liederen, gebruiken en wat meer van dien aard zij, uit te geven.’ Hij schreef Boekenooget, dat hij in bijna een halve eeuw ‘eene groote menigte liedjes, spreuken en spelen, vooral van kinderen, die in deze landstreek van ouden tijd nog in zwang zijn gebleven, met groote ijver verzameld [had] om ze den vergetelheid te kunnen ontrukken. Op aanraden van lettervrienden meende [hij] deze verzameling eerlang te laten drukken, doch met het oog op [Boekenoogets] belangrijk werk en het stijgen [z]ijner jaren’ (Panken was 74) was hij bereid die onder voorwaarde af te staan.²³¹ Het ging om twee ‘boekjes’, 16 bij 10 cm, van 300 pagina’s, waaruit Boekenooget mocht overschrijven wat hem goeddunkte. Wel wilde hij de boekjes snel terughebben. Het is aannemelijk, dat Boekenooget dit gedaan heeft, waarschijnlijk

²²⁷ Mandos 1971: 25, 27.

²²⁸ Mandos 1971: 30, naar brief van Hermans aan Panken d.d. 19-8-1844.

²²⁹ Meurkens 1994: 152 (zie Hermans, *Bijdragen* II, 1845, 282-292).

²³⁰ Zie het overzicht van het werk van Panken in: Mandos 1971: 94. Een overdruk verscheen bij L. Braeckmans te Brecht in 1893.

²³¹ Brief van P.N. Panken aan G.J. Boekenooget, d.d. 5-7-1894 (VA 56.19).

tezamen met een exemplaar van *Onze Rijmen* in januari 1895, waarvoor Panken hem bedankte en de hoop uitsprak snel een eerste proef van het 'Rijmenboek' te mogen zien.²³² Aangezien dit 'Rijmenboek' nogal op zich liet wachten en hij zijn contact met *Ons Volksleven* nog steeds onderhield, liet Panken ook de liedjes, die hij aan Boekenooen gestuurd had, vanaf maart 1897 onder de titel 'Liederen, Rijmen en Kinderspelen uit Noord-Brabant' in *Ons Volksleven* opnemen.²³³

Tenslotte nog dit. In *Vertelcultuur in Waterland* neemt Theo Meder van dokter Bakkers nicht Tijdje Smit-Engel de veronderstelling over, dat de brieven van Boekenooen aan Bakker voornamelijk bestonden uit korte bedankjes, en dat Bakker die de moeite van het bewaren niet waard heeft geacht.²³⁴ Dit moet ik ten zeerste tegenspreken. Voor bedankjes gebruikte Boekenooen briefkaarten, terwijl zijn brieven zeer uitgebreid waren, zoals we kunnen afleiden uit de 'voorbeeldbrief' (bijlage 5). In zijn brieven wordt door Bakker talloze malen naar brieven van Boekenooen verwezen, waarbij het niet alleen om bedankjes gaat. Zo'n zestien maal vermeldt Bakker een brief met datum of andere aanduiding.²³⁵ Eenmaal schrijft hij, dat hij niet op de brief kon reageren, doordat hij hem had uitgeleend! Dat Bakker geen brieven weggooide, kunnen we opmaken uit zijn allereerste brief (althans die bewaard is gebleven, want ook in 1892 had hij geschreven als antwoord op Boekenooens oproep), die hij schrijft vijf jaar na het ontvangen van Boekenooens brief.²³⁶ Van Boekenooen zijn wel enige brieven in de collectie bewaard gebleven, zoals de kopieën, die hij voor zichzelf maakte van de drie brieven, die hij in 1905 aan Emile van Heurck zond.²³⁷ Tussen de correspondenten trof ik één brief van Boekenooen aan, gericht aan Willem Zuidema, na Bakker de ijverigste correspondent van Boekenooen. Zuidema zal hem teruggestuurd hebben, vanwege de erin opgenomen 'lijst van alle door u mij genoemde liederen', die Zuidema's 'Groninger vedelaar' van melodie mocht voorzien.²³⁸ Na uitgebreid deze liederenlijst te hebben behandeld wijst Boekenooen Zuidema

²³² Brief van P.N. Panken aan G.J. Boekenooen, d.d. 29-1-1895 (VA 56.19).

²³³ Mandos 1971: 95. Ook hiervan verscheen een overdruk bij L. Braeckmans te Brecht (in 1899).

²³⁴ Meder 2001: 44. Interview met S.J. Smit-Engel en W.A. Engel op 30 september 1996 te Oosterbeek (opname in archief Meertens Instituut). Zij zijn kinderen van Bakkers zus Antje, getrouwd met W.H. Engel (ID., 506).

²³⁵ Brieven aan Bakker: 8-11-1892; 30-11-1897; vóór 28-6-1898; 30-6-1898; 29-11-1898; 21-3-1899; 13-5-1899; vóór 17-10-1899 (uitgeleend); 5-2-1900; 26-6-1900; 21-12-1901; 8-7-1903; 2-9-1903; ?-12-1903 (gedeeltelijk verloren); 14-3-1906; juli 1908.

²³⁶ Brief van C. Bakker aan G.J. Boekenooen d.d. 17-11-1897 (VA 68).

²³⁷ Deze brieven, in het frans, bevinden zich in VA 56.35.2.

²³⁸ Brief van G.J. Boekenooen aan W. Zuidema d.d. 4-4-1904 (VA 56.28).

erop, dat van Helena en Griseldis historieliederen bestaan, en dat hij evenmin iets weet ‘van het kind in de beschuitton. Misschien is er een boerde, waarmee het lied samenhangt.’ Tot slot behandelt hij het sprookje, waarin voorkomt: ‘Mijn moeder heeft mij geslacht, Mijn vader heeft mij gegeten,’ een ‘variant van Grimm’s “Machandelbaum”, een der meest verspreide sprookjes in ons land.’ Hij kondigt aan erover een stukje te schrijven in *Volkskunde* en geeft enige algemene motieven: ‘Het begin varieert, doch er is steeds sprake van een voorkind (Jantje), die door zijn stiefmoeder wordt gedood (op het hakblok), meestal nadat hij een boodschap heeft gedaan en b.v. bij het mosterd halen op het glazen bruggetje is gevallen.’²³⁹ Zuidema nodigde natuurlijk door zijn brieven Boekenooen uit tot reageren. Ook hij ontpopt zich als een aanhanger van de Germaans-mythologische theorie, wanneer hij schrijft: ‘Ik ben overtuigd, dat alle verhalen, waarin de duivel een brug, toren, enz. bouwt en voor zijn loon opgelicht wordt, afkomstig zijn van de burchtbouw der Goden in de Snorri-Edda, door Staring bezongen. Maar is hier al eens iets over geschreven?’²⁴⁰ Hoewel de brieven van Bakker niet dat soort betuigingen bevatten, bieden ze voldoende aanknopingspunten voor een man als Boekenooen om met zijn topverzamelaar uitgebreid van gedachten te wisselen. Dat de brieven niet zijn teruggevonden, moeten we mijn inziens op rekening van de watersnood van 1916 schuiven, waardoor Bakker zwaar werd getroffen. In de laatste brief van de collectie schrijft hij weliswaar, dat hij al zijn boeken en paperassen in veiligheid heeft kunnen brengen, zelfs dingen van vroeger teruggevonden heeft, maar nu bij vrienden inwoont op een zolderkamertje. Desondanks heeft hij nog gelegenheid gevonden om voor Boekenooen te verzamelen en mensen te interviewen, zoals een oude man, die ‘gevangen had gezeten en vertelt van een slager, die spek in een gordel om zijn lijf mee nam, en de andere gevangenen bedeelde, van honden die hij mak kon maken door ze sterk aan te zien, enz. Hoe hij op een bruiloft tulbanden en chocolade stal door “moord, moord” te roepen en van de ontsteltenis van de mensen gebruik te maken om er met die artikelen vandoor te gaan.’²⁴¹ Hij besluit zijn brief met de dringende vraag aan Boekenooen hem in te lichten over enige woorden, die hij in een oud boek over veeartsenijkunde gevonden heeft, waarvoor hij nu de tijd heeft, aangezien zijn praktijk niet druk is nu uit tweederde van het dorp de mensen vertrokken

²³⁹ Brief van G.J. Boekenooen aan W. Zuidema d.d. 4-4-1904 (VA 56.28). Sprookjestyle AT 720, zie de tabel in Meder en Hendriks 2005: 18-19. Hierin is een fout geslopen! CBOEK531 (ID., 793) n°232 (ID., 247) is AT 780 (The Singing Bone). Er zijn dus 17 versies van AT 720 en 13 van AT 780.

²⁴⁰ Brief van W. Zuidema aan G.J. Boekenooen d.d. 18-4-1904 (VA 56.28).

²⁴¹ Brief van C. Bakker aan G.J. Boekenooen d.d. 05-4-1916 (VA 68).

zijn, omdat de huizen onder water staan. Met deze brief eindigt de correspondentie op onbevredigende wijze en uit het 'Rijmenboek' heb ik kunnen opmaken, dat Bakker ook in 1917 nog materiaal gezonden moet hebben, maar waarschijnlijk zonder brief, omdat Boekenooogen ook niet schreef. Een reden heb ik niet kunnen ontdekken.²⁴²

²⁴² Zie ook Meder 2001: 43-44 over de groeiende irritatie bij Bakker over het niet krijgen van antwoord van Boekenooogen. De bewering van nicht Sijtje Smit-Engel, dat het Bakker vooral stak, dat Boekenooogen regelmatig verzuimde om de naam van Bakker te noemen, is juist. Boekenooogen vermeldt meteen bij het eerste verhaaltje van Bakker: 'Naar mondelinge overlevering opgeteekend in 1899. Met vele andere vertelsels uit Waterland en de Zaanstreek werd dit mij medegedeeld door den heer C. Bakker, arts te Broek in Waterland, aan wie ik voor het verzamelen van folklore uit Noord-Holland zeer veel dank verschuldigd ben.' (Meder en Hendriks 2005: 591 naar *Volkskunde* 15, 1903, 229) Ook bij de andere vertelsels vinden we de verwijzing: 'Naar mededeelingen van den heer C. Bakker, die het vertelsel in ... uit den volksmond opteekende,' behalve bij n°57 (M&H 2005: 617), n°61 (624), maar na n°74 (M&H: 651, *Volkskunde* 17, 1905, 168) houdt hij daarmee op en zegt alleen nog maar 'Broek in Waterland. Uit den volksmond opgeteekend in 19...' Hierna volgen vrijwel alleen nog vertelsels ingezonden door Bakker zonder dat diens naam vermeld wordt. Weliswaar komt dit overeen met de andere verwijzingen, die Boekenooogen aanbracht. Overigens had Bakker zelf in 1902 geschreven: 'De wijze waarop U met de door mij meegedeelde sproken & boerden wilt handelen laat ik geheel & al aan U over. Ik vervul slechts de nederige rol van verzamelaar terwijl ik aan U overlaat ze verder wetenschappelijk te behandelen. Strookt het beter met uw bedoelingen om ieder verhaal door den zegsman te laten onderteekenen, welnu, dan heb ik in een wetenschappelijk tijdschrift er niets op tegen om mijn naam onder een triviaal verhaal te plaatsen. Heeft het evenwel even veel praktisch nut als U met een vermelding vóóraf volstaat dan is mij dat ook goed. Nogmaals dus: ik laat het geheel en al aan U over daar ik wel weet dat U in dezen den besten weg zult bewandelen.' (Brief van C. Bakker aan G.J. Boekenooogen d.d. 22-12-1901, VA 68). Maar in 1903 schrijft hij: 'Indertijd liet U mij de keus of ik onder de door mij meegedeelde sprookjes mijn naam gezet wilde hebben of niet. Ik heb dit toen aan U overgelaten omdat het mij tamelijk onverschillig was, doch begin daar thans anders over te denken. Nu het mijn plan is van tijd tot tijd in *Janus* iets over Volksgeneeskunde mede te deelen kon het dunkt mij geen kwaad of positiever uitgedrukt kon het in sommige gevallen zijn nut hebben als men zag dat ik reeds eenige jaren gepoogd heb dat wat onder het volk leeft te verzamelen. Dat mijn mededeelingen dus niet aan de literatuur ontleend maar werkelijk uit den volksmond opgeteekend zijn. De sprookjes enz. zouden dan als evenzoovele bewijsstukken kunnen gelden. Ik denk dat U dit wel met mij eens zult zijn; zoo niet dan laat ik het verder aan U over en kunt U handelen zooals U goed dunkt.' (Brief van C. Bakker aan G.J. Boekenooogen d.d. 29-07-1903, VA 68). Hieraan voldeed Boekenooogen dus, maar hield er eind 1905 mee op. Bakker heeft daar niet meer over geschreven.

*Al is de fame groot in t' aertsche dal
Soo comet den tyd die overloopt et t'al.*
(Gevelsteen van hofstede Bossenburg, 1607)²⁴³

3. Het resultaat van Boekenooogens onderzoek

3.1. Boekenooogens werkzaamheden als taalkundige, mediëvist en volkskundige

Na het plaatsen van de oproepen en het beantwoorden van alle binnengekomen post was er voor Boekenooogen weinig tijd om aan de verwerking van het materiaal te denken. Hij moest werken aan zijn proefschrift over de Zaanse volkstaal, een dialectologisch woordenboek, dat in 1897 gereed kwam. Hij promoveerde op het eerste deel (A-K) op 1 februari 1896 cum laude tot doctor aan de Leidse universiteit. Op dat moment was hij reeds werkzaam bij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* te Leiden en na een jaar werd hij tot zelfstandig redacteur benoemd. Dat zou hij de rest van zijn leven blijven.²⁴⁴ Ook werd hij in dat jaar lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden en trad toe tot de Commissie voor Taal- en Letterkunde (die tevens de redactie vormt van het tijdschrift van de Maatschappij) en vanaf 1902 tot de Bibliotheekcommissie. Dit laatste deed hij samen met de bekende historicus P.J. Blok.²⁴⁵ Een aantal jaren heeft Boekenooogen ook aan het bestuur van de Maatschappij deelgenomen en hij was tweemaal een jaar voorzitter.²⁴⁶

De Maatschappij organiseerde maandelijks lezingen voor haar leden en ook Boekenooogen droeg daaraan zijn steentje bij. Tevens geven deze lezingen een inzicht in de voortgang van Boekenooogens belangstelling (zie tabel 4).

²⁴³ Of 1697; een oude gevelsteen nabij Vlissingen. Brief van Dr. A. van der Swalme aan G.J. Boekenooogen d.d. 6-3-1896 (VA 56. 25).

²⁴⁴ Muller 1931: 3.

²⁴⁵ Volgens Marco de Niet werd Boekenooogen in 1896 ook lid van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en het Historsch Genootschap te Utrecht, maar zijn toekomst lag in Leiden (Niet 1998: 94).

²⁴⁶ Hij zat in het bestuur van 1902-1905 (= 4 jaar!), van 1911-1915 en van 1920-1923, in totaal 14 jaar. Voorzitter was hij in 1913 en 1922 (Muller 1931: 4).

Jaar	Plek	Lezing	P	S
1897	Leiden	Zaansche Eigennamen	+	
1901	Leiden	Raadsels en raadselsprookjes	+	
1904	Leiden	Vlaamse schilderkunst in de Middeleeuwen	+	
1907	Leiden	Oude Nederlandse kinderprenten	–	–
1911	Leiden	Opmerkingen over de Nederlandsche geslachtsnamen	–	+
1912	Gent	De lectuur van het Vlaamsche volk vóór Conscience	+	
1913	Leiden	Nederlandsche kluchtboeken uit de 17 ^{de} eeuw	–	–
1913	Leiden	Openingsrede voor het nieuwe academische jaar	+	
1915	Leiden	Nederlandsche <i>Vertellingen van Moeder de Gans</i>	–	–
1920	Leiden	Jan Splinters testament	–	–
1923	Leiden	De Trap des Ouderdoms	+	
1924	Leiden	A.B.C.-boekjes en andere oude spel- en leesboeken ²⁴⁷	–	+
1928	Leiden	Over oude A B-boeken	–	+

Tabel 4: Overzicht van de lezingen van G.J. Boekenooen

(P = gepubliceerd; S = handschrift in de collectie Boekenooen van het Meertens Instituut.)

Zo hield hij in november 1897 een lezing over ‘Zaansche Eigennamen’, die is opgenomen in zijn proefschrift *De Zaansche Volkstaal*.²⁴⁸

De tweede lezing, ‘Raadsels en raadselsprookjes’, gehouden op 12 juni 1901, werd gepubliceerd in de *Handelingen* van de Maatschappij.²⁴⁹

In april 1904 hield Boekenooen naar aanleiding van de fraaie facsimile-uitgave van het *Breviarium Grimani* door de Leidse firma Sijthoff een lezing over Vlaamse schilderkunst in de Middeleeuwen en in het bijzonder over miniaturen, die werd opgenomen in *Onze Eeuw*.²⁵⁰ Dit opstel mogen we met Muller zien als ‘het eenige, maar welgeslaagde blijk van zijne veelomvattende kennis der kunstgeschiedenis.’ Muller baseert dit op Boekenooens kennis van

²⁴⁷ Deze lezing was niet zoals de andere uit Leiden voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, maar op een ouderavond van de Eerste Leidsche Schoolvereeniging.

²⁴⁸ Vries 1898: 89-90 (zie Boekenooen 1897: LXXXIX-CXVIII). De notitie uit 1899 (Vries 1900: 88) betreft geen lezing, doch slechts de verklaring van een bepaalde zinsnede.

²⁴⁹ Boekenooen 1900-01: 36-81. (= 1949: 131-168).

²⁵⁰ Vries 1904: 43-44 en Boekenooen 1904d: 4-146.

schilders en schilderijen opgedaan uit Boekenooogens eigen schitterende fotoverzameling en door diens aanschouwing op reizen (zoals naar de kathedralen van het Isle de France met zijn jongere broer Lukas, een liefhebber, kenner en eigenaar van Middeleeuwse handschriften en miniaturen).²⁵¹

In de februarivergadering van 1907 hield Boekenooogen een (ongepubliceerde) lezing over oude Nederlandse kinderprenten, die hij toelichtte aan de hand van prenten uit zijn verzameling. Aan het slot van die lezing gaf hij uiting aan zijn voornemen verder te willen gaan met de studie van dit verwaarloosde gebied en hield zich aanbevolen voor mededeling als men in het bezit was van oude kinderprenten, of 'heiligen' zoals ze in Noord-Holland en Friesland heetten.²⁵² In 1912 werkte hij ook mee aan een tentoonstelling van kinderboeken en kinderprenten in de zalen van de Vereniging Haagsche Kunstkring aan de Heerengracht 18 te Leiden, waarvoor hij een gids schreef en bijdragen leverde.²⁵³

In de oktobervergadering van 1911 hield Boekenooogen een lezing, getiteld 'Eenige opmerkingen over de Nederlandsche geslachtsnamen', waarvan het manuscript zich in de Collectie Boekenooogen van het Meertens Instituut bevindt.²⁵⁴ Op het gebied van de naamkunde publiceerde hij in het *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde* in 1918 het artikel 'De geslachtsnaam Formijne'.²⁵⁵ Tevens trad hij in 1928 toe tot de Redactie van *Nomina Geographica Neerlandica* en stelde met J.W. Muller de 'Wenschen en wenken voor de verzameling van plaatsnamen' op en werkte mee aan diens artikel 'Waterlandsche plaatsnamen' in dezelfde jaargang.²⁵⁶

In januari 1913 volgde een eveneens niet gepubliceerde en niet bewaard gebleven lezing over de 'Nederlandsche kluchtboeken uit de 17de eeuw'.²⁵⁷

²⁵¹ Muller 1931: 14; 3: Boekenooogen tekende al op vroege leeftijd wapens en kwartierstaten. Theo Meder heeft bij de heer J. van Beckum op 12 maart 2002 inzage gehad in Boekenooogens schetsboek uit de periode 1886-88 en spreekt over 'zeer verdienstelijke potloodtekeningen', van gebouwen uit diverse plaatsen, ook buiten de Zaanstreek (Meder en Hendriks 2005: 4 en noot 15). Het is niet bekend, wat er met de door Muller geroemde fotoverzameling gebeurd is.

²⁵² Vries 1907: 74; de lezing is waarschijnlijk opgenomen in Heurck en Boekenooogen 1910.

²⁵³ Boekenooogen 1912b.

²⁵⁴ Vries 1912: 61; manuscript in VA 56.35: 'De Nederlandsche familienamen'.

²⁵⁵ Boekenooogen 1918: 7-9.

²⁵⁶ Muller 1931: 9.

²⁵⁷ Vries 1913: 51-52.

In september 1913 hield Boekenooogen, tot voorzitter gekozen, de openingsrede voor het nieuwe academische jaar, waarin hij onder meer inging op de geschiedenis van de boekerij van de Maatschappij.²⁵⁸

In oktober 1915 hield Boekenooogen een lezing ‘Over de Nederlandsche vertalingen en bewerkingen der *Vertellingen van Moeder de Gans*’, die ook nu weer vergezeld ging van het tentoonstellen van boeken en platen uit zijn privéverzameling, waaronder ‘meer dan 100 verschillende uitgaven van Roodkapje van alle soort.’²⁵⁹

In december 1920 viel hij met Johan Huizinga in voor de door ziekte afwezige spreker met ‘boeiende improvisaties’, Huizinga over de oorsprong van de term ‘Middeleeuwen’ en Boekenooogen over het lied *Jan Splinters testament (seer ghenuechelijck om te lesen: met noch twee schoon refereynen waarom dat die wereltdt op stelten gaet)* uit 1584. Deze Jan, die zich op een ook door Tijl Uilenspiegel toegepaste manier een onbezorgde oude dag wist te verschaffen en rentmeester van twee zusterkloosters te Delft en te Schiedam wordt genoemd, heeft volgens een akte van 12 mei 1464 werkelijk bestaan.²⁶⁰

Titelpagina van het volksboek *Den droefliken strijt die opten berch van Roncevale in Hispanien gheschiede* (Collectie Boekenooogen Meertens Instituut)

13 juni 1923 hield Boekenooogen een toespraak als voorzitter van de Maatschappij met aansluitend een lezing over ‘De Trap des Ouderdoms’, afgedrukt in de *Handelingen*.²⁶¹

Zijn laatste lezing voor de Maatschappij hield Boekenooogen op 5 april 1928 en was getiteld: ‘Over oude A B-boeken’. Ook nu weer maakte hij gebruik van zijn privéverzameling om de lezing, die de ontwikkeling van het eerste leermiddel, dat kinderen in handen krijgen, het Abecedarium of A-B (-C)-boekje, schetst, door een ‘tentoonstelling’ toe te lichten. Van de lezing is de tekst in de Collectie Boekenooogen van het Meertens Instituut bewaard gebleven evenals van

²⁵⁸ Boekenooogen 1914: 10-22.

²⁵⁹ Vries 1916: 63-65.

²⁶⁰ Serrurier 1921: 22 (de tekst is ook opgenomen in de bundel *Veelderhande geneuchelijcke dichten, tafelspelen ende refereynen* uit 1600, heruitgegeven Leiden 1899). P.J.C. Elema in: *Neerlands Volksleven* 29 (1979) 301 herinnert zich de uitspraak: ‘Zo komt Jan Splinter door de winter.’

²⁶¹ Boekenooogen 1923, 7-18 (= 1949, 266-276).

een vergelijkbare lezing uit 1924, gehouden op een ouderavond van de Eerste Leidsche Schoolvereeniging, getiteld: ‘A.B.C.-boekjes en andere oude spel- en leesboeken’.²⁶²

Voor de Koninklijke Vlaamse Academie te Gent, waarvan Boekenooen vanaf 1900 buitenlands erelid was, hield hij in augustus 1912 een lezing, getiteld ‘Een en ander over de lectuur van het Vlaamsche volk vóór Conscience’, ter gelegenheid van de honderdste gedenkdag van de geboortedag van Hendrik Conscience (1812-1883).²⁶³

Op initiatief van Boekenooen en de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde verscheen vanaf 1902 bij de bekende Leidse uitgeverij Brill de filologisch verantwoorde reeks ‘Nederlandsche Volksboeken’, waarvan Boekenooen acht delen verzorgde. In 1905 verantwoordde hij zich in een uitgebreid overzicht van de geschiedenis van de volksboeken in het *Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen*.²⁶⁴ De uitgaven werden besproken door Alfons de Cock, hoofdredacteur van *Volkskunde* (zie literatuurlijst), en aan de in 1903 verschenen delen wijdde hij een artikel, genaamd ‘Oude Nederlandsche volksboeken’, waarin hij de boeken besprak en volkskundige aantekeningen toevoegde. Zo is *Floris en Blancefleur* sterk beïnvloed door 1001-nachtvertellingen, waarvan het kaderverhaal – de koning, die elke ochtend de vrouw, die hij de nacht ervoor getrouwd was, laat doden – is overgenomen met de verandering, dat de koning ieder jaar trouwt.²⁶⁵ De *Historie vanden reus Gilijs* is verwant aan het sprookje van Jan de Beer (AT 301) en ook de *Historie van Jan van Beverley* bevat een thema (de duivel laat kiezen uit drie zonden: dronkenschap, verkrachting en moord), dat in de volksmond (het orale circuit) is teruggevonden.²⁶⁶

Daarnaast bezorgde Boekenooen in 1910 de facsimile-uitgave van de Antwerpse druk uit circa 1520 van *Die Evangelien vanden Spinrocke*, voorzien van een beknopt nawoord.²⁶⁷

²⁶² Serrurier 1928: 46-47; manuscripten in VA 56.34, evenals knipsels van besprekingen door het *Leidsch Dagblad* 2-6-1924 en 5-4-1928 (deze laatste bevat het verslag van de secretaris = Serrurier 1928: 46-47).

²⁶³ Boekenooen 1912a: 677-690 (= 1949: 252-265). Boekenooen was een regelmatige bezoeker van de Vlaamse Academie en van het jaar ervoor werd een gelegenheidspenning voor het 25-jarig bestaan van de Academie met Boekenooens naam geslagen, die thans in het bezit is van J. van Beckum te Voorburg (bijlage 8).

²⁶⁴ Boekenooen 1905c; zie literatuurlijst voor overzicht van de door Boekenooen uitgegeven volksboeken en voor bespreking; Meder en Hendriks 2005: 19-23.

²⁶⁵ Cock 1903: 210.

²⁶⁶ Cock 1903: 210-211.

²⁶⁷ Boekenooen 1910d; dit wordt uitgebreid besproken door Theo Meder in: Meder en Hendriks 2005: 23-25. (Een zeer lovende bespreking door A. de Cock is te vinden in *Volkskunde* 21 (1910) 163f).

Het is een geestige parodie, een raamvertelling, vergelijkbaar met de *Decamerone*: zes avonden lang praten een aantal vrouwen op spinavonden over van alles en het boekje bevat veel ‘volksgeloof’, dat ook nu nog voorkomt. Van de ooievaar wordt gezegd, dat deze bij de berg Sinai woont en daar een mens is als wij. Vrouw Breye kan dit bevestigen, want haar heer Claes van Triere was in het klooster van Sint Katerine op de Sinai geweest en was in de wildernis een man

Houtsnede uit Die Evangelien vanden Spinrocke, waarop de schrijver bezig is, de uitspraken der vrouwen te noteren. (Collectie Boekenooogen Meertens Instituut)

tegengekomen, die zei, dat hij een ooievaar was en zijn nest in Vlaanderen had op het huis van zijn buurman. Claes kon dat niet geloven, maar de man toonde hem als ‘litteiken’ een gouden ring, die

Claes herkende als ‘den rinck daer hi Slap Ghegordt sijn wijf mede ghetrouwet had.’ En hij gaf Claes de ring terug op voorwaarde, dat hij ‘den verkenwachters ende dien coywachters van sine huse verbieden soude datsi hem geen quaat meer en daden also si plagen.’²⁶⁸ Een ander nog steeds voorkomend geloof is, dat het gesnater van de ekster goed of slecht nieuws betekent. In *Die Evangelien vanden Spinrocke* wordt gezegd: ‘[W]anneer die extren scateren op huys voer die noen ende mense van voer siet, dat is een teiken van goeder niemaren toecomende, mer aist nader noen ghebuert ende mense van achter siet, daer volcht altijt quaet na.’²⁶⁹ En van een haas op de weg wordt gezegd: ‘Als een op sinen wech gemoet eenen hase dat is een quaet teiken ende om dat perikel te scuwen so sal hem een driewerf om keren van daer hi comt ende dan is hi vten perikel. Mer die een wolf of een hert oft beer gemoet dat is een goet teiken.’²⁷⁰

Niet uitgegeven is het *Costuym der dingtalen van willekeur recht*, waarvan de door Boekenooogen gemaakte copie zich in de Boekenooogen-collectie van het Meertens Instituut bevindt.²⁷¹

²⁶⁸ Cock 1911: 156 (naar de uitgave van G.J. Boekenooogen: 6^e dag, 16^e cap.). Volgens De Cock is dit geloof nog algemeen in heel Noord-Duitsland. Een ‘litteiken’ is een herkenningsteken (zie Verdam 1911: 334a: lijcteken).

²⁶⁹ Cock 1911: 153 (3^e dag, 7^e cap.).

²⁷⁰ Cock 1910b: 216 (2^e dag, 3^e cap.).

²⁷¹ Manuscript in VA 56.35.2 (paars schrift met losse inhoud, 56 pagina’s; niet uitgetypt).

Eind 1900 begon Boekenooen in het tijdschrift *Volkskunde* met de publicatie van het volksverhalen-materiaal, dat hij naar aanleiding van zijn oproepen ontvangen had.²⁷² Dat had hij geordend en voorzien van commentaar met verwijzingen naar vergelijkbare materie op de wijze van de ‘Anmerkungen’ bij de *Kinder- und Hausmärchen* van de gebroeders Grimm. Deze reeks bijdragen (meerdere per jaar) onder de titel ‘Nederlandsche sprookjes en vertelsels’ liep door tot 1910 en werd vanaf 1909 afgewisseld met een andere serie, genaamd ‘Nederlandsche sprookjes uit de XVIIde en het begin van de XVIIIde eeuw’.²⁷³

Ook andere bijdragen leverde Boekenooen in de periode tot 1914 aan *Volkskunde*. Zo schreef hij artikelen over ‘De Dorhoed’, de in Noord-Holland voorkomende gewoonte om bij ‘oude vrijsters’ een stropop neer te zetten.²⁷⁴ In ‘Van het wereldsche wijf’ besprak hij het Brugse volksliedje ‘Isabelletje’ een nieuwe lezing van een liedje te vinden bij Van Duyse.²⁷⁵ Andere kleine volkskundige bijdragen betreffen volksliederen. In ‘Van Pastoor zijn koe’ stelt hij twee door Bakker verzamelde lezingen ter vergelijking met de door A. de Cock geplaatste lezing.²⁷⁶ In ‘De doode te gast genood’ plaatst hij naast de lezing van De Cock een berijmde versie uit *De Nieuwe Overtoomsche Marktschipper*, of *Durkerdammer Kraamer* (Amsterdam 1805) en een door Bakker verzamelde versie met melodie.²⁷⁷

In ‘Het meisje met het varkenshoofd’ vergelijkt hij de tekst van een vliegend blaadje uit 1641 (zie afbeelding) met een versie uit *De Nieuwe Overtoomsche Marktschipper* en een door Bakker verzamelde versie met melodie en komt tot de conclusie, dat het verhaal vollediger was,

Amsterdams liedblad uit 1641 over het meisje met het varkenshoofd (Collectie Boekenooen Meertens Instituut)

²⁷² Boekenooen 1900-1a; 1901-2; 1903a; 1904a; 1905a; 1906a; 1907-8a; 1909a; 1910a.

²⁷³ Boekenooen 1909b; 1910b.

²⁷⁴ Boekenooen 1900-1b; 1905b.

²⁷⁵ Boekenooen 1900-1c. Duyse 1900: 170ff n°29: Van het wereldsche wijf.

²⁷⁶ Boekenooen 1903e. De Cock, in: *Volkskunde* 13: 77.

²⁷⁷ Boekenooen 1903f.

zoals ook blijkt uit een Engels pamflet uit 1640 over een Hollands meisje uit ‘Wirkham’, en dat de sage verband houdt met een sprookje.²⁷⁸ In een vervolg, enige jaren later, meldt hij twee varianten uit de volksmond en bespreekt hij negentiende-eeuwse Franse afbeeldingen van een ‘Ierse dame’ met twee liedversies.²⁷⁹ Ook in Duitsland was het verhaal bekend.²⁸⁰

In ‘Het verhaal van den Omgewentelden steen’ bespreekt hij de sage van de Amersfoortse Keientrekkers, geeft varianten (steen te Ursem en te Wambeke) en behandelt tot slot de versie uit J.J. Struys’ *Reysen* (Amsterdam 1676: 185), waarin de sage in Rusland is gelocaliseerd.²⁸¹

In ‘J. Le Franq van Berkhey’s *Hollandsche Rymkonst in de kinderkamer en op het kinderschool*’ gaat Boekenooen op zoek naar volkskundige rijmen in het werk van de Leidse geneesheer en lector aan de universiteit Jan Le Franq van Berkhey (1729-1812) en presenteert dan diens ‘Natuurlyk rym in Hollands kinderkamer en speelbedryf’, uit een handschrift, dat bol staat van kinderrijmen als ‘A, B, bof, Onze meester is een mof’ of ‘Oyevaren, lepelaren, Fakkediev’.²⁸² In het tweede deel van het artikel drukt Boekenooen uit Berkhey’s *Gedichten* een stuk af, ‘De Vaderlandsche Kindervreugd, in de Kinderlijke Bedrijven Van kleene Mietje’ getiteld, waarin kinderspelletjes verwerkt zijn.²⁸³

Kluchtboek *De geest van Jan Tamboer* (1659)
(Collectie Boekenooen)

Het artikel ‘Geparodieerde sermoenen’ wordt besproken door Theo Meder, die opmerkt dat in de vertellingen de spot wordt gedreven met de katholieke preekpraktijk, uitgeoefend door stuntelende, weinig vrome en incompetente geestelijken, maar dat Boekenooen de interpretatie aan de lezer overlaat.²⁸⁴ Het artikel ‘Volkshumor in geestelijke zaken’ sluit daarbij aan. Ook ditmaal betreft het kluchtige verhaaltjes, waarin de geestelijkheid op de hak wordt genomen, uit

²⁷⁸ Boekenooen 1904b. In het sprookje, AT 441: *Hans my Hedgehog* (= *KHM* n°108), is de hoofdpersoon, die als varken, zwijn of egel wordt geboren, meestal een man, soms een meisje.

²⁷⁹ Boekenooen 1909c.

²⁸⁰ Boekenooen 1910e.

²⁸¹ Boekenooen 1904c.

²⁸² Boekenooen 1906b; het gedicht van Berkhey is uit 1811.

²⁸³ Boekenooen 1907-8a naar Berkhey’s *Gedichten* II, 305.

²⁸⁴ Boekenooen 1910c; Meder en Hendriks 2005: 15f.

de volksmond en uit zeventiende- en achttiende-eeuwse triviaalliteratuur, als *Het Toneel der Snaken, Den Kluchtigen Bancket-kramer* en *De Geest van Jan Tamboer*.²⁸⁵

In 'Waar de kinderen vandaan komen' geeft Boekenooogen een overzicht van de verschillende opvattingen, die in Nederland omtrent de herkomst der pasgeboren kinderen gevonden worden.²⁸⁶ In 'Een Antwerpsch Driekoningenlied uit de 17de eeuw en andere parodieën van het sterrelied' behandelt hij het zingen met de ster omstreeks Driekoningendag, dat reeds in de Middeleeuwen voorkwam. Na een Zaanse variant van het sterrelied laat hij varianten volgen uit de literatuur van de zestiende tot de achttiende eeuw om te eindigen met enige parodieën op het sterrelied uit de volksmond.²⁸⁷

Sinds 1916 was Boekenooogen lid van de redactie van het *Leidsch Jaarboekje* en vanaf 1921 voorzitter. Zijn werkzaamheden voor het jaarboekje worden beschreven door zijn voorganger en opvolger als voorzitter, L. Knappert, in Boekenooogens 'In Memoriam':

'Voorbeeldig nauwgezet was ook hier zijn werk. Hij spoorde aan tot het leveren van bijdragen, verzamelde gegevens voor de kroniek, corrigeerde de drukproeven en verzorgde aldus het gansche boekje.'²⁸⁸

Boekenooogens bijdragen aan het jaarboekje zijn schaars. In 1917 schreef hij over 'Oude professoren-anecdoten', een tiental op professoren betrekking hebbende anecdotes, opgediept uit achttiende- en negentiende-eeuwse literatuur.²⁸⁹ In 1919 geeft hij in 'Oude huisopschriften te Leiden' een aantal uit *Koddige Opschriften* opgediepte teksten.²⁹⁰ In nr. 19 (1923-24) verzorgde hij het 'In Memoriam' voor Nicolaas de Zwart (1849-1923), bouwkundige en ondercommandant van de Leidse brandweer.²⁹¹ In nr. 21 (1927-28) publiceerde hij in 'Namen en wapens van Leidsche chirurgijns' een namenlijst, in 'ordre van der selver promotie t'sedert den Jaare 1603', afkomstig van het Collegium Chirurgicum op de Waag, thans in Museum de Lakenhal.²⁹² Vanaf

²⁸⁵ Boekenooogen 1911b.

²⁸⁶ Boekenooogen 1911a: 19 (zie ook: Boekenooogen 1912b).

²⁸⁷ Boekenooogen 1914b.

²⁸⁸ Knappert 1931.

²⁸⁹ Boekenooogen 1917.

²⁹⁰ Boekenooogen 1919b.

²⁹¹ Boekenooogen 1923-4.

²⁹² Boekenooogen 1927-8 (met afbeelding van de Instrumentenkast van het Leidsch Chirurgijns Gild).

1918 tot zijn dood was Boekenooen lid en ook penningmeester van de Commissie voor het Stedelijk Museum de Lakenhal.²⁹³

In 1916 verscheen in de *Doopsgezinde Bijdragen* een breedvoerig opstel van de hand van Boekenooen over 63 portretten van Menno Simons, de stichter van de doopsgezinde beweging, die hij een voor een besprak en met elkaar vergeleek.²⁹⁴ Dat werd in 1917-18 gevolgd door artikelen in *De Zondagsbode: Doopsgezind Weekblad* over een in de 1916-studie foutief geduid portret van Menno Simons, dat van Viglius bleek.²⁹⁵ Daarna volgden twee korte historische bijdragen in de *Doopsgezinde Bijdragen* over ‘Zaansche Anabaptisten’ (Wederdopers, Doopsgezinden, Mennonieten of Mennisten) in de zestiende eeuw en over de veroordeling van de doopsgezinde Jan Matthijsz in 1528.²⁹⁶ Door Knappert wordt in het ‘In Memoriam’ enige aandacht besteed aan Boekenooens plaats in de doopsgezinde broederschap. Hij schetst Boekenooen als ‘allermint een man, die de openbaarheid of het wereldsch gerucht zocht; te bescheiden, te schuw (zeiden sommigen) was hij, om de vooraanzitting te begeeren. Wie hem kenden waren de leden der Doopsgezinde gemeente, die hem elken Zondag als lid des kerkeraads mede zagen opgaan in den stoet die, naar goede gewoonte, den prediker ten kansel geleidde. In die kerkeraad heeft hij lange jaren de belangen der hem dierbare gemeente behartigd met trouw en toewijding.’²⁹⁷ Al snel na zijn aankomst in Leiden was Boekenooen tot diaken van de Doopsgezinde gemeente gekozen en vanaf 1906 was hij regent van het Doopsgezinde hofje Bethlehem op het Levendaal. In 1922 werd Boekenooen benoemd tot lid van het Bestuur der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit en tevens tot lid van het Curatorium van het Doopsgezind Seminarium te Amsterdam; ook was hij penningmeester van de Zuid-Hollandsch-Zeeuwsche Ring

Een der volksboeken bewerkt en uitgegeven door Boekenooen.

(Collectie Boekenooen Meertens Instituut)

²⁹³ Muller 1931: 3.

²⁹⁴ Boekenooen 1916: 33-106; Muller 1931: 16.

²⁹⁵ Boekenooen 1917-18: 23a-24b; 32a; 79a-80a; 82; 138.

²⁹⁶ Boekenooen 1918: 140-148; 1919: 213-217.

²⁹⁷ Knappert 1931, LXXIV-V.

van Doopsgezinde gemeenten.²⁹⁸ Hij hielp zijn broer Jan Gerrit met het samenstellen van een catalogus van de werken in de bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam over de Doopsgezinden en hun geschiedenis, die in 1919 verscheen.²⁹⁹

Een incidentele activiteit zijn twee beoordelingen van de inzendingen op prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis, waarvan D.F. Scheurleer de voorzitter was, en die een aanvulling zijn op het artikel van Louis Grijp over Scheurleer.³⁰⁰ Hoewel op beide prijsvragen slechts drie goede inzendingen waren binnengekomen, maakte Boekenooen zich in zijn beoordeling er niet met een Jantje van Leiden vanaf. Uitgebreid motiveerde hij, waarom volgens hem ieder van de drie inzenders een deel van de prijs zouden moeten ontvangen. Dit advies werd overgenomen.³⁰¹

Een langlopend project was de samenwerking met de Franstalige Vlaming Emile van Heurck (1871-1931), die begon in 1905 en resulteerde in 1910 in de gezamenlijke uitgave van de *Histoire de l'imagérie populaire Flamande*, een rijk geïllustreerde en uitputtende catalogus van de populaire Turnhoutse prentkunst, waarin zij, aldus het voorwoord, 'deze inmiddels door de lithografie verdreven kunstvorm omwille van zijn primitieve esthetiek voor het nageslacht willen bewaren.'³⁰² Beide schrijvers putten uit hun zeer omvangrijke privé-collecties, opgebouwd door

²⁹⁸ Boekenooen 1918: 213; Muller 1931: 4.

²⁹⁹ Boekenooen en Boekenooen 1919.

³⁰⁰ Grijp 1994: 320 betoogt, dat de naam van G. Boekenooen niet in de correspondentie van Scheurleer voorkomt; omgekeerd is dus wel het geval. De prijsvraag betreft 'liederen uit de mondelinge traditie' en Scheurleer maakte dus juist gebruik van Boekenooens expertise op dit gebied. Het is me nog niet gelukt de tekst van de prijsvragen te lokaliseren. In het *Tijdschrift van de Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis* zijn wel prijsvragen terug te vinden, maar niet welke voor het zeemans- en visschersleven typische liederen nog in gebruik zijn of tot voor korte tijd waren bij de verschillende werkzaamheden aan boord, bij het webben, bij het aflossen der wacht enz. noch naar muzikale gegevens betreffende de straatroepen. T.a.v. dit laatste wordt in het tijdschrift van 1908 in het 'Verslag van de werkzaamheden en den staat der Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis over 1905' melding gemaakt van een prijsvraag: 'een uitnoodiging te verzamelen de onder het volk levende straatroepen, welker geluiden vatbaar zijn in notenschrift vastgelegd te worden.' (1908: 6). In het 'Verslag ... over de jaren 1906 en 1907' wordt gemeld, dat op de vraag naar straatroepen antwoorden binnenkwamen en dat 'eerlang' de uitslag vermeld zal worden (1908: 289). In het thans geheten *Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis* deel IX uit 1914 wordt in het 'Verslag over het jaar 1908' gemeld: 'Van de op de prijsvraag, betreffende Straatroepen, ingekomen antwoorden is aan het antwoord van den Heer J.H. Garms Jr. een prijs van f75,- toegekend, aan dat van den Heer Frans Sagers een prijs van f50,- en aan dat van den Heer B.J. Douwes een prijs van f25,-. De antwoorden zullen in het tijdschrift worden opgenomen.' (1914: 2). De eerste twee antwoorden staan in 1914: 3-40 en 1922: 87-132.

³⁰¹ Het 'klad' van de beoordelingen, gericht aan Dr. D.F. Scheurleer te Den Haag, bevindt zich in VA 56.35.1

³⁰² Door Boekenooen gemaakte afschriften van zijn eerste brieven aan Emile van Heurck, gedateerd 19 mei, 3 juni en 12 juli 1905, bevinden zich in VA 56.35.2; brieven van Emile van Heurck zijn niet in de correspondentie

jarenlang verzamelen en de aankoop door Van Heurck van de collecties van uitgeverij Beersmans en het huis Brepols. Daarnaast mochten zij ook beschikken over de verzameling van M. Waller van Amsterdam. Hierdoor waren ze in staat om over de geschiedenis van de Vlaamse kinderprenten, aldus Alfons de Cock, hoofdredacteur van *Volkskunde* in zijn ‘Boekbeoordeling’, ‘een definitief werk te leveren, het eerste van dien aard in de Nederlanden en zeker zonder weerga in Europa.’³⁰³ De Cock heeft een impressionistische kijk op de schreeuwerig-gekleurde kinderprentjes, die aan het verdwijnen zijn en nog slechts te vinden in de achterbuurten in kleine groentewinkeltjes, waar ‘benevens koolen, wortels en aardappels ook muntebollen, zoetekoek en allerlei goedkope snuisterijen verkrijgbaar zijn.’³⁰⁴ De Cock gaat dieper in op de inhoud en besluit met de opmerking het jammer te vinden, dat dit werk van 730 pagina’s van een Vlaming en een Hollander niet in het Nederlands geschreven is.³⁰⁵

Van Heurck kwam enigszins aan De Cocks verlangen tegemoet door in de volgende jaargang van *Volkskunde* een overzicht te geven van ‘De Vlaamse Kinderprenten’.³⁰⁶ Na een kort overzicht van de geschiedenis van het drukken en van de afbeeldingen merkt Van Heurck op, dat de prenten tijdenlang werden hergebruikt, waarbij de onderschriften een modern kleed werd aangetrokken, wat soms tot vermakelijke onzin of onverwachte vrijmoedigheid leidde als op een prent van een lantaarnopsteker wordt gezegd:

‘Het nieuwe licht is schoon,

Volksprent over de Wandelende Jood van de firma Brepols te Turnhout
(Collectie Boekennoogen Meertens Instituut)

aanwezig. Zie ook Meder en Hendriks 2005:16, naar: Heurck & Boekennoogen 1910a: VII.

³⁰³ Cock 1910a: 87.

³⁰⁴ Cock 1910a: 87.

³⁰⁵ Cock 1910a: 88.

³⁰⁶ Heurck 1911: 25: ‘...verzocht de Redacteur van *Volkskunde* mij een en ander van de resultaten door ons in de *Histoire de l’imagerie pop. flam.* neergelegd ook in dit tijdschrift mede te deelen. Met goedvinden van Dr. Boekennoogen voldoe ik aan dit verzoek, doch de lezer bedenke dat deze uittreksels slechts een onvolledig beeld van wat ons boek bevat kunnen geven. Wij illustreren onze artikelen met enkele onzer clichés.’

*Dient tot gemak van velen;
Maar niet voor de dartele zoons,
Die poesjes willen strelen.*³⁰⁷

Van Heurck ziet in de taal der prenten aan het begin van de negentiende eeuw de ‘volksziel’ van die tijd weerspiegeld: ‘ruwe, impulsieve, vaak wreede ziel, zonder medelijden spottend met de lichamelijke mismaakheden.’³⁰⁸ Na een overzicht van de drukkers geeft Van Heurck een overzicht van de onderwerpen, eerst die van godsdienstige aard, zoals de Wandelende Jood (zie afbeelding), en dan de meer voor de beoefenaren van de volkskunde van belang zijnde prenten: Uilenspiegel, ‘Klein Duimken, “uit een kool gekomen”, door een koe

*Emile H. van Heurck omstreeks 1920
Lid van de redactie van Volkskunde.*

ingeslokt en eindelijk verdrongen bij het stelen van appels’, Jan de Wasscher, Lammen Goedzak, de door een berin opgevoede held Ourson, de schurken Claes Capoen en Cartouche, Luilekkerland, de verkeerde wereld, verhalen uit Moeder de Gans en beroemde romans, Sinterklaas- en kermisvermakelijkheden, Sint Maarten, Driekoningen, kinderspelen en straatroepen.³⁰⁹ En Van Heurck, die zijn artikel verluchtigt met een groot aantal prenten (De Wandelende Jood, Den Godzaligen Huyszegen, Duyvelsdans, Lammen Goedzak, Luilekkerland, De verkeerde wereld, Ganzenspel, Het Kinderspel, Ambachten, De Haan), besluit zijn overzicht met het patriottische bijschrift van een der prentjes:

*‘Leve de vaderlandsche vlag
De schoonste die men zag.’*³¹⁰

³⁰⁷ Heurck 1911: 31 (uitgeverij Glenisson n°202).

³⁰⁸ Heurck 1911: 30 (erop wijzend, dat ‘toen de gemeene man nauwelijks kon lezen en schrijven, toen de opvoeding van het volk slechts een ijdel woord was’).

³⁰⁹ Van Heurck 1911: 107 e.v.

³¹⁰ Van Heurck 1911: 119.

In 1910 verscheen ook *Notes sur quelques imageries de l'Europe*, een afzonderlijke uitgave van de appendix van de *Histoire*.³¹¹ Tenslotte verscheen van de hand van Van Heurck en Boekenooen in 1930, vlak voor de dood van Boekenooen, nog een overzichtswerk met Nederlandse en Vlaamse volksprenten en hun uitgevers, per provincie behandeld naar thema, getiteld *L'imagérie populaire de Pays-Bas*.³¹²

In 1930, toen Boekenooen na een beroerte plotseling overleed, was hij kort tevoren nog bezig geweest met het uitzoeken van prenten voor een topografische tentoonstelling te Bodegraven.³¹³

Al met al leidde Boekenooen een zeer actief wetenschappelijk bestaan, dat gevuld was met lezingen en publicaties, al bleef dit vaak op het niveau van materiaal-presentatie. Veel materiaal is echter blijven sluimeren en bevindt zich thans in de collectie Boekenooen.

³¹¹ Heurck & Boekenooen 1910b.

³¹² Meder en Hendriks 2005: 16, naar: Heurck & Boekenooen 1930.

³¹³ Muller 1931: 4.

3.2. De Collectie Boekennoogen

3.2.a. Het *Groot Nederlandsch Rijmenboek*

In zijn oproepen in de krant had Boekennoogen in eerste instantie, in 1891-92, aangegeven, dat het zijn doel was om een verzameling van Noord-Hollandse kinderspelen en rijmen tot stand te brengen. Naderhand, in zijn opstel in *De Gids* en de oproepen van 1894, was het zijn plan een ‘Nederlandsch Rijmenboek’ samen te stellen (zie § 2.1). De term ‘Groot Nederlandsch Rijmenboek’ komen we alleen tegen in een brief van W.J. Tuijn, fabrikant en wethouder te Edam. Hij schreef – naar aanleiding van de door Boekennoogen aan hem toegezonden overdruk van ‘Onze Rijmen’, dat hij echter al een jaar tevoren in *De Gids* had gelezen, – dat deze voorproef hem ‘verlangend’ deed uitzien ‘naar het Groot Nederlandsch Rijmenboek, dat ik hartelijk hoop eenmaal door U te zien uit[ge]geven’.³¹⁴ Andere inzenders spreken slechts van het ‘Nederlandsch Rijmenboek’, zoals Boekennoogen zelf in zijn oproep, of van het ‘Rijmenboek’. Het is echter niet aannemelijk, dat Tuijn deze titel zelf heeft bedacht; hij moet die uit de correspondentie van Boekennoogen hebben overgenomen.

Een ‘Nederlands Rijmenboek’ dient zich mijns inziens te beperken tot de landsgrenzen van Nederland, echter een ‘Groot Nederlands Rijmenboek’ gaat over de landsgrenzen heen en ontleent zijn materiaal aan het hele Nederlands-sprekende gebied van Noordwest-Europa, zoals dat gehanteerd wordt door G.G. Kloeke in zijn *Systematisch en alfabetisch register van plaatsnamen voor Nederland, de Nederlands-sprekende delen van België en Noord-Frankrijk en het noordwesten der Duitse Bondsrepubliek*. Al vóór Boekennoogen werd een dergelijke opzet gehanteerd door de gebroeders Leopold, die een bundel spraakvoorbeelden bijeenbrachten onder de programmatische, maar voor het project van Boekennoogen niet geheel dekkende titel *Van de Schelde tot de Weichsel*.³¹⁵ Hierin wordt het Nederlandstalig gebied gezien van Duinkerken en Rijssel (Lille) in Frankrijk, tot ver voorbij Bremen in Duitsland. Boekennoogen beperkte zich tot Nederland en Vlaanderen.

Niet alleen werd met spanning uitgekeken naar het ‘Rijmenboek’, de briefschrijvers waren ook benieuwd naar de verschijningsdatum ervan. Volgens Janna de Hullu uit Amsterdam in haar

³¹⁴ Brief van W.J. Tuijn aan G.J. Boekennoogen d.d. 16-10-1894 in Leidse Collectie, afschrift in VA 56.26.

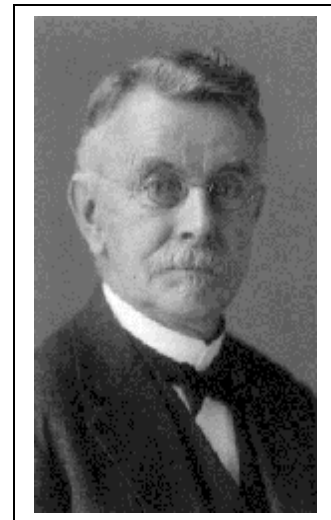
³¹⁵ Leopold 1882.

brief van oktober 1894, die in haar eerste brief nog van mening was, dat het boek wel voor augustus [1894] klaar kon zijn, moest dat boek ‘iets van ’t heerlijkste zijn, dat onze letterkunde zal kennen’. Maar toch was ze de mening toegedaan: ‘t Was beter, als er nog een jaar minstens kon gewacht worden met de uitgave. Gedurende dien tijd zouden tal van ijverige helpers moeten verzamelen en opzenden. Ik heb ondervonden, dat er op bepaalde tijden ook slechts bepaalde versjes te vinden zijn.’ En ze besloot haar brief met het advies: ‘Uw boek kan altijd aangevuld worden bij een 2^e druk; desnoods geeft U een 2^e deel uit.’³¹⁶

Ook benieuwd naar het verschijnen van ‘het verzenboek’ was dokter Bakker (zie foto), Boekenooiens trouwste correspondent, die in een brief uit 1899 hiernaar ‘een onnoozele vraag’ stelt en de mening was toegedaan, dat de voltooiing niet al te lang meer hoefde te duren. Boekenooien schreef hem uitgebreid terug en uit Bakkers antwoordbrief maken we op, dat de publicatie ‘nog in de verre toekomst ligt’, wat hem – Bakker – in het geheel niet ontmoedigt; eigenlijk ‘was dat te verwachten’, schreef Bakker, maar nu kon hij tenminste zijn helpers, die hem naar dat boek bleven vragen, ‘iet of wat op de hoogte brengen’.³¹⁷

In zijn laatste oproep ‘Wat moet er verzameld worden’ uit 1902, die Boekenooien publiceerde in het eerste nummer van *Driemaandelijksche Bladen* (zie § 2.1), spreekt hij over zijn ‘plan om in een boek dat alles [wat hij tot nu toe op zijn oproepen ontvangen heeft] wetenschappelijk te verwerken’,

waartoe hij echter ‘in den eersten tijd’ nog niet kan overgaan; voorlopig moet hij zich bepalen ‘tot het rangschikken en het verder aanvullen der verzamelde gegevens.’ Reden hiervoor is, dat ‘er nog heel veel onopgeteekend gebleven [is], vooral ook in het Oosten van ons land.’ Daarom is hij zo verheugd met de oprichting van de Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland, waarvan dit tijdschrift het orgaan is.³¹⁸ Boekenooien hoopte dus, nog veel materiaal toegezonden te krijgen, maar kwam in deze verwachting bedrogen uit.

Dr. C. Bakker (1863-1933)

³¹⁶ Brieven van A. de Hullu aan G.J. Boekenooien, d.d. 4-2 en 30-10-1894 (VA 56.12).

³¹⁷ Brieven van B. Bakker aan G.J. Boekenooien, d.d. 16-02 en 28-3-1899 (VA 68)

³¹⁸ Boekenooien 1902a: 12 (zie supra).

In zijn beschrijving van de collecties liederen van het Meertens Instituut spreekt Louis Grijp over 9.244 liedjes en versjes, die de verzameling Boekenooogen omvat en die verdeeld zijn over de correspondentie en een collectie geordende rijmen.³¹⁹ Met deze laatste ‘collectie geordende rijmen’ wordt Boekenooogens opzet voor het ‘Groot Nederlands Rijmenboek’ bedoeld, waarvan ik een overzicht heb gemaakt.

Op de correspondentie zijn met een stempel nummers aangebracht van zes cijfers; de meeste nummers echter blijven beneden de 10.000, zodat de twee eerste cijfers van het nummer 00 zijn, die ik in het vervolg weglaat. Het is niet bekend, wie die nummers heeft aangebracht, maar door de opname van optekeningen uit de Volkskundevragenlijst van 1934 (als nrs. 6686-6700) moet dit na 1934 zijn gebeurd. De Collectie Boekenooogen kwam in 1941 aan het Centraal Bureau voor Nederlandse Volkskunde te Amsterdam. De invoeging en de nummering zal dus hierna geschied zijn. In 1971 is de Collectie Boekenooogen opnieuw ingedeeld, waarbij uit alle dozen en mappen de originele handschriften zijn gehaald en de correspondentie en het ingezonden materiaal samengevoegd is in mapjes op alfabet van de auteur.³²⁰ Bij de met deze reorganisatie gepaard gaande verwijdering van originelen uit de collectie rijmen is geen rekening gehouden met deze nummering, die dus op dat moment niet meer van belang moet zijn geacht. Door mij is echter deze nummering toch gebruikt om het ‘Groot Nederlands Rijmenboek’ te reconstrueren, dat in Collectie Boekenooogen is opgenomen met de nummering 3800-7030.³²¹ Deze optekeningen bevinden zich niet alleen in de twee dozen met het logo ‘Kinderliedjes en spelen’ (VA 56.41-61), maar ook in de mappen met originelen (VA 56.1-32). Door het achteloos uitknippen van de originelen bij de bovengenoemde reorganisatie was niet altijd een juiste identificatie mogelijk. De varianten, die door Boekenooogen bij de hoofdversies waren bijgekriebeld, hadden geen nummer en zijn door mij voorzien van een a (b, c etc.). In totaal heb ik 3329 optekeningen opgenomen in het overzicht, waarvan 249 varianten, terwijl zo’n 40 dubbelopnames moeten worden bijgeteld.

De categorieën, die door Boekenooogen werden gebruikt en op de tabbladen staan aangegeven, zijn: Reidans (472), Loopen (40), Spel (256), Krijgertje (58), Knikkeren (36), Kloten (7), Tollen (7), Dragen (5), Lichaamsdeelen (105), Vingers (14), Knierijden (69), Gebed

³¹⁹ Grijp 2000a: 89 (Grijp hanteert de oude toewijzingen: VA 75-82 = VA 56.1-32 en VA 84-85 = VA 56.41-61).

³²⁰ ‘Handschrift Boekenooogen’ (Verantwoording 14-10-1971), in VA 56.1.

³²¹ Met uitzondering van de reeds genoemde nummers 6686-6700.

(55), Wiegen (85), Panden (38), Nazeggen (157), Ballen (52), Bikkelen (21), Hinkelen (5), Verstoppertje (10), Schommelen (117), Wippen (8), Enavant (32), Schuitje (30), Touwtje springen (215), Dieren (240), Spreuk (11), Heien (14), Allerlei (130), Kinder- (543), Bedel- (13), Spot- (6), Scheld- (4) en Aftelrijmen (384), Roepen (5), Geluid (8); Planten- (31), Meifluitje- (20), Verjaardag- (6) en Bruiloftliedjes (8).

De optekeningen zijn maar van een beperkt aantal inzenders. Topscorers hierbij zijn: C. Bakker (148), P.N. Panken (126), J. Onnekes (115), C. Honigh (101), Dhr. Hoog (90), F.W. Wagner (85), A. Blaauw (76), A.P. Ketel (76), Th.A. des Amorie van der Hoeven (62), en P. Besse Jz. (56), naast 94 door Boekenooen zelf in de Zaanstreek verzamelde 'rijmen'. Een overzicht van de inzenders is te vinden in bijlage 8. Opvallend daarbij is het ontbreken van het originele materiaal; hieruit valt af te leiden, dat Boekenooen het materiaal opnam in het 'Rijmenboek' en het origineel óf terugstuurde óf vernietigde. In totaal komen 2907 optekeningen van correspondenten. Hiervan zijn 418 originelen, die uit het bestand zijn verwijderd en in de desbetreffende mappen werden ingevoegd. Doordat Boekenooen in het begin de inzendingen verknipte, is het van sommige inzenders moeilijk een beeld te krijgen.

Van Cornelis Bakker, de topverzamelaar, niet alleen hier maar ook op het gebied van verhalen, is de correspondentie bewaard gebleven en door Theo Meder verwerkt in zijn *Vertelcultuur in Waterland*.³²²

Ook van Panken (1819-1904), een op leeftijd zijnde folkloreverzamelaar in Noord-Brabant, weten we meer, dankzij enige bewaard gebleven brieven en zijn door Peter Meurkens uitgegeven dagboeken. Hij had in de krant Boekenooens oproep gelezen en stuurde hem twee notitieboekjes met daarin 'eene groote menigte liedjes, spreuken en spelen, vooral van kinderen, die in deze landstreek van ouden tijd nog in zwang zijn gebleven.' Hij had die in de loop van een kleine halve eeuw 'met ijver verzameld, om ze den vergetelheid te kunnen ontrukken.' Natuurlijk moest hij die boekjes weer snel terug, want hij was van plan ook zelf tot publicatie over te gaan, dus Boekenooen moest eruit overschrijven, wat hij kon gebruiken.³²³

Met Johannes Onnekes (1844-1885), verzamelaar van volkskundige items uit Ulrum, heeft Boekenooen geen direct contact gehad, aangezien deze al was overleden toen Boekenooen zijn

³²² Meder 2001. Zie ook Meder en Hendriks 2005: 28-30.

³²³ Brieven van P.N. Panken aan G.J. Boekenooen d.d. 5-7 en 2-8-1894 (VA 56.19). Het materiaal van Panken is gepubliceerd in *Ons Volksleven* 1897 en 1898. In de dagboeken van Panken, uitgegeven door Peter Meurkens, ontbreekt het deel met de periode, waarin de correspondentie met Boekenooen plaatshad (Meurkens 1998).

oproepen deed. Het materiaal van Onnekes werd hem daarentegen door J.H. Scholte uit Ulrum toegezonden. Deze had in het *Schoolblad* van dinsdag 14 november 1893 gelezen, dat Boekenooogen ‘ bezig was eene verzameling Rijmen te publiceeren.’ Aangezien hij in het bezit was van een handschrift, waarin een aantal kinderrijmen voorkwamen (voornamelijk in Hunsinger dialect), zond hij enige daarvan ‘om den aard er van in ’t algemeen aan te duiden.’ Vervolgens beschreef hij het handschrift uitgebreider: het bevatte,

‘ behalve legenden, volksverhalen, ook vooral met betrekking tot het Bijgeloof, en kindervertellingsen – waarin echter zeer weinig rijmen voorkomen, zoodat dit deel voor Uw werk misschien weinig of geen waarde heeft – vele kinderliedjes en kinderspelen. [...] Wat de kinderspelen en kinderliedjes betreft, bevat het handschrift o.a. liedjes voor het paardrijden, kaatsen, schommelen, “wipwappen”, aftellen, reien, een vijftiental rijmen over feestdagen, eenige wiegeliedjes en een dertigtal spotrijmen.’³²⁴

Scholte liet er een achttal volgen en besloot met excuses te vragen voor de ‘onkieschheid’ (zie § 2.2). Verder beloofde hij ‘nog eenige hier gebruikelijke rijmen’ te zenden, als Boekenooogen die kon gebruiken. Hoewel verdere correspondentie ontbreekt, zijn er aanwijzingen, dat Boekenooogen wel degelijk positief op de brief reageerde, onder meer door het zenden van de gevraagde overdruk van *Onze Rijmen*. Want in het ‘Rijmenboek’ vinden we een schommelrijm van Scholte, genaamd ‘Stientje blouwientje’, terwijl in de Collectie ook door Boekenooogen uit het handschrift overgeschreven verhalen te vinden zijn.³²⁵ Dat de tweede brief van Scholte verloren is gegaan, is gezien de opname van de rijm in het ‘Rijmenboek’ niet verbazingwekkend, want zoals gezegd, is vrijwel alle met het ‘Rijmenboek’ verband houdende correspondentie verdwenen.

C. Honigh uit Wageningen is een bekend publicist in *De Navorscher* en andere organen; zo schreef hij een beoordeling van G. Kalffs *Trou moet blycken* (een zestiende-eeuws toneelstuk, Groningen 1889) in *De Gids*, waarvan hij redacteur was van 1881-1892.³²⁶ In de Collectie Boekenooogen bevindt zich een aantekenboek, getiteld ‘Baker-, Kinder- en Volksrijmen, verzameld door C. Honigh’, met 443 optekeningen, hoofdzakelijk liedjes, maar ook gebruiken en volksbijgeloof. Hieruit zijn enige verhaaltjes opgenomen in de Volksverhalenbank.³²⁷ De

³²⁴ Brief van J.H. Scholte aan G.J. Boekenooogen d.d. 17-11-1893 (VA 56.23).

³²⁵ Zie hiervoor: Meder en Hendriks 2005: 27, 234, 486 (= *Volkskunde* 1900-01, 114), 580 noten 70-71.

³²⁶ Honigh 1889: 578.

³²⁷ Het zijn de records met ID-nummer CBOEK168, CBOEK382-9. Zie ook: Meder en Hendriks 2005: 164-169.

correspondentie bestaat slechts uit een kaartje met een bedankje voor het zenden van een ‘overdrukje van Uw opstel’.³²⁸

Van de heer Hoog uit Amsterdam, die rijmen stuurde uit Voorschoten, Rotterdam, Den Haag, Schiedam, Biervliet en Zierikzee, zijn een korte brief en een briefkaart het enige, wat van zijn inzending is overgebleven. In het briefje, waarin hij verwijst naar zijn vorige brief, toen hij nog in Zwolle woonde, geeft hij aan zijn plan om Zwolse of Overijsselse rijmen te verzamelen te hebben opgegeven; hij vraagt om terugzending van zijn handschrift (waarin bij de rijmen de plaats en persoon van herkomst stonden aangegeven) en bedankt voor het toezenden van het overdrukje (van het eerste deel van ‘Onze Rijmen’ in *De Gids*). Op de briefkaart geeft hij te kennen de rijmen in goede orde te hebben ontvangen, maar teleurgesteld te zijn niet een overdrukje van het tweede deel van het *Gids*-opstel aan te treffen.³²⁹

Van de heer F.W. Wagner, hoofd van een lagere school in Hilversum, rest slechts een kort briefje (vergezeld van enige liedjes met melodie), dat geen inlichtingen verschaft over het tot stand komen van zijn inzending rijmen.³³⁰

Ook de heer A. Blaauw uit De Rijp vroeg om terugzending van de door hem ingezonden rijmen (hoewel Boekenooogen daarmee geen haast hoefde te maken) vanwege de waarde voor hemzelf en zijn kleinkinderen. In zijn tweede brief meldde hij zijn vergeefse poging rijmen te verzamelen bij de ‘Dames en Heeren Onderwijzerspersoneel’. De hoofdonderwijzer liet hem weten, dat het ‘Onderwijzerspersoneel alhier te zeer met studie bezet is om zich tot het schrijven van kinderversjes enz. enz. te zetten’, wat hem de uitroep ontlokte: ‘Och, och, wat zal onze lieve jeugd nu knap worden.’ Maar hij gaf de moed niet op! Verdere correspondentie ontbreekt echter.³³¹

Enigszins raadselachtig is de inzending van A.P. Ketel, aangezien zijn naam door Boekenooogen niet vermeld wordt, alleen de aanduiding ‘Moordrecht ± 1910’. In de Collectie bevindt zich echter een schrift met rijmen en spelletjes, ook voorzien van die aanduiding, maar de in het schrift geschreven toelichting is ondertekend door A.P. Ketel. Deze verklaarde al een

³²⁸ Bedoeld is gezien de datum het eerste deel van ‘Onze Rijmen’ in *De Gids*. Briefkaart van C. Honigh aan G.J. Boekenooogen d.d. 6-10-1893 (VA 56.12, evenals het aantekenboek)

³²⁹ Brief en briefkaart van [...] Hoog aan G.J. Boekenooogen d.d. 11-10 en 19-11-1893 (VA 56.12).

³³⁰ Brief van F.W. Wagner aan G.J. Boekenooogen d.d. 5-10-1892 (VA 56.27).

³³¹ Brieven van A. Blaauw aan G.J. Boekenooogen d.d. januari 1892 en z.d. (VA 56.4). Zie ook: Meder en Hendriks 2005: 48.

tijdlang bezig te zijn van schoolkinderen die bij hun spelen gebruikte versjes op te schrijven en zo langzamerhand een hele verzameling te hebben, vooral voor het touwtje springen en het ballen (zoals ook te zien is in het 'Rijmenboek'). Hij had daarmee niet een letterkundig doel op het oog, maar het scheen hem wel leuk om, als hij ouder geworden is, al die oude bekende versjes, die hijzelf vroeger zo vaak had opgedreund, zich nog eens te herinneren.³³²

Van Mej. Th. des Amorie van der Hoeven uit Haarlem is slechts één gehavende brief overgebleven, waaruit we kunnen opmaken, dat we de eerste brief missen. Daarin had ze woorden van iemand uit Barneveld opgegeven, maar ze kan nu niet zeggen, wie die woorden gebruikt. Ze klaagt over gebrek aan medewerking, maar hoopt toch hem 'met der tijd een aardige verzameling woorden' te kunnen bezorgen.³³³

P. Besse Jz., burgemeester van Bergen, maakte voor de liefhebberij houtsnijwerk. Hij vroeg Boekenooen om modellen en bedankte hem in een volgende brief voor de 'aanwijzing betreffende snijwerk'.³³⁴ Over zijn verzamelmethode schreef hij: 'Uw manier om er een partijtje rijmpjes tusschen te voegen, werkt uitstekend. Ik laat ze iedereen hooren en het werkt nog al aardig. "Aanzien doet gedenken" werkt hier wonderlijk.'³³⁵ Aangezien hij bezig was de laatst gekregen brief van Boekenooen te bespreken, neem ik aan, dat Boekenooen reeds hier een brief stuurde, gelijkend op de 'voorbeeldbrief' (zie § 2.2 en bijlage 5).

Naast de optekeningen van correspondenten nam Boekenooen ook 507 optekeningen over uit andere publicaties (zie bijlage 9 voor een overzicht).³³⁶ In de eerste plaats was dat uit het wetenschappelijke tijdschrift *De Navorscher*, waarin veel volkskundig materiaal te vinden is. Een ander tijdschrift, waaruit Boekenooen veel materiaal uit Limburg overnam, is het geheel aan volkskunde gewijde Vlaamse *'t Daghet in 't Oosten*.

Er is uiteraard geen manier om uit te maken of de indeling overeenkomt met de opzet van Boekenooens 'Rijmenboek'. Maar de huidige indeling is niet zonder systeem door het gebruik

³³² Brief van A.P. Ketel aan G.J. Boekenooen z.d. (VA 56.14).

³³³ Brief van Th.A. des Amorie van der Hoeven aan G.J. Boekenooen d.d. 29-10-1892 (VA 56.2). Raadselachtig is haar vraag: 'Is uw stukje al geplaatst?' Bedoelt ze het *Gids*-opstel, dat pas een jaar later komt, of is de datum van de brief fout?

³³⁴ Brieven van P. Besse Jz. aan G.J. Boekenooen d.d. 17 en 21-2-1892 (VA 56: 3).

³³⁵ Brief van P. Besse Jz. aan G.J. Boekenooen d.d. 21-2-1892 (VA 56.3).

³³⁶ Dat het totaal (507 + 2907) hoger is dan het totaal aantal optekeningen (3329 + 40) komt omdat sommige optekeningen verschillende literatuurverwijzingen bevatten.

van ordners met tabbladen.³³⁷ De verzameling begint met de reidans ‘Wie zit er in de hoge toren?’ met zijn varianten van ‘in de gouden ketel’ en ‘in ’s konings huisje’, gevolgd door de categorieën Loopen, Krijgertje, Knikkeren, Kloten en meer van dergelijke spelen. Dan volgt de reidans ‘Ik heb een rond, rond spiegeltje’ met zijn varianten, gevolgd door de categorie Lichaamsdeelen (inclusief Vingers). Dan volgen de reidansen ‘zakdoekje leggen’ en ‘krui, krui wagentje’, gevolgd door de categorieën Knierijden, Gebed (en Allerlei), Wiegen en Panden + Nazeggen. Daarna volgen reidansen als ‘Kruip door, sluip door’, gevolgd door de categorie Ballen, Bikkelen en andere spelen. Dan volgen rijmen bij het Schommelen, waarna weer reidansen, gevolgd door de spelen Wippen en Hinkelen. Na weer een grote groep reidansen, gecombineerd met het dansspel Enavant, komen spelen als ‘Anneke Tanneke tooverheks’, gevolgd door ‘Schuitje varen’, enige andere spelen en Touwje-springen. Na de categorie Dieren volgt Kinderrijmen (van A tot Z) en een aantal kleine categorieën (Spreuken, Heien, Allerlei, Bedel- en Scheldrijmen, Roepen, Planten, Fluitje), waarna de verzameling besluit met Aftelrijmen, eveneens op alfabetische volgorde.

3.2.b. Het overige deel van de collectie Boekenoogen

Naast het ‘Groot Nederlands Rijmenboek’ bevinden zich in de collectie Boekenoogen van het Meertens Instituut nog andere verzamelingen rijmen. In de eerste plaats zijn dat de mappen ‘Verzameling Boekenoogen’ I-V, met overgetypte teksten van liedjes.³³⁸ Het betreft zo’n 350 optekeningen, voor een groot deel afkomstig van de taalkundige en dichter Willem Zuidema uit Amsterdam (met 138 optekeningen), met wie Boekenoogen een uitgebreide correspondentie voerde (zie § 2.2), op grote afstand gevolgd door Mej. A.G. Addicks (zie ook § 2.2) uit Hardinxveld (met 45), Mw. H.L. van Harreveld (met 20 optekeningen uit Rijssen omstreeks 1900), de dames Roorda uit Assen (19) en de heer Wagner uit Hilversum (13). Daarnaast verzamelde Boekenoogen een dertigtal rijmen in de Zaanstreek, onder meer uit een bundel van 1815.

³³⁷ De ordnerkaften met opgeplakt de indeling van de verzameling (het ‘Rijmenboek’) bevinden zich in map VA 56.50, de tabbladen bevinden zich nog tussen de pagina’s van het ‘Rijmenboek’.

³³⁸ Te vinden in VA 56.62 en 64-66.

Het is niet duidelijk wie deze uittypingen gemaakt heeft; aangezien de optekeningen informatie bevatten, die niet elders in de collectie aanwezig is, is het mogelijk, dat deze teksten door Boekenoogen zelf zijn uitgetypt.³³⁹ Hetzelfde doet zich voor bij een tweede collectie getypte versjes, zo'n 960, georganiseerd naar correspondent.³⁴⁰ Topscorers hier zijn 123 optekeningen uit Winterswijk, ingezonden door J. van Kempe-Valk, lid van de redactie van de *Winterswijksche Courant*, die de oproep had geplaatst, waaraan 'met milde hand' was voldaan; 111 rijmen uit Oosthuizen, waarschijnlijk van Johan Kieviet, hoofd van de Lagere School aldaar en schrijver van kinderboeken als *Dik Trom* en *Fulco de Minstreele*, van wie een bundel met 128 liedjes in de collectie aanwezig is; en Mej. Helge uit Kwadijk (103).³⁴¹ De aard van deze rijmen is niet anders dan van die in het 'Rijmenboek', hetgeen ook gezegd kan worden van de vele honderden rijmen, die zich nog bij de correspondentie (VA 56.1-30) bevinden.³⁴²

Ook elders in de collectie komen we dit soort rijmen tegen, al betreft het hier vaak categorieën, die in het 'Rijmenboek' niet of slechts sporadisch te vinden zijn, zoals raadsels ([VA 56.]90, 92, 95), weergezegdes (91), scheldrijmen (84.2 en 5), gelegenhedsrijmen bij Nieuwjaar en Vastenavond (69.1-3), bij Sinterklaas (76.4) en Sint Maarten (76.5) en een grote verzameling kinderrijmen (84.6). Het betreft hier handgeschreven fiches, zoals Boekenoogen ook gebruikte voor het 'Rijmenboek'.

³³⁹ Dit is niet erg waarschijnlijk. De volkskundige S.J. van der Molen deelt in zijn *De Friese tjalk. Volbeladen met liederen, deuntjes en dansen*, Wassenaar 1969: 194 een 'Amelanders dans' mee uit de 'Verzameling Boeken-oogen V' en zegt dat het 'handschrift' (dus toen nog niet uitgetypt) de naam H. Bakels en het jaartal 1894 draagt.

³⁴⁰ Deze type-outs bevinden zich in map VA 56.86 en 97

³⁴¹ Brief van J. van Kempe-Valk aan G.J. Boekenoogen d.d. 2-3-1894 (VA 56.14). Zie ook de brief van Joh. Kieviet aan G.J. Boekenoogen d.d. 16-3-1892 (VA 56.14).

³⁴² Slechts een klein deel van de rijmen in de correspondentie is voorzien van de nummering, die ook in het 'Rijmenboek' is gebruikt.

3.3. Hedendaagse betekenis van de Collectie Boekenooogen

In de loop der tijd zijn vele handen door de collectie Boekenooogen gegaan en sommige hebben er zelfs hun sporen nagelaten, zoals die van de volkskundigen C.C. van der Graft en J.F.W. Sinninghe. Een verantwoording van die activiteiten noch een aanzet tot inventarisatie is in de beginjaren van het Volkskundig Bureau te vinden. De eerste, die dat deed, was Maartje Draak, die in 1949, in dat jaar tot buitengewoon lid van de Volkskunde-commissie benoemd, een ‘beredeneerde inventaris’ opstelde, die als bijlage werd toegevoegd aan het jaarverslag van de Volkskunde-commissie.³⁴³ Na de opmerking, dat de collectie te weinig werd en wordt bestudeerd, geeft Draak een globaal overzicht van de inhoud en besluit haar inleiding met de vaststelling: ‘Men verwacht misschien, dat dit alles in hoofdzaak uitgegeven is, doch dit is niet het geval.’³⁴⁴ Zij deelde de collectie Boekenooogen in naar onderwerp en gebruikte daarbij benamingen, die ook in de collectie zijn aan te treffen. De meeste van de groepen A tot S, die ze onderscheidt, zijn onderafdelingen van rijmen. Van de handschriften Liedteksten (P en O) vroeg ze zich af, of Boekenooogen deze persklaar beoordeelde. Dit betreft pakketten minneliedjes, enerzijds uit oude werkjes anderzijds uit de mondelinge overlevering, die door de wijze van noteren van Boekenooogen een persklare indruk maken. En inderdaad zouden ze zo door een liedonderzoeker uitgegeven kunnen worden.³⁴⁵

Na haar summiere inventaris merkt Draak op: ‘Dus deze collectie heeft afgedaan? Verre daarvan. Terwille van de bestudering van onze echte volksverteltrant hebben wij m[ijns] i[n]ziens] dringend behoefte aan een gecommenterde uitgave van Boekenooogens oorspronkelijke handschrift, in de toestand voordat hij de teksten had bewerkt.’³⁴⁶ Ter verduidelijking geeft Draak een drietal voorbeelden van de werkwijze van Boekenooogen bij de publicatie van de sprookjes uit de collectie. Aan dit verlangen van haar is – ruim een halve eeuw later – eindelijk voldaan door de uitgave van de bundels *Vertelcultuur in Waterland* voor wat betreft de (deel-)collectie Bakker en *Vertelcultuur in Nederland* voor de (rest van de) collectie Boekenooogen.³⁴⁷

³⁴³ Leeuw en Meertens 1949: 3.

³⁴⁴ Draak 1949: 4.

³⁴⁵ Deze pakketten bevinden zich in map VA 56.33.

³⁴⁶ Draak 1949: 7.

³⁴⁷ Meder 2001; Meder en Hendriks 2005: 28-30.

Aan het eind van haar verslag merkt Draak nog op, dat de enorme hoeveelheid rijmen in het geheel niet bestreken wordt door Boekenooogens bekende publicatie *Onze Rijmen* uit 1893 en voegt toe, dat ‘al met al’ de collectie Boekenooogen om ‘bestudering, controle, uitgave [en] aanvulling *schreeuwt*.’³⁴⁸

Een deel van deze vier wensen is uitgevoerd. De collectie Boekenooogen is vrij groot en bevat een aantal deelcollecties. De deelcollectie Bakker is zelfs afgescheiden van de collectie Boekenooogen in het archief van het Meertens Instituut. Maar ook binnen de collectie zijn sommige delen van elkaar gescheiden, zoals de collectie brieven, de collectie rijmen en de collectie prenten. Het verspreid over de collectie te vinden verhalenmateriaal is eindelijk uitgegeven, maar de rest van de collectie blijft nog steeds in het archief opgeborgen, hoewel de toegankelijkheid aanmerkelijk vergroot is door de systematische en uitgebreide inhoudsopgave, die in het kader van de selectie van verhalen voor de Volksverhalenbank van de collectie gemaakt is.³⁴⁹

Bestudering van de collectie blijft een heikel punt. De verhalen zijn nu algemeen toegankelijk via het internet, maar voor de liederen is dit niet het geval. Bovendien bevatten de in de Liederenbank opgeslagen rijmen uit de collectie Boekenooogen alleen de eerste regels en niet de volledige teksten. Daarnaast is er nog veel materiaal, dat op bestudering en eventuele uitgave wacht. Een deel hiervan is al gedigitaliseerd: de brieven van Bakker en van de andere correspondenten evenals een hoeveelheid geselecteerde rijmen en aantekeningen over bijgeloof en volksgebruiken. Of het ooit tot een publicatie van dit materiaal zal komen is zeer de vraag, aangezien het Meertens Instituut zich meer met het heden dan het verleden bezig houdt. Het overzicht van het ‘Rijmenboek’ kan, indien daartoe de middelen worden verstrekt, worden uitgewerkt tot een kloeke uitgave, die een goed inzicht kan verschaffen in de spel- en rijmcultuur van Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw.

³⁴⁸ Draak 1949: 8 (haar cursivering).

³⁴⁹ Zie VA 56.1 (58 pagina’s, getiteld: ‘Boekenooogen: correspondentie-overzicht’).

Conclusie

Boekenooogen had door zijn reeds vroeg ontwikkeld historisch perspectief een scherp oog voor de veranderingen in de orale cultuur als gevolg van de veranderende maatschappij. Hij vreesde dat onder invloed van het beschavingsoffensief vele uitingen van de volkscultuur verloren zouden gaan. Als redmiddel zag hij een grootscheepse inventarisatie van het nog aanwezige orale materiaal als noodzaak en hij rechtvaardigde zijn belangstelling door gebruik te maken van de Germaans-mythologische methode. Deze opzet, de combinatie van belangstelling voor de orale cultuur vanuit etnografisch en vanuit een godsdienst-historisch perspectief bleek goed te werken, zoals we uit de reacties van diverse correspondenten hebben kunnen vernemen.

De door Boekenooogen al voor zijn candidaatsexamen verrichte studie ‘Zaansche Kinderspelen’ maakte hem in de ogen van (sommige invloedrijken in) het Bestuur der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen de aangewezen persoon om een dergelijk onderzoek uit te voeren en hij ontving dan ook ruime ondersteuning bij het opzetten van dat onderzoek.

De methode van het verzamelen van sprookjesmateriaal met behulp van correspondenten mag dan, althans zo oordeelde Draak in een rede tot de Volkskunde-commissie in 1959, leiden tot veelal ‘passief’ materiaal, wat wil zeggen teksten uit de tweede of derde hand, voor Boekenooogen heeft het de verzamelaar C. Bakker opgeleverd, die wel in staat was rechtstreeks uit de volksmond te verzamelen en dat ook gul voor Boekenooogen gedaan heeft.³⁵⁰

De kritiek van Theo Meder op het oordeel van Draak is, dat het in feite nooit aan vertellers heeft ontbroken, maar juist aan getalenteerde verzamelaars.³⁵¹ De methode van Boekenooogen was in feite gericht op het vinden van (getalenteerde) verzamelaars. Dat hij alleen Bakker vond is niet iets wat Boekenooogen te verwijten valt; het is juist een van zijn grootste verdiensten, dat hij, door zijn herhaalde aansporingen, Bakker heeft weten aan te zetten door te blijven gaan met het verzamelen, waardoor deze tot zijn schitterende prestatie is gekomen.

Overigens beperkte de interesse van Boekenooogen zich niet tot sprookjes en voor het verzamelen van ander volkskundig materiaal gelden andere vereisten. De enorme door hem bijeengebrachte rijmencollectie heeft niet te lijden onder deze kritiek. Hier is vrijwel nergens

³⁵⁰ Draak 1960: 3 (geciteerd in Meder en Hendriks 2005: 35).

³⁵¹ Meder en Hendriks 2005: 35f.

sprake van tweede- of derdehands materiaal, omdat de inzenders veelal putten uit hun eigen herinnering of verzamelden in de directe omgeving en hun observaties niet zelden van commentaar hebben voorzien. Met dit materiaal zijn dus nog tal van detailstudies te verrichten naar voorkomen, variatie en ontwikkeling van kinderliedjes en -spelen.

De nog niet gepubliceerde collectie brieven uit de Collectie Boekenooogen bevat een schat aan achtergrondinformatie over de ingezonden rijmen en verhalen, die voor toekomstige onderzoekers van veel waarde kan zijn. Publicatie van deze brieven, die al gedigitaliseerd zijn, is dus iets, waarnaar gestreefd zou moeten worden.

Samenvatting

In de periode 1892-4 deed de student Nederlands Gerrit Jacob Boekenooen (1868-1930) in diverse dagbladen oproepen tot het inzenden van rijmen en sprookjes. In deze scriptie onderzoek ik de volgende vragen: Wat was het doel van Boekenooens onderzoek, hoe werkte hij zijn onderzoek uit en wat was het resultaat van zijn werkzaamheden?

In het eerste hoofdstuk ga ik na wat het doel van Boekenooens onderzoek was. Eerst behandel ik de achtergrond van Boekenooen om een beeld van deze ambitieuze student te krijgen. Al op jonge leeftijd was hij geïnteresseerd in het vreemde; zo noteerde hij hem van huis uit onbekende woorden. Naast woorden verzamelde hij ook allerlei andere zaken als prenten, postzegels, familiewapens, munten en ging al vroeg over tot publiceren; op twaalfjarige leeftijd stuurde hij raadsels naar de *Kinder-Courant* en op zijn dertiende schreef hij een opstel over 'De eerste postzegels' voor het blad *Vox Gymnasii*. Daarna volgden enige opstellen over Zaanse geslachtsnamen en in 1888 een opstel over het Sint-Maartenvieren voor de *Schager Courant*. Ook in zijn studententijd bleef hij doorgaan met publiceren, korte bijdragen voor *De Navorscher* en in 1890 debuteerde hij in *De Gids* met een opstel over 'Onze Voornamen'. Hierdoor werd zijn naam al vroeg bekend.

In de oproep om hem rijmen en sprookjes toe te zenden, die Boekenooen in de periode 1891-1894 in diverse kranten plaatste, maakte hij gebruik van de zogeheten Germaans-mythologische theorie, die inhield dat in het huidige folklore materiaal resten van de Germaanse mythologie te vinden zijn en dat het mogelijk is meer over die mythologie te weten te komen door het bestuderen van de onder het volk levende overleveringen. Hij paste die theorie toe op het spel 'Herder, laat je schaapjes gaan', dat een herinnering aan de strijd tussen Odin en de wolf Fenrir zou bevatten. Ook het spel 'Witte zwanen zwarte zwanen, wie gaat er mee naar Engelland varen' zou een herinnering bevatten aan de Germaanse mythologie. In het proefschrift van L. Knappert uit 1887 vinden we meer over dat mysterieuze Engelland, het rijk van Holda, maar Boekenooen heeft zich niet op dit proefschrift, maar rechtstreeks op Mannhardt's *Germanische Mythen* uit 1858 gebaseerd.

De methode van het verzamelen van correspondenten via oproepen in krant of andere bladen was al eerder toegepast. De gebroeders Grimm hadden er weinig succes mee. Toch is het een goede methode om een netwerk van informanten op te bouwen, die voor de hoofdverzamelaar verzamelen. Boekenooen had zelf ervaring opgedaan met het verrichten van veldwerk en in de Zaanstreek een groot aantal kinderrijmen en -spelen verzameld, die hij bundelde in een schrift genaamd 'Zaansche Kinderspelen'. Op basis hiervan zette hij het onderzoek naar de rijmen van Noord-Holland op, dat hij later uitbreidde over heel Nederland. Achteraf verknipte hij het manuscript van de kinderspelen om delen ervan in te voegen in het grotere project van het 'Rijmenboek'. Ik heb echter de stukken van de 'Zaansche Kinderspelen' weer bijeengevoegd, zodat we nu kunnen beschikken over een reconstructie, die Boekenooens opzet goed weergeeft (sommige stukjes zijn verdwenen).

In het tweede hoofdstuk ga ik na hoe Boekenooen zijn onderzoek heeft opgezet. Eerst bekijk ik de oproep in de krant. In de correspondentie, aanwezig in de Collectie Boekenooen, bevinden zich enige poststukken van Gerrit Kalf, leraar (en vriend) van Boekenooen op het gymnasium. Deze was gepromoveerd op *Het Lied in de Middeleeuwen* en deed onderzoek naar liederen. Toen hij hoorde van Boekenooens plannen bood hij aan te bemiddelen voor plaatsing van Boekenooens oproep, die deze in enige Noord-Hollandse kranten had weten te plaatsen, en deze te laten opnemen in *Het Nieuws van de Dag*, toen de grootste krant van Nederland. Dit had plaats eind maart 1892 en Boekenooen kreeg heel wat reacties, waaruit hij kleine selecties verwerkte in zijn opstel 'Onze Rijmen', dat in okt-nov. 1893 in *De Gids* verscheen en in feite één grote oproep is, waarop ook weer heel wat reacties binnenkwamen. Door dit succes werd besloten (niet duidelijk is hoe en wie) de oproep te herhalen in begin 1894 en weer

kreeg het *Nieuws van de Dag* een groot artikel, dat nu de helft van de eerste oproep besloeg. Deze oproep werd door veel kranten – soms in verkorte vorm – overgenomen, onder meer door het onderwijzersblad *De Wekker*, vanwaaruit het in het tijdschrift *Volkskunde* terechtkwam. Ook nu volgden veel reacties, maar nog altijd was het voor Boekenooogen niet voldoende, want vooral uit het oosten en zuiden van Nederland ontbrak het hem aan materiaal en hij herhaalde in 1902 zijn oproep in het toen net opgerichte blad *Driemaandelijke Bladen*, een uitgave van de Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland. Hierop kwamen echter geen reacties.

Zo'n 570 correspondenten zijn na te speuren en van 432 daarvan is correspondentie naast het ingezonden materiaal aanwezig. De verdeling man – vrouw is 236 tegen 151. Onder de inzenders zijn veel onderwijzers en schoolhoofden; zij voelden zich het meest door de oproep aangesproken. Weinig correspondenten waren zonder opleiding, niet echt verbazingwekkend, omdat schrijfkunst een eerste vereiste is. De leeftijd der respondenten is zeer gevarieerd, maar de middengroep overheerst. De geografische herkomst van het ingezonden materiaal was lastig te inventariseren, maar zoals te verwachten overheerst het materiaal uit Noord-Holland. De germaans-mythologische theorie bleek succesvol te zijn in het inspireren tot verzamelen, al waren vele overtuigd dat de rijmpjes slechts onzin en wartaal bevatten. De correspondenten waren onzeker over de verlangens van Boekenooogen en meenden, dat hij veel in de prullenbak zou laten verdwijnen; maar tot een schifting voelden ze zich zelf niet competent. Ook over de kiesheid van woorden maakten sommigen zich zorgen, terwijl anderen excuses vroegen voor slordigheden en schrijffouten. De vergelijking met de *Baker- en Kinderrijmen* van Van Vloten baarde ook sommigen zorgen, terwijl anderen zich daar juist niets van aantrokken.

De binnengekomen post vroeg om reactie van Boekenooogen en daartoe ontwierp hij een standaardbrief (zie bijlage 5: voorbeeldbrief), die hij veelbelovende inzenders toezond. In deze brief gaf hij net als in zijn oproepen veel voorbeelden van te verzamelen items en zette daarmee sommige correspondenten aan tot voortgaan met verzamelen. Dit ging echter niet iedereen even goed af. Het standsverschil speelde daarbij een belangrijke rol. Een andere manier van het stimuleren van de correspondenten was het toezenden van overdrukjes van zijn opstel 'Onze Rijmen'. Uit de brieven kunnen we opmaken, dat Boekenooogen niet van alle hem geboden kansen gebruik maakte, maar zich wel wist te verzekeren van de medewerking van volkskundige verzamelaars als Jozef Cornelissen, hoofdredacteur van het Vlaamse volkskundige tijdschrift *Ons Volksleven*, en de Kempenaar P.N. Panken, die hem zijn hele verzameling Noord-Brabantse rijmen en liederen zond. Ook op het materiaal van de reeds overleden Groningse verzamelaar Johannes Onnekes wist hij de hand te leggen.

In het derde hoofdstuk ga ik na wat het resultaat was van Boekenooogens werkzaamheden. Eerst behandel ik zijn verdere wetenschappelijke werkzaamheden. In 1896 promoveerde Boekenooogen op zijn studie van *De Zaanse Volkstaal* en kwam te werken bij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* te Leiden, waar hij de rest van zijn leven werkzaam zou blijven. Ook werd hij lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden en gaf regelmatig lezingen voor de Maatschappij (waarvan hij vele jaren bestuurslid was), die hij illustreerde met het tentoonstellen van werk uit zijn omvangrijke privé-verzameling. Naast het woordenboekwerk hield Boekenooogen zich bezig met de bezorging van een filologisch verantwoorde reeks 'Nederlandsche volksboeken'. Daarnaast publiceerde hij in het Belgische tijdschrift *Volkskunde* een aantal van de hem toegezonden vertelsels, die hij voorzag van vergelijkend commentaar. Ook andere volkskundige bijdragen, korte thematische artikelen, leverde hij aan *Volkskunde*. Met de franstalige Vlaming Emile van Heurck bracht hij een kloeke uitgave van de Vlaamse volksprenten tot stand, getiteld *Histoire de l'imagérie populaire flamand*, en vele jaren later een overzichtswerk van de Nederlandse en Vlaamse volksprenten geordend naar provincie, getiteld *L'imagérie populaire de Pays-Bas*.

In zijn opstel in *De Gids* en in zijn oproepen had Boekenooogen aangegeven te streven naar een ‘Nederlandsch Rijmenboek’, dat binnen enige jaren moest verschijnen. De correspondenten keken met spanning uit naar dit boek, maar Boekenooogen moest hen teleurstellen. Toen topverzamelaar dokter Bakker in 1899 Boekenooogen ernaar vroeg, schreef deze terug dat het nog wel enige jaren zou duren. Ook in de oproep van 1902 blijkt Boekenooogen nog steeds van plan om in een boek alles, wat hij heeft verzameld, te willen verwerken, maar niet meteen, want eerst wil hij de verzamelde gegevens rangschikken en aanvullen, vooral met gegevens uit het oosten van Nederland. Het boek is er niet meer van gekomen, want veel aanvullende gegevens heeft Boekenooogen niet ontvangen; de oproep bleef zonder resultaat. Wel heeft hij een grote verzameling liedjes en versjes bijeengebracht, een kleine 10.000, die verspreid terug te vinden zijn in de collectie Boekenooogen. Een groot aantal van die rijmen bevinden zich echter in een geordend verband, twee dozen, die twee gedemonteerde ordners bevatten, compleet met schut- en tabbladen, waarop de titels van de door Boekenooogen gebruikte categorieën staan: Reidans, Loopen, Spel, Krijgertje, Knikkeren, Kloten, Tollen, Dragen, Vingers, Lichaamsdeelen, Knierijden, Gebed, Wiegen, Panden, Nazeggen, Ballen, Bikkelen, Hinkelen, Verstoppertje, Schommelen, Wippen, Enavant, Schuitje varen, Touwtje springen, Dieren, Spreuken, Heien, Allerlei, Kinder-, Bedel-, Spot-, Scheld- en Aftelrijmen, Roepen, Geluiden; Planten-, Meifluitje-, Verjaardag- en Bruiloftliedjes. Topscorers onder de inzenders voor het ‘Rijmenboek’ zijn dokter Bakker uit Broek in Waterland, P.N. Panken uit Bergeik en J. Onnekes uit Groningen. Maar ook uit publicaties als *De Navorscher* en *’t Daghet in ’t Oosten*, waarin veel Limburgs materiaal te vinden is, haalde Boekenooogen zijn materiaal.

Tot voor kort was de collectie Boekenooogen moeilijk toegankelijk en werd er slechts sporadisch gebruik gemaakt van het door Boekenooogen verzamelde materiaal. Nu is er echter een systematische en uitgebreide inventarislijst van de collectie en zijn alle verhalen uit de collectie toegankelijk gemaakt op internet (in de Volksverhalenbank). Ook andere delen van de collectie zijn gedigitaliseerd en daarmee geconserveerd en beter toegankelijk gemaakt, maar een groot deel blijft nog wachten op ontsluiting. Toch is ook hierin nog veel waardevol materiaal te vinden. Allereerst is er het door mij gereconstrueerde handschrift van de ‘Zaansche kinderspelen’, een uniek document met de resultaten van door Boekenooogen in de Zaanstreek verricht veldwerk. Ten tweede is er de door Boekenooogen bijeengebrachte collectie rijmen ten behoeve van het ‘Rijmenboek’, eveneens een unieke collectie rijmen met varianten, die een beeld geeft van de spelcultuur rond 1900, dat vrijwel nergens anders is terug te vinden. Naast deze twee collecties rijmen bevat de collectie Boekenooogen nog een grote hoeveelheid andere rijmen van categorieën, die in het ‘Rijmenboek’ niet of nauwelijks te vinden zijn: raadsels, weergezegdes, scheldrijmen, gelegenheidsrijmen bij Nieuwjaar, Vastenavond, Sinterklaas en Sint Maarten en een grote verzameling kinderrijmen. Ook deze collectie is uniek door haar grote verscheidenheid en uitgebreidheid.

Mijn conclusie is dan ook, dat het uit cultuurhistorisch oogpunt zeer de moeite waard is om te streven naar publicatie (op systematische wijze en voorzien van vergelijkend commentaar) van zowel de ‘Zaansche kinderspelen’ als het ‘Groot Nederlandsch Rijmenboek’. Daardoor zal een beter begrip van de variaties in de spelcultuur in Nederland aan het eind van de negentiende eeuw mogelijk zijn.

Gebruikte literatuur

Werken van Boekenooogen

(Voor een overzicht van de door Boekenooogen gepubliceerde werken, zie: Muller 1931: 22-29³⁵²)

Boekenooogen 1890: Boekenooogen, G.J., 'Onze Voornamen', in: *De Gids* 54 (1890) III, 448-476 (herdrukt in: Boekenooogen 1949, 31-57).

Boekenooogen 1891: Boekenooogen, G.J., 'Een merkwaardig kinderrijmpje', in: *De Navorscher* 41 (1891) 107-110.

Boekenooogen 1892: Boekenooogen, G.J., 'Van als', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 11 (1892) 1-23.

Boekenooogen 1893a: Boekenooogen, G.J., 'De verhalen van het snelzeilende schip', in: *De Navorscher* 43 (1893) 164-170.

Boekenooogen 1893b: Boekenooogen, G.J., 'Onze Rijmen', in: *De Gids* 57 (1893) IV, 1-34, 266-303 (ook afzonderlijk uitgegeven: Leiden [1893]; herdrukt in: Boekenooogen 1949: 58-130).

Boekenooogen 1893c: Boekenooogen, G.J., 'Een oproep: rijmen en sprookjes', in: *Volkskunde* 6 (1893) 151-154.

Boekenooogen 1894: Boekenooogen, G.J., 'Rijmen en Sprookjes', in: *De Wekker. Nieuwe Bijdragen voor het Onderwijs*, 51 (1894) N°6, p. 2 (Za 10-2-1894) (zie bijlage 2).

Boekenooogen 1896-1897: Boekenooogen, G.J., *De Zaaansche Volkstaal. Bijdrage tot de kennis van den woordenschat in Noord-Holland*, Leiden 1896-1897 (2 delen).

Boekenooogen 1900-1a: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 13 (1900-1) 111-121, 168-172, 193-205, 240-251.

Boekenooogen 1900-1b: Boekenooogen, G.J., 'De Dorhoed', in: *Volkskunde* 13 (1900-1) 65-77, 161.

Boekenooogen 1900-1c: Boekenooogen, G.J., 'Van het wereldsch wijf,' in: *Volkskunde* 13 (1900-1) 215.

Boekenooogen 1901: Boekenooogen, G.J., 'Raadsels en raadselsprookjes' in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1900-1901*, Leiden 1901: 36-81 (herdrukt in: Boekenooogen 1949: 131-168)

Boekenooogen 1901-2: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 14 (1901-2) 36-42, 79-87, 114-125, 198-205, 234-242.

³⁵² T.a.v. de volledigheid, zie Meder en Hendriks 2005: 15 noot 42.

- Boekennoogen 1902a: Boekennoogen, G.J., 'Wat moet er verzameld worden', in: *Driemaandelijksche Bladen*, uitg. door Vereniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland 1 (1902) 12-23.
- Boekennoogen 1902b: Boekennoogen, G.J., *Den droefliken strijt die opten berch van Roncevalle in Hispanien geschiede daer Rolant ende Olivier metten fluer van kerstenrijc verslagen waren*, Leiden 1902 (Nederlandsche Volksboeken 1; bespreking A. de Cock in: *Volkskunde* 15 (1903) 42-43).
- Boekennoogen 1902c: Boekennoogen, G.J., *Raadsels*. Illustraties van Nelly Bodenheimer, Leiden 1902.
- Boekennoogen 1903a: Boekennoogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 15 (1903) 34-41, 72-78, 110-116, 185-193, 227-236.
- Boekennoogen 1903b: Boekennoogen, G.J., *De historie van Floris ende Blancefleur*, Leiden 1903 (Nederlandsche Volksboeken 2; bespreking A. de Cock in: *Volkskunde* 15 (1903) 209-221).
- Boekennoogen 1903c: Boekennoogen, G.J., *Historie vanden reus Gilijs*, Leiden 1903 (Nederlandsche Volksboeken 4; bespreking A. de Cock in: *Volkskunde* 15 (1903) 209-221).
- Boekennoogen 1903d: Boekennoogen, G.J., *Historie van Jan van Beverley*, Leiden 1903 (Nederlandsche Volksboeken 6; bespreking A. de Cock in: *Volkskunde* 15 (1903) 209-221).
- Boekennoogen 1903e: Boekennoogen, G.J., 'Van Pastoor zijn koe', in: *Volkskunde* 15 (1903) 202-204.
- Boekennoogen 1903f: Boekennoogen, G.J., 'De doode te gast genood' in: *Volkskunde* 15 (1903) 236-240.
- Boekennoogen 1903g: Boekennoogen, G.J., 'Boksenbier', in: *Driemaandelijksche Bladen*, uitg. door Vereniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland 2 (1903) 25-27.
- Boekennoogen 1904a: Boekennoogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 16 (1904) 51-54, 98-103, 138-144, 244-251.
- Boekennoogen 1904b: Boekennoogen, G.J., 'Het meisje met het varkenshoofd', in: *Volkskunde* 16 (1904) 1-17.
- Boekennoogen 1904c: Boekennoogen, G.J., 'Het verhaal van den Omgewentelden steen', in: *Volkskunde* 16 (1904) 90-94.
- Boekennoogen 1904d: Boekennoogen, G.J., 'Over Middeleeuwsche Vlaamsche miniaturen', in: *Onze Eeuw* IV (1904) 4-146 (herdrukt in: Boekennoogen 1949: 169-206).
- Boekennoogen 1904e: Boekennoogen, G.J., *Exempel van een Soudaensdochter*, Leiden 1904 (Nederlandsche Volksboeken 9; bespreking A. de Cock in: *Volkskunde* 16 (1904) 178-179).

- Boekenooogen 1905a: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 17 (1905) 17-23, 53-63, 95-106, 168-173.
- Boekenooogen 1905b: Boekenooogen, G.J., 'De Dorhoed', in: *Volkskunde* 17 (1905) 112-114.
- Boekenooogen 1905c: Boekenooogen, G.J., 'De Nederlandsche volksboeken' in: *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen* 3 (1905) 107-142 (herdrukt in: Boekenooogen 1949: 207-251).
- Boekenooogen 1905d: Boekenooogen, G.J., *Historie van den jongen geheeten Jacke*, Leiden 1905 (Nederlandsche Volksboeken 10; bespreking A. de Cock in: *Volkskunde* 17 (1905) 195-197).
- Boekenooogen 1906a: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 18 (1906) 25-33, 68-75, 92-97, 222-224.
- Boekenooogen 1906b: Boekenooogen, G.J., 'J. Le Francq van Berkhey's *Hollandsche Rymkonst in de Kinderkamer en op het Kinderschool*' in: *Volkskunde* 18 (1906) 150-171.
- Boekenooogen 1907-8a: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 19 (1907-8) 22-30, 61-67, 106-108, 151-157, 229-235.
- Boekenooogen 1907-8b: Boekenooogen, G.J., 'J. Le Francq van Berkhey's *Hollandsche Rymkonst in de Kinderkamer en op het Kinderschool*' in: *Volkskunde* 19 (1907-8) 216-222.
- Boekenooogen 1908: Boekenooogen, G.J., *Historie van de verloren sone*, Leiden 1908 (Nederlandsche Volksboeken 11) (bespreking AdC in *Volkskunde* 20, 1909, 82-3).
- Boekenooogen 1909a: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 20 (1909) 59-64, 109-114.
- Boekenooogen 1909b: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes uit de XVIIde en het begin der XVIIIde eeuw' in: *Volkskunde* 20 (1909) 134-155, 193-205.
- Boekenooogen 1909c: Boekenooogen, G.J., 'Het meisje met het varkenshoofd', in: *Volkskunde* 20 (1909) 1-8.
- Boekenooogen 1910a: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes en vertelsels' in: *Volkskunde* 21 (1910) 76-78, 221-225.
- Boekenooogen 1910b: Boekenooogen, G.J., 'Nederlandsche sprookjes uit de XVIIde en het begin der XVIIIde eeuw' in: *Volkskunde* 21 (1910) 8-21.
- Boekenooogen 1910c: Boekenooogen, G.J., 'Geparodieerde sermoenen', in: *Volkskunde* 21 (1910) 101-111, 150-155.

- Boekennoogen 1910d: Boekennoogen, G.J., *Die euangelien vanden Spinrocke metter glosen bescreuen ter eeren vanden vrouwen*, 's-Gravenhage 1910.
- Boekennoogen 1910e: Boekennoogen, G.J., 'Het meisje met het varkenshoofd', in: *Volkskunde* 21 (1910) 219-220.
- Boekennoogen 1911a: Boekennoogen, G.J., 'Waar de kinderen vandaan komen', in: *Volkskunde* 22 (1911) 18-24.
- Boekennoogen 1911b: Boekennoogen, G.J., 'Volkshumor in geestelijke zaken', in: *Volkskunde* 22 (1911) 198-203.
- Boekennoogen 1912a: Boekennoogen, G.J., 'Een en ander over de lectuur van het Vlaamsche volk voor Conscience', in: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, 1912: 677-690 (herdrukt in: Boekennoogen 1949: 252-265).
- Boekennoogen 1912b: Boekennoogen, G.J., 'Waar de kinderen vandaan komen', in: *Volkskunde* 23 (1912) 29-37.
- Boekennoogen 1912c: Boekennoogen, G.J., *Tentoonstelling van oude en nieuwe kinderprentenboeken en kinderprenten*, 's-Gravenhage 1912.
- Boekennoogen 1914a: Boekennoogen, G.J., 'Toespraak van den voorzitter' in: *Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1913-1914*, Leiden 1914: 10-22 (bijlage I).
- Boekennoogen 1914b: Boekennoogen, G.J., 'Een Antwerpsch Driekoningenlied uit de 17de eeuw en andere parodieën op het sterrelied', in: *Volkskunde* 25 (1914) 24-36.
- Boekennoogen 1916: Boekennoogen, G.J., 'De portretten van Menno Simons', in: *Doopsgezinde Bijdragen* 53 (1916) 33-106 (ook als overdruk verschenen).
- Boekennoogen 1917: Boekennoogen, G.J., 'Oude professoren-anecdoten', in: *Leidsch Jaarboekje* 14 (1917) 49-56.
- Boekennoogen 1917-8: Boekennoogen, G.J., 'Menno of Viglius', in: *De Zondagsbode* 31 (1917-18) n°6 23a-24b; n°8, 32a: 'Menno-Viglius'; n°20, 79a-80a: 'Menno's uiterlijk'; n°21, 82: 'Israel Jacobssoons Doop'; n°34, 138: 'Wat oudtijds voor een Societeitsvergadering noodig was'.
- Boekennoogen 1918a: Boekennoogen, G.J., 'Zaansche Anabaptisten', *Doopsgezinde Bijdragen* 55 (1918) 140-148.

- Boekennoogen 1918b: Boekennoogen, G.J., 'De geslachtsnaam Formijne' in: *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde* 37 (1918) 7-9.
- Boekennoogen 1919a: Boekennoogen, G.J., 'Een veroordeeling van Jan Matthijsz. in 1528', in: *Doopsgezinde Bijdragen* 56³⁵³ (1919) 213-217.
- Boekennoogen 1919b: Boekennoogen, G.J., 'Oude huisopschriften te Leiden', in: *Leidsch Jaarboekje* 16 (1919) 49-58.
- Boekennoogen 1923: Boekennoogen, G.J., 'De Trap des Ouderdoms', in *Hand. v.d. Mij der Ned. Lett.* 1922-1923, Leiden 1923: 10-18 (herdrukt in: Boekennoogen 1949: 266-276).
- Boekennoogen 1923-4: Boekennoogen, G.J., 'In Memoriam N. de Zwart', in: *Leidsch Jaarboekje* 19 (1923-24) XLVIII.
- Boekennoogen 1927-8: Boekennoogen, G.J., 'Namen en wapens van Leidsche chirurgijns', *Leidsch Jaarboekje* 21 (1927-28) 78-101.
- Boekennoogen 1949: Boekennoogen, G.J., *Verspreide geschriften*. Verzameld door A.A. van Boekennoogen. Leiden 1949.
- Boekennoogen 1971: Boekennoogen, G.J., *De Zaanse volkstaal. Bijdrage tot de kennis van de woordenschat in Noord-Holland*. Met aanvullingen door G.J. Boekennoogen en K. Woudt en een voorwoord door Jo Daan. Nieuwe editie. Zaandijk 1971. Twee delen.
- Boekennoogen en Muller 1931: Boekennoogen, G.J. en J.W. Muller, *Een schoone ende miraculeuse historie vanden Ridder metter Swane*, Leiden 1931 (Nederlandsche Volksboeken 3).
- Boekennoogen en Boekennoogen 1919: Boekennoogen, J.G. en G.J., *Catalogus der werken over de Doopsgezinden en hunne geschiedenis, aanwezig in de bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam*, Amsterdam 1919.

Overige literatuur

- Aarne en Thompson 1964: Aarne, A. en S. Thompson, *The types of the folktale. A classification and bibliography*, Helsinki 1964 (FFC 184).
- Aten 1967: Aten, Jan, *Wormerveer langs weg en Zaan*, Wormerveer 1967.
- Bakas en Wolde 1997: Bakas, Adjiedj, en Hetty van Wolde, *Gluren bij de burens. Humor en diversiteit*, Lelystad 1997

³⁵³ Foutief in Muller 1931, 28 (LV moet zijn LVI).

- Bendix 1997: Bendix, Regina, *In Search of Authenticity. The Foundation of Folklore Studies*, Madison, Wisconsin 1997.
- Blécourt 1980: Blécourt, Willem de, *Volksverhalen uit Noord Brabant*, Utrecht/Antwerpen 1980.
- Blécourt 1981: Blécourt, Willem de, *Volksverhalen uit Nederlands Limburg*, Utrecht/Antwerpen 1981.
- Cock 1900-01: Cock, A. de, 'Spreekwoorden en Zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszedes', in: *Volkskunde* 13 (1900-01) 151-160.
- Cock 1903: Cock, A. de, 'Oude Nederlandse volksboeken', in: *Volkskunde* 15 (1903) 209-221.
- Cock 1910a: Cock, A. de, (Boekbeoordeeling), in: *Volkskunde* 21 (1910) 86-88.
- Cock 1910b: Cock, A. de, 'Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend', in: *Volkskunde* 21 (1910) 211-219.
- Cock 1911: Cock, A. de, 'Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend', in: *Volkskunde* 22 (1911) 151-163.
- Cornelissen en Vervliet 1889: Cornelissen, J. en J.B. Vervliet, 'Aan onze lezers', in: *Ons Volksleven* 1 (1889) 1-2.
- Dekker 1978: Dekker, A.J., '150 jaar Nederlands volksverhaalonderzoek', in: *Volkskundig Bulletin* 4 (1978) 1-28.
- Dekker 1998: Dekker, T., 'Zonder verzamelaars geen sprookjes', in: *Volkskundig Bulletin* 24 (1998) 214-237.
- Dekker 2002: Dekker, T., *De Nederlandse Volkskunde. De verwetenschappelijking van een emotionele belangstelling*, Amsterdam 2002.
- Dekker, Roodenburg en Rooijakkers 2000: Dekker, T., H. Roodenburg en G. Rooijakkers (red.), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen 2000
- Draak 1949: Draak, M., 'De "Verzameling Boekennoogen"', in: Leeuw en Meertens 1949: 4-8.
- Draak 1960: Draak, M., *Het verloop van het Nederlandse sprookje. Lezing, gehouden voor de Volkskunde-commissie der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen op 14 november 1959 ter gelegenheid van de herdenking van haar 25-jarig bestaan*, Amsterdam 1960.
- Duyse 1900: Duyse, F. van (red), *Het oude Nederlandsche Lied. Wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd. Teksten en melodieën*, Den Haag-Antwerpen 1900-1908.
- Frijhoff 1994: Frijhof, Willem, 'Volkskundigen vóór de volkskunde?', in: *Volkskundig Bulletin* 20 (1994), 245-267.

- Geirnaert en Tempelaars 1999: Geirnaert, D. en R. Tempelaars, 'Negentien Leidse Gezellebrieven', in: *Biekorf. Westvlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde* 99 (1999): 346-388.
- Grijp 1994: Grijp, L.P. 'Daniel François Scheurleer (1855-1927) en het volkslied', in: *Volkskundig Bulletin* 20 (1994) 309-322.
- Grijp 2000a: Grijp, L.P., 'Van Boekenooogen tot Frater Remigius. Kinderliedverzamelingen in het Meertens Instituut', in: A. de Vries, H. van Lierop-Debrauwer en P. Mooren (red.), *Poëzie is kinderspel. Poëzie onder en boven de 18*. Tilburg 2000: 86-98.
- Grijp 2000b: Grijp, L.P., 'Zangcultuur', in: Dekker, Roodenburg, Rooijakkers 2000: 337-379.
- Haan 1976: Haan, Tj.W.R. de, *Nederlandse Volksverhalen. Herkomst en Geschiedenis*, Den Haag 1976
- Heurck 1911: Heurck, Em. van, 'De Vlaamsche Kinderprenten', in: *Volkskunde* 22 (1911) 24-31, 70-78, 101-119.
- Heurck en Boekenooogen 1910a: Heurck, E.H. van, en G.J. Boekenooogen, *Histoire de l'imagerie populaire flamande et de ses rapports avec les imageries étrangères*, Brussel 1910.
- Heurck en Boekenooogen 1910b: Heurck, E.H. van, en G.J. Boekenooogen, *Notes sur quelques imageries de l'Europe*, Antwerpen 1910.
- Heurck en Boekenooogen 1930: Heurck, E.H. van, en G.J. Boekenooogen, *L'imagerie populaire des Pays-Bas. Belgique – Hollande*, Parijs 1930.
- Honigh 1889: Honigh, C., in: *De Gids* 53 (1889) II, 578-9.
- Jong 1999: Jong, Anne Houk de, 'Van kleine woordjes en wollen mutsen. Interview met Hans Bennis' [(nieuwe directeur van het Meertens Instituut)], in: *Respons. Mededelingen van het Meertens Instituut* 3 (1999) 6-11.
- Kloeke 1962: Kloeke, G.G., *Systematisch en alfabetisch register van plaatsnamen voor Nederland, de Nederlands-sprekende delen van België en Noord-Frankrijk en het Noordwesten der Duitse Bondsrepubliek*, Amsterdam/Antwerpen 1962.
- Knappert 1887: Knappert, Laurentius, *De beteekenis van de wetenschap van het folklore voor de godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoetst*, Amsterdam 1887.
- Knappert 1893: Knappert, L., 'Hiërografie. Folklore. Bekker's Betoverde wereld', in: *De Navorscher* 43 (1893) 246-261.

- Knappert 1894a: Knappert, L., 'De ontwikkelingsgang van de geschiedenis der Germaansche Mythologie,' in: *Vragen van den Dag* 9 (1894) 81-94; 198-208.
- Knappert 1894b: Knappert, L., 'Vita S. Galli', in: *Theologisch Tijdschrift* 28 (1894) 117-152; vertaald als 'La Vie de Saint Gal et le paganisme germanique', in: *Revue de l'histoire des religions* 29 (1894) 259-295.
- Knappert 1897a: Knappert, L., 'Christendom en Heidendom in de *Kerkgeschiedenis* van Beda den Eerwaardige', in: *Theologisch Tijdschrift* 31 (1897) 171-209, 272-301; vertaald als 'Le Christianisme et le Paganisme dans l'Histoire ecclésiastique de Bédā le Vénérable', in: *Revue de l'histoire des religions* 32 (1897) 59-85, 145-173, 296-317.
- Knappert 1897b: Knappert, L., 'De sprookjes van Grimm', in: *De Tijdspiegel* I (1897) 288-297.
- Knappert 1931: Knappert, L., 'In memoriam', in: *Leidsch Jaarboekje* 23 (1931) LXXIV.
- Kooi 1984: Kooi, Jurjen van der, *Volksverhalen in Friesland. Een typencatalogus*, Groningen 1984.
- Leeuw en Meertens 1949: Leeuw, G. van der, en P.J. Meertens, *Verslag van de Volkskunde-commissie der koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam over 1949*, Amsterdam 1949.
- Leopold 1882: Leopold, Joh. A., *Van de Schelde tot de Weichsel: Nederduitsche dialecten in Dicht en Ondicht*, Groningen 1882.
- Lindeboom 1944: Lindeboom, J., 'Laurentius Knappert', in: *Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1942-43*, Leiden 1944, 61-90.
- Mandos 1971: Mandos, H., 'Meester Petrus Norbertus Panken 1819-1904', in: H. Mandos en A.D. Kakebeeke, *De Acht Zaligheden, oude kern van de Kempen*, Oisterwijk 1971 (*Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem* XII), 7-113.
- Mannhardt 1858: Mannhardt, W., *Germanische Mythen. Forschungen*. Berlin 1858.
- Mannhardt 1963: Mannhardt, Wilhelm, *Wald- und Feldkulte*, Darmstadt 1963 (= 2^e druk Berlin 1905).
- Meder en Venbrux 2000: Meder, Theo, en Eric Venbrux, 'Vertelcultuur', in: Dekker, Roodenburg, Rooijakkers 2000: 282-336.
- Meder 2000: Meder, Theo, *De Magische Vlucht. Nederlandse volksverhalen uit de collectie van het Meertens Instituut*, Amsterdam 2000.
- Meder 2001: Meder, Theo, *Vertelcultuur in Waterland. De volksverhalen uit de collectie Bakker*, Amsterdam 2001.

- Meder 2003: Meder, T.: 'Fascinatie voor volkstaal en volkscultuur: Gerrit Jacob Boekenooogen (1868-1930)', in: W. van Anrooij, D. Hogenelst & G. Warnar (red.): *Der Vaderen Boek. Beoefenaren van de studie der Middelnederlandse letterkunde*. Amsterdam 2003, p. 165-178, 278-280 en 310-313.
- Meder en Hendriks 2005: Meder, Theo, en Cor Hendriks, *Vertelcultuur in Nederland. Volksverhalen uit de Collectie Boekenooogen (ca. 1900)*, Amsterdam 2005.
- Meertens 1961: Meertens, P.J., *Een Zeeuwse volkskundige enquête uit 1860*, Amsterdam 1961.
- Meurkens 1993-1998: Meurkens, Peter, *De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorieboek van een Brabantse schoolmeester*, Eindhoven 1993-1998 (6 delen).
- Meurkens 1994: Meurkens, Peter, 'De volkskunde van het Kempenland volgens P.N. Panken. Een bron naar waarde geschat', in: *Volkskundig Bulletin* 20 (1994) 148-169.
- Muller 1931: Muller, W.F., 'Levensbericht', in: *Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1930-31*, Leiden 1931: 59-82 (herdrukt in: Boekenooogen 1949: 1-22).
- Niet 1998: Niet, Marco de, 'G.J.Boekenooogen, taalkundige 1868-1930', in: *Verzamelaars en verzamelingen. Koninklijke Bibliotheek, 1789-1908*, Zwolle 1998, 93-96.
- Priester 1894: Priester, H.P., 'Ingezonden: Geachte Redactie!', in: *Winterswijksche Courant* N°1759 (jg. 23) vrijdag 9 februari 1894.
- Roodenburg 2000: Roodenburg, Herman, 'Ideologie en volkscultuur: het internationale debat', in: Dekker, Roodenburg, Rooijakkers 2000: 66-109.
- Rooijakkers 2001: Rooijakkers, Gerard, *Volkskunde, de rituelen van het dagelijks leven*. Utrecht 2001
- Schrijnen 1915: Schrijnen, J., *Nederlandsche Volkskunde*, Zutphen 1915.
- Schuitmaker 1895: Schuitmaker, J., 'Vermakelijke onzin', in: *De Vacature, Nieuw Advertentieblad voor het Lager, Middelbaar en Gymasiaal Onderwijs*, Zutphen 26-2-1895, jg. 10 n°35, p. 1.
- Serrurier 1921: Serrurier, C., 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1920-1921*, Leiden 1921: 22.
- Serrurier 1928: Serrurier, C., 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1927-1928*, Leiden 1928: 46-47.
- Sinninghe 1933: Sinninghe, J.R.W. en M., *Zeeuwsch sagenboek*. Zutphen 1933.
- Sinninghe 1943: Sinninghe, J.R.W., *Katalog der Niederländische Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten*, Helsinki 1943 (FFC 132).

- Sinninghe 1964: Sinninghe, J.R.W., *Noordbrabants Sagenboek*, Den Haag 1964.
- Symons 1892: Symons, B., *De ontwikkelingsgang der Germaansche Mythologie*, Groningen 1892.
- Tinneveld 1976: Tinneveld, A., *Vertellers uit de Liemers*, Wassenaar 1976 (*Neerlands Volksleven* 26).
- Vader 1962-3: Vader, J., 'Walchers volksgeloof', in: *Neerlands Volksleven* 13 (1962-63) 201-220.
- Verdam 1911: J. Verdam, *Middelnederlandsch handwoordenboek*, 's-Gravenhage 1932 (herdruk van 1911, bewerkt door C.H. Ebbinge Wubben).
- Vervliet 1892: Vervliet, J.B., 'Nieuwskens over Volkskunde', in: *Ons Volksleven* 4 (1892) 231-232.
- Veurman 1969: Veurman, B.W.E., 'Honderd jaar "Nederlandse Baker- en Kinderrijmen"', in: *Vloten* 1969: 178-191.
- Vis, Mr. D., *De Zaanstreek. Een beschrijving van het Zaanse volksleven in zijn historische ontwikkeling*, Leiden 1948 (*Nederlands Volksleven* II).
- Vloten 1969: Vloten, J. van, *Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen*, 's Gravenhage 1969 (facsimile-uitgave naar: Leiden 1894) (2^e druk 1972).
- Voskuil 1984: Voskuil, J.J., 'Geschiedenis van de volkskunde in Nederland. Portret van een discipline', in: *Volkskundig Bulletin* 10 (1984) 50-63.
- Vries 1898: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1897-1898*, Leiden 1898: 89-90.
- Vries 1900: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1899-1900*, Leiden 1900: 88.
- Vries 1904: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1903-1904*, Leiden 1904: 43-44.
- Vries 1907: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1906-1907*, Leiden 1907: 73-74.
- Vries 1912: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1911-1912*, Leiden 1912: 61.
- Vries 1913: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1912-1913*, Leiden 1913: 51-52.
- Vries 1916: Vries, S.G. de, 'Jaarverslag van de secretaris', in: *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1915-1916*, Leiden 1916: 63-65.

Zeijden 2004: Zeijden, Albert van der, *Volkscultuur voor een breed publiek. Enkele theoretische premissen en conceptuele uitgangspunten*, Utrecht 2004.

Overzicht van de illustraties:

Foto van Boekenooen (§ 1.1) uit de privé-collectie van J. van Bakkum uit Voorburg.

Tekeningen van Cornélie Noordwal uit Den Haag (brief januari 1894, in VA 56.19).

Alle afbeeldingen zijn afkomstig uit de Collectie Boekenooen van het Meertens Instituut, behalve:

- foto van Emile van Heurck naar: *Volkskunde* 26 (1920-21) na p. 158.
- herinneringsvaantje naar: *Volkskunde* 26 (1920-21) 73.

Omslag: Tekening van Herman Vogel, 1889, uit de Collectie Boekenooen.

Overzicht bijlagen

1. Gedenkpenning	110
2. Overzicht ongepubliceerde werken van Boekenooogen	110
3. ‘Voorbeeldbrief’	111
4. Correspondentie van dr. G. Kalff	114
5. Correspondentenoverzicht	115
6. Overzicht medewerkers ‘Nederlandsch Rijmenboek’	128
7. Overzicht schriftelijke bronnen ‘Nederlandsch Rijmenboek’	132

Bijlage 1: Gedenkpenning

*Penning van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde:
Herinnering aan de plechtige feestviering 8 oktober 1911 van haar
vijfentwintigjarig bestaan (1886-1911) voor G.J. Boekenoogen*

Bijlage 2: Overzicht ongepubliceerde werken van Boekenoogen

Map	Pag	Omschrijving handschrift	Jaar	T
34.1	32	AB-Boekjes (lezing)	1928	+
35.1	2	Beoordeling Prijsvraag 1	?	+
35.1	4	Beoordeling Prijsvraag 2	1908	+
35.1	46	Sint Maarten liederen en de avond van den 11 ^{den} November	1889?	+
	25	Volksliederen en Gezelschapsliederen		—
35.2	2	Brieven aan Emile Heurck (3x)	1905	+
35.1	16	Nederlandsche familienamen	1916	+
34.2	156	Zaansche kinderspelen	1891?	+
34.1	?	A-B-C-boekjes en andere oude Spel- en Leesboekjes	1924	—
34.2	?	'artikel over rijmen' (= <i>Onze Rijmen</i>)	1893	—
35.1	29	'kinderrijmen, kinderspelen en volkshumor' (aantekeningen)	1891	—
35.2	56	<i>Costuym der dingtalen van willekeurt recht</i> (en andere teksten)	?	—
35.2	38	'geslachtsnamen op -man, etc.'		—

Bijlage 3: ‘Voorbeeldbrief’³⁵⁴

Mejuffrouw,

Bij dezen dank ik u zeer voor uwe vriendelijke mededeelingen, die mij natuurlijk zeer welkom waren. Het doet mij veel genoegen, dat u zoo vriendelijk waard aan mijn verzoek te willen voldoen en mijner verzameling met een paar rijmen te vergrooten. Als het nu niet te onbescheiden is, zou ik u gaarne nog wat vragen. Ik durf het te doen, omdat uit uwen brief bereidwilligheid bleek en omdat u dus waarschijnlijk, als u later nog wat te binnen schiet, mij ook dat wel wilt mededeelen.

Vooreerst wist ik gaarne bij welke gelegenheid men zingt: ‘Jan komt thuis met de hollebollewagen’ enz. Is dit een rijmpje met een kind op schoot of op de knie, of hoort het ergens anders bij?

Verder laat ik hier nog een paar merkwaardige oude rijmpjes volgen. Het kan zijn dat u daardoor andere lezingen of nieuwe rijmpjes invallen, wat mij veel plezier zou doen, daar ik ze gaarne kende. Ik bedoel:

*Alte-Miralte al met haar krommen poot
Is zeven jaar in den hemel geweest
En nog is zij niet dood.*

--

*Treesjes moeder zat achter de trap
Met haar lekkere suikerpap.
Treesje, je moet naar school toe gaan.
Moeder, ik heb geen laarzen aan.
Trek je vaders laarzen aan.³⁵⁵
Moeder, die zijn me veel te groot.
Doen er de halve wereld in.
Moeder, dan zijn ze me nog te groot.
Doen er de heele wereld in.
Krek van pas! Krek van pas!
Zoo ging Treesje naar de school
En sloeg met haar linkerpoot
Meester halfdood.
Kindren, sluit de boekjes toe,
Gaan naar Treesjes moeder toe
Treesjes moeder is niet thuis, enz.*

--

*Donker, donker steegje
Wie zit er in dat steegje?
Marij, moeder Marij.
Wat heeft ze in haar handen?
Een keersie om te branden. (de rest ken ik niet.)*

--

*Achter op het kerkhof
Daar leit een blauwe steen,
Als je daarop trappe
Dan trap je op Maria's schoot.
Maria is mijn moeder, enz.*

--

*1, 2, 3, 4, 5, 6, 7,
Anna met de lappen kwam me tegen
Anna met de lappen had een kind,
Dat was kreupel, stom en blind.*

³⁵⁴ Deze brief is te vinden in VA 56.34.1.1, en is gedateerd: 30-3-1892.

³⁵⁵ Hierbij staat: ‘[N.B. Het rijm van abrikozen-Maartje ken ik.]’

*Anna met de lappen ging naar boven,
Blaasde het vuur, dat de vonken stoven,
Griet, Griet, spin je niet?
Jawel, vader, hoor je niet?*

Of:

*Anna met de lappen had een kind
Dat was geboren in den wind.
Ze zette het op een paaltje.
't Zong als een nachtegaaltje.*

Ook kende ik graag scheldrijmpjes, b.v. op plaatsen als:

*Op de Koog daar bennen ze droog,
Daar eten ze gort met krenten;
Maar 's avonds als de melkboer komt,
Dan hebben ze geen centen.*

Of op jongens[-] en meisjesnamen als:

*Klaas speelt den baas
Met den stok in het varkenshok.*

of op ambachten als

*Smid, smid hekelaar
Je moeder was een bedelaar.*

en

*Molenaar, korendief,
Groote zakken heb je lief.*

of zulke als

*Schele Wiep, schele Wap,
Hoe kook je de pap?
Van water en meel?
Zie je daarom zoo scheel?*

Ook kende ik graag de scheldnamen die de kinderen van het eene dorp aan die van het andere geven, b.v. Westzaner kroosduikers, Kooger koeketers, Wormerveerder gladooren.

Er zijn ook heel oude raadsels als:

*Tingeling die hing
Ringeling die sting
Tingeling zijn nek brak
Ringeling hem opat. (varken en eikel)*

en

*Achter bessies tuin,
Daar leit een merrie bruin,
Zonder kop en zonder steert,
Al zijn ribben leggen verkeerd. (geploegd land)*

Kunt u er mij aan zulke helpen, b.v. aan die waarvoor het antwoord is: ruiter, paard, koe, ster, ijskegel, sneeuw?

Ook praten de kinderen tegen allerlei dieren. Zij zingen b.v. als ze een Lieveheershaantje op den hand zetten en afwachten tot het opvliegt naar de zon (te Enkhuizen):

*Engeltje, engeltje, vlieg ereis weg,
Je vaar is dood, je moer is dood
Je kinderen hebben geen droog brood.*

Wat zeggen ze bij u?

En om een vlinder te vangen jokken zij:

*Kakooier blijf maar zitten,
Ik zal je nooit geen kwaad doen.*

En zoo praten zij ook tegen of schelden zij op vleeremuizen, zwanen, kraaien, mollen, enz

Ook zijn ze knap in het vertalen van allerlei dierengeluiden en vertellen b.v. dat de zwaluw zingt:

Toen ik laatst hier waar,

*Waren alle kistjes en kastjes bol;
Maar toen ik weêr kwam,
was alles verslikkerd, verslekkerd, verslierd, verslierd!*

en de rotgans roept als hij een jager ziet:

*Manne, manne, manne,
Stokke, stokke, stokke,
Een gat er in, een gat er in, een gat er in!*

Ik zou erg graag er meer van kennen, b.v. van de leeuwerik, kraai, kievit.

Ook zijn er plantenrijmen, b.v. bij het in de mouw naar boven laten kruipen van grasaren (die veel op wilde rogge lijken) en bij het weg laten springen van appelpitjes. Ik zou die heel graag weten en ook andere dergelijke.

Wat zingt men als de laatste hooiwagen of hooischuit binnenkomt?

En welke bezweringsformules kunt u tegen de koorts, wratten en nachtmerrie:

*Nachtmerrie, leelijk dier,
Kom me dezen nacht niet hier.
Alle wateren zult gij waden,
Alle bomen zult ge ontbladen,
Alle grasjes zult ge tellen
Voor ge me vannacht komt kwellen.*

Of kent u het volgende?

*Moeder Maria ging over den berg,
Plukte een tak van den heiligen boom,
Wierp dien over het hoofd in den stroom,
Kwik door dit, kwik door dat,
Vlieg door aderen, zenuwen, peezen,
Ik hoop dat met Gods hulp
Dit beest zal genezen.*

of wel dergelijke? Of ander volksgeloof of bijgeloovigheden? Of overleveringen en spookhistories en heksenverhalen? Ik zou ze erg graag weten. – Ook zijn zeer welkom oude volkssprookjes, die van mond tot mond worden overgeleverd en niet uit boeken komen.

Kent u misschien de resten van de volgende Driekoningenliederen?

*Op een Driekoningenavond,
Op een Driekoningendag,
Toen vonden ze Maria Magdalena
Magdalena
Al op 't Lieven Heertjes graf.*

en

*Klein zieltje, klein zieltje zat achter de deur,
Klein zieltje, klein zieltje, waar treur je zoo veur,
Zou ik er niet treuren, niet treuren voor God,
Ik heb er geboden het hoogste gebod.*

U ziet dus, dat alles mij voor mijn verzameling³⁵⁶ dienen kan. Misschien brengen de hier medegedeelde rijmen u nog een en ander te binnen. Ik hoop nu maar, dat u mij al dit gevraag niet kwalijk neemt. Ik viel er u mee lastig, omdat ik zoo gaarne mijn verzameling zoo goed en zoo volledig mogelijk maken zou, en hoop nu dat u mij daarom ook verder helpen wilt. – Indien u soms kennissen op mijn plan kondet wijzen en tot opschrijven bewegen, zoudt u mij ook daarmee zeer verplichten. – En nu dank ik u³⁵⁷ nogmaals heel hartelijk voor uwe vriendelijke hulp en noem mij met de meeste achting uw dienstw. dien^r. G.J. Boekenoogen.

³⁵⁶ Verbeterd van 'verzamelingen'.

³⁵⁷ Verschrijving, nogmaals 'nu'.

Bijlage 4: Correspondentie van dr. G. Kalff.

G. Kalff (briefkaart met uitgeknipte postzegelhoek; 26-1-1892)

[Amice]! Dank voor uw briefkaart. [...] twee mijner zwagers, een in Heiloo, een [...] maar op de zaak opmerzaam ma- [ken ...] oudleerling, die relaties op Texel [...] zoeken daar, zoo mogelijk, personen [aan het] werk te zetten. Ook zal ik een paar burgemeesters zien aan te porren en een dokter te Spanbroek; zij moeten natuurlijk vooral anderen aan het werk zetten. Verder zal ik eens zien of er onder mijne Noordhollandsche leerlingen iets te doen is. Vang ik wat, dan zal ik het U zenden. Gaarne blijf ik U met raad en daad behulpzaam. Gegroet en omnia fausta op het werk. Gij stuurt nu toch op eene gewestelijke verzameling aan, niet waar? Haast U dan langzaam, er moet iets goeds van groeien. ...

G. Kalff, Amsterdam, 27-1-1892 (000041)

Amice! Mijn briefkaart was reeds op de post, toen ik iets anders en beters bedacht. Ik heb nog al wat kennissen in N-Holland en daaronder die met invloedrijke personen in betrekking staan. Mijn plan is nu:

1°. Uw stuk te laten overdrukken op een afzonderlijk blaadje, na er eene kleine verandering in te hebben gebracht wat het adresseeren der inzendingen betreft ('aan de uitgever dezer courant' zegt gij).

2°. dat stuk te zenden met of zonder begeleidend schrijven van mijne hand aan allen die ik ken.

3°. Ik zal door middel van een mijner vrienden trachten te weten te komen of dit stuk niet met goedvinden of korte aanbeveling der Provinciale Staten aan de burgemeesters van Noord-Holland kan worden gezonden. Misschien zal ik wel een weg vinden om dat gedaan te krijgen. Er moet dan bijgevoegd worden, dat de burgemeesters natuurlijk niet zelf aan 't opzamelen behoeven te gaan, maar moeite doen een geschikt persoon uit te kiezen. Deze maatregel zou vooral moeten worden aangewend in dorpen, waar wij geen relaties hebben. Nu dien ik te weten of de uitgever der *Schager Courant* den eigendom van uw stukje heeft of niet; en, zoo ja, of hij het goedkeurt, dat ik het laat afdrukken. Hij zal er wel niet tegen hebben; maar er kon hier eene principieele rechtskwestie als 'anguis in herba'³⁵⁸ schuilen. Schrijf mij dat dan even. Het best is m.i. dat gij vraagt of gij het moogt gebruiken; of misschien nog beter, dat gij hem mededeelt dat dit uw plan is en hem zegt dat hij er toch wel niet tegen zal hebben. Weet gij omtrent deze mijne plannen nog iets aan te voeren, er tegen in of in het midden te brengen, meld mij dat dan s.v.p. tegelijk met het overige. Ook de eilanden mogen niet vergeten worden; maar welke? M.i. slechts de onmiddellijk bij N-H. gelegene, Texel, Wieringen, Marken. Wat denkt gij? Welke behooren ethnografisch bij N-H.? Dat moet uitgemaakt worden. Ik zal ook de Noordhollandsche jongens aanporren, op gymnasium en zoo mogelijk andere scholen. In afwachting ... (Misschien zouden wij ook dominés en pastoors in den arm kunnen nemen. Ik zal mij dan wenden tot den mij bekenden katholieken Provinc[iale] Archivaris te Haarlem.)

G. Kalff (z.d. [maart/april 1892]: 000106)

Amice! Hierbij nog een paar stukjes, die zonder andere aanteekening dan T.B. aan Dr. Laurillard werden toegezonden (uit Amsterdam). Ik heb nog verscheidene personen hier aan 't werk gezet, ook uit de lagere klassen en heb het oog op nog anderen. Het doet mij genoegen dat alles goed gaat. Ik had een der redacteurs van het *Nieuws v.d. Dag*, die ik persoonlijk goed ken, instantelijk verzocht het stukje onder de algemeene aandacht te brengen; alle voorname bladen in Amsterdam en Haarlem kregen ook een exemplaar (*Standaard, Tijd, Amsterdammer, Handelsblad*, etc. etc.). Ik heb niet nagegaan, wat zij er aangedaan hebben. Mocht gij soms a.s. Zaterdag hier komen, denk er dan aan, dat ik van Zaterdag – Dinsdag uit de stad ben. Bonebakker sprak ik Zondag even. Tot ziens. ...

³⁵⁸ 'Addertje onder het gras'.

Bijlage 5: Correspondentenoverzicht

In de eerste kolom staat aangegeven de naam en het volgnummer van de correspondentie in de collectie; correspondenten zonder volgnummer hebben geen correspondentie nagelaten, maar er zijn wel entries op hun naam in het ‘Groot Nederlandsch Rijmenboek’; vetgedrukt zijn de namen van degenen, van wie materiaal is opgenomen in de Volksverhalenbank.³⁵⁹ In de tweede kolom is opgenomen op welke oproep gereageerd is (*afw.* wil zeggen, dat de eerste brief aantoonbaar afwezig is), de derde kolom bevat het aantal stuks correspondentie (0 wil zeggen, dat naast het ingezonden materiaal geen correspondentie aanwezig is), de vierde kolom de aangegeven herkomst van het materiaal of anders de plaats van herkomst van de correspondent, de vijfde kolom tenslotte bevat het geslacht van de correspondent (M/V), diens beroep en leeftijd, voor zover bekend.

Tabel van de correspondenten als gevolg van de oproepen in diverse dagbladen				
Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
1. A.	(v 26-2-1894)	1	Amsterdam	V (Mevr.)
2. Aafjes	<i>P.C.</i> v. 15-2-1892	5	Neder-Betuwe	M; HdS
3. Abel	(v 21-4-1892)	2	Amsterdam	V (Mej.)
4. Abreuts		0	Leiden?	M?
5. A. Addicks	<i>NvdD</i> ; Zo 27-3-’92	4	Hardinxveld	V (onderwijzeres?)
6. F. Addicks	<i>NvdD</i> , 28-3-1892	1	Amsterdam	M, klokkenfabriek
7. Adriani	<i>Amst.Ct.</i> v 14-2-94	2	Almelo	V; onderwijzeres
8. Aerts	(via Cornelissen?)	1	Beersel (Vla)	M
9. ‘Agatha’	(v 4-2-1894)	1	Groningen	V (Agatha)
10. Aghina	(v 5-2-1892)	2	Alkmaar	V (Marie)
11. Aken		0	De Streek (NH)	M?
12. Amoré v.d. H.	<i>afw.</i> (v 29-10-’92)	1	Haarlem	V (Mej.)
13. Anderegg-vdB.	(v 9-2-1894)	0	Maassluis	V
14. Andriessen	<i>NvdD</i> v 28-3-1892	3	’s-Hage/Zijpe	M; predikant + V
15. Appelboom	---	1	Akersloot	M
16. Arentz	<i>afw.</i> (v sept 1894)	1	Zaandam	M; ‘zeeman’
17. Arntzenius	<i>Ct.</i> v 13-2-1894	1	Amsterdam	M (±1840-)
18. Asjes	<i>Ct.</i> v 3-4-1892	2	Wieringen	M; hoofd OLS
19. de B.	(v 28-1-[1894?])	1	Rotterdam	?
20. Baarschers	<i>NvdD</i> ; v 7-4-1894	2	Overstichtse	M
21. Baarslag	<i>NvdD</i> ; 27-3-1892	1	Amsterdam	M
22. Baas-Becking	<i>Gids</i>	2	Veenendaal	V
23. Backer	(v 2-2-1894)	1	Gorinchem	M; onderwijzer
24. Backer-Buteu	<i>Gids</i> ; <i>RdCt</i> v 30-1	2	Zuid-Beveland	V
25. H. Bakels	<i>afw.</i> (v 9-2-1894)	3	Enkhuizen	M, Amice +Rooze.

³⁵⁹ Van het Meertens Instituut; en daarmee ook in de uitgave van de volksverhalen uit de collectie Boekennoogen in Meder en Hendriks 2005.

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
26. R. Bakels		0	Drents	M (Reinier)
C. Bakker	afw. (v. 8-10-1892)	xx	Waterland	M, arts
27. J. Bakker		0	Winkel	M?
28. Bakker-Posth.	Afw. (v 1-4-1892)	2	Hoorn	V
29. Bakx	<i>NvdD</i> v 25-5-1892	2	Hilversum (+)	V (Mej. Marie)
30. De Beer	<i>NvdD</i> v 12-3-1892	2	Amsterdam	V; advert.bureau
31. Beets		0	Harder/Leiden	?
32. Beijers	afw. (v april 1892)	1	Weesp	M?
33. Bent	(v jan. 1894)	1	Arnhem	V; HdGemBewS.
34. C v/d Berg	<i>Gids; AmfCt</i> v 4-2	3	Amersfoort	V
35. J. v/d Berg		0	Amsterdam	M?
36. Berkheij?		0	Enkhuizen	M?
37. Bertram	(v 18-4-1892)	1	Haarlem	M?
38. Besse	afw. (v 17-2-1892)	3	Egmo/Bergen	M; burgemeester
39. Betz	---	1	Rotterdam	M; 1842-
40. Bijl	<i>NRC</i> 28-1-1894	1	Klaaswaal	M; smid
41. Bijlsmit	(v 3-11-1893)	4	Amsterdam	V; onderwijzeres
42. Binnendijk	<i>Gids/NRC</i> v3-2-'94	2	Rotterdam	M; onderwijzer
43. Bischoff	<i>Neêrl. Vb.</i> 3-2-1894	1	(boekje)	M; stuurman
44. Bittremieux	(via dhr Scharpé)	1	Brugge (Vla)	M?
45. Blaauw	(v jan. 1892)	2	De Rijp	M (onderwijzer?)
46. Blankevoort	<i>MblBS.</i> v22-11-'92	1	Monnikendam	M (onderwijzer?)
47. Bloemendaal	<i>NvdD</i> 27-3-1892	1	Drechterland	M?
48. Blok		0	Wormerveer	V (Sientje)
49. Blommaert		0	Hoorebe (Vla)	M?
50. Boekenoogen		-	Amsterdam	
51. Boekwijt		0	Den Haag	M (±1855)
52. Boelhouwer	(v 8-6-1892)	1	Uitdam	M; HdS
53. Boer		0	Dantumawoud	V (Mevr.)
54. Bogert	Ct. v 4-2-1894	1	Rotterdam	M
55. Bohré	(v 2-2-1894)	4	Katwijk a/d R.	V
56. Bole		0	Aarschot	M (Eric)
57. Bom-Kemmer	<i>Ha-Bl.</i> 29-1-1894	1	Utrecht	V
58. Boom		0	Drente	V (Wed.)
59. Boon	(v 1-4-1894)	1	Delfzijl	V; onderwijzeres
60. Boosman		0	Koog	V (Mevr.)
61. Boot	(v 28-3-1892)	0	Amsterdam	M?
62. Boringa	n.v.t. (27-3-[1892])	1	Opheusden	V (Rinnie, kennis)
63. Bos	'circulaire' [1892]	1	Hoorn	M; HdLS
64. Bouvry	<i>HaBl.</i> 29-1-1894	1	Amsterdam	V (Sofie)
65. Bouwmeester	afw? (v 4-8-1894)	1	Zelhem	M
66. Bramer	afw. (v 7-2-1892)	1	Koedijk	V
67. Brandt	afw/n.v.t. (1899)	1	Groningen	M (militair?)
68. Brascamp		0	Deventer	V (Mej.)
69. Brecheisen	<i>NvdD</i> v 6-5-1894	1	Amsterdam	M
70. J. Breen	<i>NvdD</i> 27-3-1892	6	Goedereede	M (student?)
71. A. van Breen	<i>NvdD</i> 28-3-1892	2	Arnh/Alkmaar	M (namens V)
72. Brinck	afw. v 5-4-1892	1	Hoorn/A'dam	V
73. Broek	<i>Gids</i>	1	Axel/Utrecht	M; kapitein W-I
74. G.Broekhuize.	(v 3-2-1894)	2	Koekange	M; landbouwer
75. Broekhuizen		0	Groningen	M?
76. Brongers	<i>PrGrCt</i> 28-1-1894	3	Ulrum (Gr.)	V

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
77. Brons	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Den Haag	V; onderwijzeres
78. D. Brouwer	<i>Haarl.DB</i> 20-1-'92	1	Haarlem	M (+ echtgenote)
79. G.A. Brouwer	(v 30-1-1894)	4	Nijkerk/Baarn	V
80. A. Brugman	<i>NvdD</i> v 15-4-1892	1	Amsterdam	M?
81. L. Brugman	<i>Gids</i> + kranten	1	Amsterdam	M
82. Bruggenkate	(v 8-2-1894)	0	Overijssel	M (Johannes)
83. Bruijn	<i>Enkh.Ct.</i> v 7-2-'92	3	Enkhuizen	M; onderwijzer
84. Bruins Slot	(v 7-3-1894)	0	Wijk (Meppel)	V (Mej.)
85. Bruinsma	<i>Gids/Sch.Bl.</i>	1	Steenbergen	M; dokter
86. Bruning	(v febr. 1894)	0	Den Helder	M (Jacobes, '81-)
87. Brusse	<i>Ct.</i> v 1-4-1892	1	Haarlem	M?
88. Buijs	afw. (v 8-3-1894)	1	Zaandam	M
89. Burger	<i>Dordr.NB</i> z.d.	1	Dordrecht	M?
Busing en Smit		0	De Beemster	V (mejj.)
90. M. v. Buuren	<i>NvdD</i> v 2-4-1892	4	Rossum (Ge)	V; onderwijzeres
91. Cahn	via kennis; n.v.t.	1	Meppen (Dr)	V; onderwijzeres
92. Capelle		0	Amsterdam	M?
93. Cappelle	<i>Hand.bl.</i> 28-1-'94	1	Arnhem	M? (±1840-
94. Cappellen	<i>Gid/NRC</i> v 4-2-'94	1	Den Haag	M; commies Post
95. Cartier	<i>Ct.</i> v 19-4-1892	1	Groenlo	M; dokter
96. Cate-Sloep		0	Vollenhove	V (Mevr.)
97. Christiaanse	<i>LeidsDB</i> 30-1-'94	1	Leiden	V (Mej.)
98. 'Christine' V.	[<i>NvdD</i> v 1-4-1892]	1	Den Haag	V (Christine)
99. Clambing	<i>Gids</i>	1	Lombok (NI)	M; 'panterschip'
100. Cleef-Kalff	[van neef G. Kalff]	1	Zwolle	V (weduwe)
101. Cleyndert	afw. (d.d.)	1	Nieuwendam	M; dominee
102. Coolen	afw. (v 18-4-1894)	1	Helvoirt	V (Mevr.)
103. Cornelis	(1894)	0	Helvoirt/Rdam	V (Mevr,Breskens)
104. Coster	<i>Ct.</i> v 27-3-1892	1	N-Holland	V (Mevr.)
105. D.	(v 2-2-1894)	0	Groningen	V (Mej.)
106. Deenik-Bron.	(v 26-11-1893)	2	Harderwijk	V + dochter (29)
106a. Alb. Deenik	<i>Gids</i>	1	Medemblik	V
107. Deinse	afw. [v 10-11-'93]	2	Groningen	V; op kweekschool
108. Dekker		0	Wijdewormer	M?
109. Delges	<i>NvdD</i> v 1-5-1892	1	Velp	V (Mej.)
110. Delprat	[<i>Vaderland</i> 1901!]	1	Den Haag	V (Pauline)
111. Demmer		0	Volendam	M?
112. Dericks	<i>Wi?Ct.</i> v 4-1-1894	2	Winterswijk	M; notaris (70)
113. Deutekom	<i>Minerva</i>	1	Alkmaar	V (Mevr.)
114. Dickma-v.Lo.	afw. (z.d.)	1	Enkhuizen	V (Mevr., 68 + M
115. Dijkzen		0	Oosterend, Tex	M?
116. Dirksen	via Suringar	2	Meiderich (Du	M
117. Doedens	(v 8-5-1892)	1	Haarlem'meer	M; HdS N°4
118. 'Doemaar'	<i>NRC</i> 28-1-1894	1	Den Haag	M? (pseud.)
119. Does	<i>Tijd</i> 29-1-1894	2	Den Haag	M; bode ministerie
120. Doesburg	<i>Ct.</i> v 16-2-1894	2	Huisen (Ge)	V (Mej.)
121. Doornik		0	Enkhuizen	V (Boukje)
122. Driessen	<i>Ct.</i> (z.d.)	1	Wieringen	M?
123. Drupsteen		0	Meppel	M?
124. Duijs	(v 30-1-1894)	0	Arnhem	M?
125. Duyse	n.v.t.	3	Gent (Vla)	M (musicoloog)
126. Ebbing Wub.	<i>NRC</i> v 10-2-1894	1	Den Haag	?

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
127. Eden Walig	(v 5-2-1894)	0	Krommenie	V (Mevr.)
128. Eggermont		0	Westdorpe	M?
129. Ek	(v 6-4-1892)	1	Den Haag	M?
130. Elderink	Zie Ter Kuilen	1	Enschede	V (Mej.) (±55j?)
131. Elfrinkhoff	<i>NvdD</i> 28-3-1892	2	Amsterdam	M
132. Engelhart Qu.	(v 7-2-1894)	2	Zutphen/Geld.	V; douarrière
133. Engelvaart	<i>Schoolw.</i> ±1-3-'94	1	Bergen op Zo.	M; onderwijzer
134. Essen	<i>NvdD</i> [v 15-5-'92]	1	Steenwijkerwo	M
135. Ettouck	(v 9-2-1894)	3	Deventer	M (ook Cramer)
136. F.F.	(v febr. 1894)	1	Kralingen	V (Mevr.)
137. Feen	afw. (v 20-10-'94)	3	Oostburg (Ze)	V (Mej.)
138. Feen Fontein	<i>Gids</i>	1	Alkmaar	M
139. Feenstra	(v 13-3-1894)	1	Bolsward	V (Antje)
140. Feenstra-Kuip		0	Bolsward	V (Titia)
141. Fels		0	Woubrugge	M?
142. Fenema	n.v.t.	1	Groningen	M (bibl.conserv.)
143. Fenega		0	Schiermo.oog	M?
144. Ferwerda	(v 6-4-1892)	2	Amsterdam	V (Mej.)
145. Fischer	afw. (v 16-12-'92)	1	Ureterp/Zaand	V (Mej.)
C. Flaes		0	Rotterdam	M?
146. Flier		0	Veluwe	V (Mej.)
147. Folkers	Ct. v 6-2-1894	1	Rotterdam	M?
148. Francken	(v 31-1-1894)	1	Bergen (NH)	M
149. Frank	Ct. v 12-2-1894	1	Middelburg	M (Jacq.)
150. Franken		0	Alkmaar	V (Mevr, A'dam)
151. Frasen	<i>Rott.Ct.</i> v 28-1-'94	1	Schoonedijk	M; 1 ^e luitenant
152. Fredzess	Ct. v 8-2-1894	1	Utrecht	M
153. Frérot		0	Maastricht	M?
154. Frijling	<i>Minerva</i> febr 1894	1	Dalfsen	M; stud. Theologie
155: Galjaard	---	1	Leiden	M?
156. Gast	afw. (z.d.)	1	Enkhuizen	M? (±55)
157. Geerling	<i>O.Hrl.Ct.</i> 29-1-'94	1	Haarlem	V; keukenmeid
158. Gelder	afw? via C. Visser	1	Montfoort	M? (+onderwijzer)
159. Gerretsen	'circ' v 4-5-1892	1	Hoorn	M; HdS
160. Geurts	afw. (<i>O.R.</i>)	1	Kerkrade	M; oud medestud.
161. Geytenbeek	<i>NvdD</i> 27-3-1892	2	Sleeuwijk	V; gymn. dir.
162. Gijn	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Schiedam	V
163. Ginniken	--- (z.d.)	1	Zundert	M; handelskweker
164. Gips	(v april 1892)	0	Schiedam	V (Mej)
165. Gis	<i>Hrl. Ct</i> v 20-2-'94	1	Haarlem	V (hofjebewoonst)
166. H. de Graaff	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Amsterdam	M
167. J. de Graaff	afw. (v 5-10-1893)	1	Haarlem	M (student)
168. Groenewolt	<i>N. Koer.</i> v 16-2-94	1	Broekhuizerv.	M; koster
169. Grolsman	<i>ZoCeAm</i> 28-1-'94	1	Amsterdam	M?
170. Groneman	afw. (v 1-3-1892)	1	Wieringerwa.	M
171. H. de Groot	<i>Gids, Pr.Gr.Ct.</i>	2	Zuidhorn	M
172. J. de Groot	afw. (z.d.)	1	Amsterdam	M
173. N. Groot	afw. (v 3-2-1894)	1	Krommenie	V (Neeltje)
174. Grouwman	(v 15-9-1892)	0	Groningen	V (Mevr)
175. Guldemonnd	<i>NvdD</i> 27-3-1892	2	Breukelen	M
176. Gunning	<i>Ha-Bl.</i> 28-1-1894	1	Amsterdam	M; adv-proc.
177. Haagens	'Onze eil.' 3-2-'94	1	Sommelsdijk	M; manufacturen

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
178. Haaghort	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Bozum (Fr)	M
179. Haakman	<i>Rott.</i> 28-1-1894	1	Haarlem	V (Ida)
180. Haan	(v 30-1-1891*)	1	Amsterdam	M (werkloos)
181. Ter Haar	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Zwolle	?
182 Ter Haar-La C	<i>circ</i> (Kalf) 21-5-92	2	Amsterdam	V (Mevr.)
183. Haarman	(v 30-3-1892)	1	Amsterdam	?
184. Haas	(v 30-3-1892)	1	Monnikendam	M; scheepsbouwer
185. Habbema	(v 28-3-1892)	1	N Scharwoude	M? (godsd.leraar?)
186. Hall	Ct. v 31-1-1894	1	Oostwoud (Dr.	V (Cato)
187. Hanssen	<i>NvdD</i> 30-1-1894	1	Mheer (L)	M
188. Harte	Ct. v 2-2-1894	1	's Princenhage	M (pensionaris 63)
189. Hartog	<i>NvdD</i> [28-3-1892]	2	Utr./Zaandijk	V (Mej.)
190. Hartz	<i>Gids</i>	2	Delft	V, 71, ex-HdS
191. Hattink	(v 31-1-1894)	2	Twents	M; adv-proc.
192. Hazekamp	<i>Pr.Gr.Ct.</i> 1894	1	Beilen (Dr)	M
193. Heep	<i>NvdD</i>	3	Den Hoorn (T)	M; D. pred. Ex-litt.
194. Heerikhuizen	Ct. (v 1-2-1891*)	2	Lutjewinkel	M; HdS
195. Heerma vVos	<i>Rott.Ct.</i> (z.d.)	2	?	V (Mevr.)
196. Helbers	(v 20-5-1926)	0	Leiden	M?
197. Helge	via L. Knappert	1	Kwadijk (NH)	V (Mej.)
198. Hellema	(v 31-3-1892)	1	Voorschoten	M; dokter
199. Heringa		0	Purmerend	M?
200. Hesselink	<i>NvdD</i> v 31-1-1894	1	Varsseveld	M
201. Heyningen	<i>NvdD</i> 27-3-1892	1	Amsterdam	V (Mevr.)
202. Hinse	<i>Gids</i>	2	Bussum	M
203. Hoef ³⁶⁰	(v 6-5-1902)	1	Sittard/Hattem	M; gem.archivaris
204. van Hoek	<i>Gids/Rott</i> 31-1-'94	1	Nijmegen	M; predikant
205. van der Hoek	<i>MblBewS</i> febr '94	1	Wolvega	V; kleuterleidster
206. Hoekstra	<i>Wekker</i> v 13-2-'94	7	Sneek	M; onderwijzer
207. van den Hoff	<i>NvdD</i> v 26-4-1892	2	Maastricht	M; kapitein
208. Hoffman	<i>Gids</i>	1	Breda	M
209. Hogerland	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Noordgouwe	V (Mej.)
210. Hogersdijk	Ct. v 26-2-1894	1	Delft	M
211. Hollestelle	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Middelburg	M; kunstschilder
212. Honig-Mulder	afw. (v 29-12-'92)	1	Zaandijk	V (Mevr.)
213 C. Honigh	afw. (v 6-10-1893)	1	Wageningen	M
214. M. Honigh	afw ^{AlkC} v 31-1-92	5	Purmerend	M; stud. Theologie
215. Hoog	afw. (v 11-10-'93)	2	Amsterdam	M?
216. Hoogendoorn	Ct. (z.d.)	1	Zwolle	V; Dir.Bew.Sch.
217. Hoogenraad	' <i>Gids</i> '	1	Doetinchem	M
218. Hoop	<i>NRC</i> v 29-1-1894	1	Rotterdam	V (Mej.)
219. Hordijk-Alma	<i>Javabode</i> (z.d.)	1	Zeeuws	V (+ man)
220. Hout-der Kin.	afw. <i>NvdD</i> v1-2-'94	2	IJssel/Helmond	V; v horlogemaker
221. Hoyneck	<i>Ha-Bl</i> 27-1-1894	1	Rotterdam	V (Cornelia)
222. Hoytema	afw. (v 2-9-1899)	1	R'dam/Tilburg	?
223. D. Huizinga	<i>NvdD</i> v 29-3-1892	1	Texel	? (voor 1850)
224. J. Huizinga	(v 10-2-1894)	2	Groningen	M; onderwijzer +V
225. Hullu	(v 4-2-1894)	3	Breskens/A'da	V (Janna)
226. Hutschenruyt.	--- (z.d.)	1	Rotterdam	V (Mevr.)

³⁶⁰ Zie voor F.A. Hoef (1850-1938): Dekker, Roodenburg en Rooyakkers 115 met foto van de opening van het Nederlands Openluchtmuseum, waarvan hij een der initiatiefnemers was.

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
227. Huth	Ct v 29-3-1892	1	Amsterdam	V (Mej.)
228. 'Iris'	ZoBlHa v 31-1-'92	1	Haarlem	V (Iris)
229. Jager	HaBl. v 29-1-1894	1	Rozendaal	M (Hendrik)
230. James	Gids	1	Delft	?
231. Jansen		0	Edam	M?
232. Jansen		0	Nieuwolde	M?
233. G. Jansen	NRC v. 5-1-1894	1	Rotterdam	M
234. H. Janssen	afw. (v 1-1-1894)	2	Zeeland	M; arts, off.v.Gez
235. Joling	R&S (paarjaargel.)	2	Zevenaar	M; architectenbur.
236. Joman	Schag. Ct 21-1-'92	3	Alkmaar	M; onderwijzer
237. D. de Jong	(v 30-3-1892)	2	Nieuwendam	V (Dora)
238. J. de Jong	Ct. (v 30-1-[1894])	1	Roelofsarends	M (Joh.)
239. K. de Jong	(v 21-2-1894)	1	Z.Beveland	M; med. student
240. De Jong-v.d.B	Ct. (v 28-2-1894)	2	Den Haag	V (Wed.)
241. De Jong-Cley.	NvdD 27-3-1892	2	Nieuwendam	V (Mevr.) (v meid)
242. Jung	'R&S' (v 28-1-'94)	1	Hoorn	V (Mej.)
243. D. Junius	(v 23-4-1903)	1	Renkum	V (Daisy)
244. S. Junius	afw. (v 25-1-1894)	2	Arnhem	V (Mevr.)
245. Jurriaans-Zaal	--- (v 26-2-9?)	1	Amsterdam	V (Mevr.)
246. Kaan	NvdD v 10-3-1894	1	Wieringerwaa.	V (Mej.+nichtje J.)
247. Kahrel	(v 1-4-1892)	5	Nijmegen	V (Marie)
248. Kakel		0	Haarlem'meer	M (kapelaan)
249. Kalff	n.v.t.	4	Amsterdam	M (leraar Ned.)
250. Kalis	HaBl 28-1-1894	1	Slidrecht	V (Mej.)
251. Kasteren	Gids	2	Maastricht	M; s.j. (Jezuit).
252. Katen	NvdD v 10-3-1894	1	Z.Beveland	M
253. Keessen	NvdD v 30-1-1894	1	Aalsmeer	M (fimalid)
254. Keijser	(v 31-1-1892)	2	Burg (Texel)	V (Mej.)
255. Kempe-Valk	WintCt v 2-3-1894	2	Winterswijk	?; redactie/leraar
256. Kempen	'circ' v 17-3-1892	3	Wieringen	M; burgemeester
257. Ketel	(z.d. ± 1910)	1	Moordrecht	M?
258. Keyser	Tex.Ct. v 27-1-'92	1	Texel	M (Aug.)
259. Kiehl	(vroeger t.o. 1901)	2	Den Haag	V (Catherine)
260. Kieviet	(v 16-3-1892)	2	Oosthuizen	M (Joh.); HdS
261. Kiewiet-de J.	(v 29-3-1892)	2	Beerta (Gr)	V (Mevr.)
262. Kist		0	Apeldoorn	M?
263. Klaus		0	NH?	M?
264. Kleef	(v 29-1-1892)	1	Alkmaar	M
265. Kleijnghens	NvdD (v 1898)	2	Utrecht	V (Mej.)
266. Klinkert	NvdD 27-3-1892	2	Amsterdam	M (1829-)
267. W. Kloeke	afw. (v 19-10-'93)	1	Schagen	M Hd 2° BuSch
268. Mevr. Klok	---	0	Den Helder	V (Mevr.)
269. Kluijver		0	Koog a/d Zaan	M (Dr.)
270. E. Kluijver	SchagC v 22-1-'92	1	Kolhorn	M
271. Klukkert	HaBl. 28-1-1894	1	Amsterdam	M
272. L. Knappert	n.v.t. (20-3-1892)	1	Dokkum	M; theoloog/predik
273. N. Knappert	Gids; RoC 28-1-94	1	Schiedam	M? (± 1827)
274. Knuttel	afw. (v 24-12-'91)	1	Zaandijk	M; 'amice' (meid)
275. Kobus	Ct. v 15-2-1894	1	Deventer	M
276. Koeman	afw. (v 22-1-1892)	1	Egmond a/Z	M
277. Koenen	Gids	1	Amsterdam	M; red. <i>Telegraaf</i>

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
278. Mv. Koning	(v 27-3-1892)	1	Amsterdam	V (Mevr.)
279. A. Koning	(v 29-3-1892)	2	Finsterwolde	V (Anna); studente
280. Koopstra	--- (z.d.)	1	Zwartsluis	V (Mevr.)
281. E. Koster	<i>Gids</i> ; 'oproeping'	1	Doetinchem	M (Edw.)
282. J. Koster	n.v.t. (1910)	1	Amsterdam	? (v. 78-jarige)
283. Kriek		0	Gr-Schermer	M?
284. Kroon	(v 6-4-1894)	1	Deventer	M; rijksveearts
285. Kruiper	Ct. v febr. 1894	1	Wolvega	M (Joh.)
286. Kruys	<i>NRC</i> 28-1-1894	1	Vriezenveen	M; 'Java', S.P.burg
287. Kuijper	(v 4-2-1894)	1	Oosterend (T)	M? (±1865-)
288. Kuilen	(v 22-4-1894)	1	Twents	M; med. student
289. Kuyper		0	Oostzaan	M?
290. Laan-Landm.	--- (z.d.)	1	De Schermer	(V; Mevr.?)
291. Lambooi	Ct. (v 12-2-1894)	2	Utrecht	M
292. Laméris	<i>R'damr</i> v 25-2-'94	3	Den Haag	M
293. Lammers	Ct. v 7-2-1894 (2 ^e)	2	Deventer	M; HdOS
294. Lange-Hüter	<i>Gids</i>	1	Den Haag	V (Wed.)
295. De Lange	<i>Tex.Ct.</i> v 16-4-'92	1	Vlieland	M. ijzerwaren
296. Leban	Ct? (z.d.)	1	Ravenstein	?
297. Lebrief-v Bra.	(1892)	0	Dordrecht	V (Mevr.)
298. Leeksma	afw? v 21-3-1892	1	Purmerend	M; HdBurgerS
299. Leenders		0	Echtveld(Tiel)	M?
300. Lekkerkerker	<i>NRC</i> v 1-2-1894	2	Rotterdam	M; onderwijzer, 24
301. Lelyveld-K.	<i>NvdD</i> v 24-11-'93	1	Medemblik	V (Wed.); Mr.
302. Leyden		0	Krommenie	M?
303. Liechtmans		0	Middelburg	M?
304. H. de Liefde	<i>NvdD</i> 27-3-1892	1	Goes	M; gasfabrikant
305. J. de Liefde	i.p.v. Gerretsen	3	Twente	M
306. Liet	Ct. v 30-1-1894	1	Laren	M; arts
307. Linde		0	?	M?
308. Liony	Nieuwsbl 27-1-'93	2	Zutphen	M; HBS, 15
309. Lissen	Ct. (z.d. 1892)	3	Schiedam	M?
310. Loeff	(v 16-2-1894)	1	Heiloo	M; predikant, <i>NRC</i>
311. v. Loon	<i>DbGoudav</i> 27-1-94	1	Gouda	M (Alexander)
312. Loots	<i>Pr.Gr.Ct.</i> 28-1-'94	3	Ulrum (Gr)	M
313. Lubach	(v 5-4-1894)	1	Winschoten	M; HBS-leraar
314. Lubben	(v 9-4-1892)	1	Amsterdam	M
315. Lust	<i>Haarl.DB</i> 20-1-'92	1	Haarlem	M
316. Maclaïne-P.	[<i>HoornsCt</i> 7-2-'92	2	Alkmaar	V (Mevr.)
317. Le Maine	<i>NvdD</i> v 15-2-1894	5	Kempen	M; gep.legerkap.
318. Malmberg	<i>NvdD</i> 30-1-1894	1	's Heerenberg	V (Johanna)
319. Mandings	<i>Alkm.Ct</i> 19-1-'92	3	Egmond a/Zee	V, ±60, kinderloos
320. Mansen	<i>Zaansche Ct</i>	1	Zaandam	M; corr. <i>Zaan.Ct</i>
321. Mansvelt	--- (z.d.)	1	Haarlem	V (Wilh ^e)
322. 'Marij' J.	Ct. (z.d.)	1	?	V (Marij.)
323. Markus	(v 31-1-1894)	1	Amsterdam	M; ambt.Hol.Spoor
324. Marlof	<i>NvdD</i> 27-3-1892	14	Nieuwer-Amst	M (±1840-)
325. Martin	(uit 1894?)	1	Noordwijk	M; dokter
326. Meersch-Met.	afw. (v 19-2-1894)	1	Amsterdam	V (Wed., 72)
327. Meij	n.v.t. (1899)	2	Leersum	M (Wolfg.)
328. Meijer	'circ' v 15-4-1892	2	Amsterdam	M (+ vrouw)
329. Mens	Ct. v 3-2-1894	2	Klein Zundert	M; pastoor

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
330. Mercx	<i>De Tijd</i> v 21-3-'94	2	Oirschot	M; boekhouder '50
331. Mesdag	<i>NvdD</i> 30-1-1894	2	Hees (Gld.)	V (Arnolda)
332. Metman	afw. (z.d.)	1	Haarlem	V (Mej.)
333. Metzelaar	<i>Gids</i>	2	Scheveningen	M
334. Ter Meulen	<i>Gids</i>	2	Tiel	V (Mej.)
335. v.d. Meulen	<i>Pr.Gr.C</i> v 28-1-'94	3	Bergum	M; drukker, etc.
336. Meyboom	<i>NvdD</i>	1	Hornhuizen	? (vader ds.)
v.d. Meyden		0	Vlissingen	M
337. Michielse	----- (z.d.)	1	Haarlem	V (Mej.)
338. Miechielsen	over 'O.R.'	1	Rotterdam	M?
339. Mijnlieff	(v 29-1-1894)	1	Kralingen	V (Mej.)
340. Millenaar	(v 12-2-1893)	1	Drongelen	V (Mej.)
341. Mjorre	(v 27-1-1894)	1	Delft/kinderm.	M (Amice)
342. Moer	'O.K.' v 31-3-1892	2	Amsterdam	M (Nic.)
343. Mol	--- (z.d.)	1	Amsterdam	M; phil. Student
344. Mooijaart	Ct. v 28-1-1894	1	Zeeland	M?
345. Moulijn	Ct v 25-2-1894	1	Rotterdam	M?, 73
346. Mouzin	'R&S', v 8-2-1894	1	Limburg	V (Alice)
347. Muijs-de Vr.	1892	1	Zaan	V (Mevr.)
348. Mulder	<i>HaBl</i> , etc. v 2-5-94	2	Meppel	M; HdS
349. F. Muller	<i>NvdD</i> v 29-3-1892	1	Amsterdam	V (Mej.)
350. J.W. Muller	n.v.t.	2	n.v.t.	M; geleerde
351. Muller-Bohn	(aan J.W. Muller?)	1	Haarlem	V (Dora)
352. Nachenius	[<i>NvdD</i>] 27-3-1892	1	Amsterdam	M
353. Nauta	(v 12-2-1894)	1	Zutphen	M + onderwijzer
354. Nicolai-v.d.E.	v 4-4-1892	1	Kollum (Fr.)	V (Mevr.)
355. Niemeyer		0	Hilversum	V (Mej.)
356. Nieuwenhuise	<i>NvdD</i> 28-3-1892	2	Maastricht	V (Mevr.) +4j.d.
357. Nieuwskaat	(v 3-2-1894)	0	Deventer	M?
P. de Nobel		0	Haarlem	M
358. Noordijk	afw. (v 25-1-1892)	1	Texel	M
359. Noordwal	<i>Gids</i>	2	R'dam/'sHage	V (Cornélie, schr.)
360. Nooteboom	(afw?) v 4-2-1894	2	Tiel	M (Aug.)
361. Noppen	(v 29-3-1892)	0	Amsterdam	M?
362. A. O.		0	Amsterdam	M?
363. A. van O.	<i>NvdD</i> 30-1-1894	1	Hattem	M (eenvoudig)
364. Olmans	Ct v 31-1-1894	1	Culemborg	M (in houtzagerij)
365. Onderwater	[<i>NvdD</i>] v. 1-4-'92	1	Dordrecht	M (+tel. & typ)
366. 'Onderwijzer'	<i>NvdD</i> v april 1892	1	Amsterdam	V; onderwijzeres
367. Oomkens	<i>PrGrCt</i> 27-1-1894	1	Groningen	M; commies Teleg.
368. Opprel	Copie Thorbecke	1	OudBeijerland	M; leraar Gymn.
369. Os	<i>NvdD</i> v 28-3-1892	1	Utrecht	M? (onderwijzer?)
370. Ouderdijk	<i>NRC</i> v 31-1-1894*	1	Kampen	M; student
371. Ouwerling	v 25-2-1894	3	Rotterdam	M; vertaler
372. Over		0	Oud Niedorp	M?
373. Pameyer	v 26-4-1892	1	Amsterdam	? (v 88-j oma)
374. Panken	Ct v 5-7-1894	3	Bergeik	M; folklorezamel.
375. Peaux	'O.K.' v 13-3-1892	3	NBr+Wijk a.Z	V (Mej.).
376. Pels	<i>Gids</i>	2	NH	M; boekhouder
377. Pen	-- (z.d. 1892?)	2	Castricum	M (Joh.); scholier
Mevr. Pen		0	Cast./Limmen	V (Mevr.)
378. Penning-de V.		0	Amsterdam	V?

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
379. Pieper		0	Wormerveer	M?
380. Pierson	<i>Minerva</i> (feb '94)	1	Bosch/Helvoir	M; stud. Theologie
381. Pijper	Ct (1894?)	1	Hensbroek	V (Mej.)
382. Pisuisse		0	Lutten (Ov.)	M?
383. Pitlo	v 14-1-1894	1	Arnhem	M?
384. Plaats	v 13-1-1892	1	Krommenie	V (Annamie)
385. Pluim	'feuil' [<i>NvdD</i> '92]	1	Deventer	V (Mej.)
386. Poll-v.Breug.	--- (ct. z.d.)	1	Haarlem	V (Mevr.), 60+
387. Pollmann	afw. (Ct. v 30-1-92)	1	Den Haag	V (Mej.)
388. Poortman		0	Gouda	M?
389. Poot	(v 5-3-1894)	3	Maasland	M; 64 (landbouw?)
390. Portielje	'R&S' v 13-2-1894	2	Amsterdam	V? (+ zusters)
391. Pranger	<i>NvdD</i> v 31-3-1892	1	Egmond a/Z	M? (leraar?)
Prinsen		0	Den Bosch	M
392. Prooyen	<i>HaCt</i> . V 31-3-1892	1	Bergen op Zoo	M; politiecomm.
393. R.		0	Andijk (NH)	M? (P. & I.)
394. Rademaker	v 21-11-1893	2	Buurmalsen	V; onderwijzeres
395. RademakerB	(<i>Gids</i>)	3	Kampen	V (Mevr.), 65+
396. Ramondt	(v 30-1-1894)	1	---	M
397. Ras-Waller	<i>Gids</i> ; <i>NvdD</i> 1894	2	AnnaPaulown.	V (Mevr.)
398. Rasch	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Amersfoort	M; leerling HBS
399. Reijers	<i>Kamp.Ct</i> v 5-2-'94	1	Kampen	M (+ ...)
400. Rhyn		0	Amsterdam?	M?
401. Rijnders	(Ct v 1-2-1894)	2	Arnhem	M; gep. off.
402. Rivière		0	NBr	V (Mej.)
403. Rodenburgh.	<i>Gids</i>	1	Haarlem	M; kolonel; ±1815
404. Rodewijk	<i>Zhol.bijv</i> v 8-2-'94	2	Roelofsarends	M
405. Röhner	'circ' v 6-4-1892	1	Hoorn?	M; onderwijzer
406. Roelofs	(v 19-2-1894)	1	Bergen op Zoo	M
407. Roeper	afw. (z.d.)	1	De Waal, Texe	M
408. Romburgh	(v 30-1-1894)	0	Leiden	M
409. Ronkel	afw. (v 2-9-1894)	2	Heusden	M (amice)
410. Roopstra	(v 15-6-1892)	0	Zwartsluis	M?
411. Roorda	<i>NvdD</i> v 1-4-1892	7	Ameland	V (Dames)
412. Roos-vd Berg	afw? (v 25-2-1894)	1	Kralingen	V (Mevr.)
413. Roosendaal	(v april [1892])	2	Br.i.Waterland	M
414. Rosmüller	(26-2-1894)	0	Baak (NB)	M
415. Rossum	--- (z.d.)	1	Goeree	M; contr. v/h Zegel
416. Rost v. Tonn.	Ct v 31-1-1892	3	Briel/Dordrec.	V (Mevr.)
417. Rührup	(v 7-2-1894)	1	Rotterdam	M (Aug); buitenl.
418. Rutgers vd L.	afw (v 26-12-1894)	1	Groningen	M; advocaat
419. Ruyter	Ct v 28-3-1892	1	Heiloo	M; HdS
420. E.M. S.	<i>AlkmCt</i> 19-1-1892	1	Alkmaar	V (Mej.) +8j V+D
421. Sandick	<i>Gids</i>	1	Schoonhoven	M; oud ontv. bel.
422. Schaafsma	<i>Gids/N/D</i> 19-11-93	1	Leeuwar/Gron	M; boekhandelaar
423. Schaap	<i>NvdD</i> 20-11-1893	2	Bladel	M
424. Schaick		0	Amsterdam	M; firmant
425. Schalekamp		0	Amsterdam	M?
426. Scheffener	(v 14-3-1892)	1	Middelie	M
427. Schelling	'O.R.' v 10-12-'93	2	Ouderkerk	M
428. Scheltema	[<i>NvdD</i>] v 31-3-'92	2	Gouda	M; arts +V+buren
429. A. Schenk	<i>NvdD</i> v 30-1-'94	1	Schagen	M ('vriend')

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
430. G. Schenk	(via Sijthoff)	3	Maarsen	M
431. Schepers	(v 5-2-1894)	1	Friesland	V (Alyda)
432. Schermbeek-	[NvdD] v 28-3-'92	1	ZH	V (Mevr.)
433. Schilling	<i>HeldCt</i> v 20-2-'92	2	Nieuwediep	M (Leo); reeder
434. Schilthuis	v 11-2-1894	1	Amsterdam	V (Johanna)
435. Schneithen	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Groningen	M? (v kindermeid)
436. Schoemaker	--- (z.d.)	1	Havelte	M; onderwijzer
437. Scholte	<i>Schoolbl</i> 14-11-'93	1	Ulrum (Gr)	M (onderwijzer?)
438. Schoonenbee	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Amsterdam	M (student?)
439. Schuitemaker	<i>PurmCt</i> 27-[1-'92]	1	Purmerend	M (leraar?redactie?)
440. Schut	<i>NvdD</i> v 30-3-1892	1	Dordrecht	M (Joh.)
441. Schutstal-v.W	<i>NvdD</i> v 28-3-1892	1	Brummen	V (Mevr.)
442. Seigers	v 4-4-1892	1	Schellinkhout	M; HdS
443. Sibmacher...	div. Bl. v 11-2-'94	1	Utrecht	V (Mevr.)
444. Sicking	<i>Gids</i>	1	Den Boun	M ('collega')
445. Siedzes	Courant (z.d.)	2	Amsterdam	V (Mej.)
446. Simonis	<i>De Tijd</i> 29-1-1894	4	Betuwe/Haare.	M; stud. Theologie
447. Singels	<i>Gids</i>	2	d.Haag/Leiden	M; dokter + V
448. Six	<i>Ct</i> v Pasen 1892	1	Hilverbeek	M
449. Sloos		0	Winkel	M?
450. Slotenmaker	(v 5-2-1894)	1	Zwijnsdrecht	M; Mr. Secr.Ei.Hul
451. Sluiter	afw? (v 29-3-1892)	1	Bussum	V (Mej.)
452. Smit	v.Essen (15-5-'92)	3	Steenwijk	M; uitgever
453. Smits-Koster	<i>NvdD/DevDbl</i> '94	2	Boskoop	V (Mevr.)
454. Smitt	<i>NvdD</i> 30-1-1894	4	Amsterdam	M; thee-imp/exp.
455. Snitslaar	Courant z.d.	2	Amsterdam	M (Isie), 10j.
456. Snoek	--- (z.d.)	1	Amsterdam	V (Dames)
457. Snuif	<i>Zaanl.</i> v 20-12-'91	2	Westzaan	M (student, vriend)
458. Someren Bran	(v 14-5-1894)	1	Den Haag	M; Mr. adv/proc.
459. Someren Grév	<i>NvdD</i> v 29-3-1892	4	Makkum/Apel	V (Wed.), 65+
460. Spelberg	(z.d. 1892)	1	Enschede	M; onderwijzer
461. Sprenger	(v 9-3-1894)	3	Maastricht	V (Mies)
462. Spruyt	(v 7-2-1894)	1	Groningen	V; onderwijzeres
463. Starck	(v 13-4-1892)	1	Amsterdam?	V (Mej.)
464. Stark	(v 13-2-1894)	1	Rhenen	M
465. Steeman	--- (z.d.)	3	Schoorldam	V (Grietje + L&Tr)
466. Steenmeyer	<i>Gids</i>	2	Steenbergen	V (Mevr.)
467. Steenwijk	<i>MblBS</i> v17-2-'92	1	Monnikendam	V; Hfd.Bew.Sch.
468. Stephanik	<i>HaBl.</i> jan. 1894	1	Baarn	M (Joh.)
469. Stibbe	<i>Ct</i> v 1-2-1893*	1	Meppel	M (Alex)
470. Stoett	<i>Gids</i>	2	Amsterdam	M (onderwijzer)
471. Storrix	<i>Ct</i> v 9-2-1894	2	Den Haag	M (Paul) + zuster
472. Stronck	<i>NRC Zo</i> 28-1-1894	1	Rotterdam	M (1820-)
473. Swaen	<i>Haarl DB</i> 20-1-'92	2	Haarlem	M; ex-leraar Eng.
474. Swalme	<i>Gids</i>	6	Vlissingen	M. Dr.'40+Koolen
475. Swart Abraha.	<i>Gids</i>	1	Nieuwediep	M; 1848, off.Gen.
476. Tak	afw. (v 21-2-1894)	3	Tuitjenhorn	M; dagl+ Strooper
477. Tenthoff	(v 8-2-1892)	1	Koedijk Hoorn	M? (v meid)
478. Tersteeg	n.v.t.	1	Gouda	M
479. Terwiel	<i>Ct.</i> v 28-9-1894.	1	Vlissingen	M; off. v.adm.OJL
480. Tex	[<i>Gids</i>]	1	Amsterdam	M; gymklagenoot
481. Thijssen	<i>HaBl</i> Za v 2-2-'94	3	Amsterdam	M

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
482. Thöne-vd Vl.	(v 4-5-1892)	1	Haarlem	V (Mevr.)
483. Thorbecke-v.	(v 14-2-1894)	1	Zaandam	V (Vrouwe)
484. H. Tideman	(v 28-3-1892)	1	Amsterdam	M?, 45+
485. J. Tideman	afw. (v 5-2-1894)	1	Den Haag	M (bibliothecaris?)
486. Timmer	<i>TexCt</i> v 27-1-1892	1	Texel	M; dokter
487. Timmers-Gr.	(v 8-1-1894)	2	Krommenie	V (Mevr); 55+
488. Timp	<i>NRC</i> v 29-1-1894	1	Zevenbergen	M?
489. Tissot v Patot	<i>NvdD</i> [1894]	1	Schouwen	V (Hortense)
490. Tissingh		0	Haarlem	V (Mej.)
491. E. Tobi	Ct. v 31-1-1894	1	Zwolle	M; 65+
492. J. Tobi	<i>NvdD</i> v 6-4-1892	1	Deventer	M (Joh.) HdS
493. Tolk	via C. Bakker	5	Br.i.Waterland	M (Corn.)
494. Trigt	<i>De Post</i> 17-2-['9.]	1	DuivenBetuwe	M; boerenknecht
495. Trotsenburg	Ct. v 29-1-1894	2	Gouda	M?
496. Tuijn	<i>NvdD</i> [27-3-1892]	9	Edam	M; weth/fabr/hand.
497. Tuithoff	Ct. v 31-1-1894	1	Oegstgeest	?
498. Umland	<i>NvdD</i> z.d.	1	Den Haag	V (Mevr.)
499. Unger Staper	afw. z.d. (1892?)	1	Rotterdam	V (Cornelia)+meid
500. Upsneijer	<i>Gids</i>	1	Haarlem	V (Mej.)
501. V.	(febr. 1894)	0	Arnhem	V (Mevr.)
502. Vaart	(v 26-3-1892)	1	Amsterdam	V (Petronella)
503. Valckenier Su	<i>Gids</i>	1	Gelderland	M; student
504. Veen		0	Koog a/d Zaan	V (Mej.)
505. v/d Veen	<i>NvdD</i> 28-3-1892	5	Terschelling	M
506. Veenhuysen	<i>AlkmCt</i> 20-1-1892	2	Alkmaar	M, 70+
507. Veer	(v 1-4-1892)	3	Driebergen	V (Mej.)
508. Veerman	<i>NRC</i> v 29-1-1894	3	Heusden	V (Mej.)
509. Veij-Nestdag	(v 30-1-1894)	1	Zaan	V?
510. Ven	(v 28-3-1892)	1	Wervershoef	M; kapelaan
511. Vennis (?)		0	?	M?
512. Verbunt	<i>Maasbode</i> 24-1-'94	1	Donger	M (Willem)
513. Verdam		0	Helmond	M (Dr.)
514. Verheij	<i>Maasbode</i> z.d.	1	Rotterdam	V (Mej.)
515. Verheul	<i>NRC</i> 12-11-'93	2	Rotterdam	M; architect
516. Verhoeff		0	Rotterdam	V (Mej.)
517. Verhoog	(v mrt '94)	1	Rotterdam	V; onderwijzeres
518. Verjaal	<i>NRC Zo</i> 28-1-'94	2	Dreischor	M; boerenknecht
519. Vernede		0	Holland	M?
520. Verweij	(maart 1892)	0	Fries?	M
521. Verwimp		0	Gheel	M?
522. Visser		0	Montfoort	M?
523. Voerman	<i>AlkmCt</i> v 22-1-'92	1	Schermerhorn	M
524. Voermans		0	Leiden	M?
525. Jac. Volkers	(v 4-4-1892)	1	Bathmen	M
526. G. Vos	<i>NvdD</i> v 28-3-1892	1	Genemuiden	M; predikant, 50+
527. P. Vos	<i>Gids/NRC</i> 23-1-94	1	Dordrecht	M
528. J.C. de Vos		0	Amsterdam	V (Mej.)
529. Vossen	(v 31-1-1894)	1	Zeeland	M; HdS. A
530. Voûte +Berla		0	Haarlem	V ('Dames')
531. Vredenburg	<i>Minerva</i> , febr. '94	1	Utrecht	M (student?)
532. Vries	<i>OprHaCt</i> 28-1-'94	2	Spanbroek NH	M; onderwijzer
533. Vrijman	<i>Sch.Wer.</i> v14-3-94	1	Spijkenisse	M; HdS

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
534. Vroegindewei	<i>NRC</i> 28-1-1894	1	Sommelsdijk	M
535. Vulker	<i>De Tijd</i> v 11-2-'94	3	Zwolle	M; med. student
536. J.M. W.	<i>NvdD</i> v 29-3-1892	1	Amsterdam	V (Mej.)
537. Wagner	(v 5-10-1892)	1	Hilversum	M; HdS+Andriess.
538. Wajeniks-Keu	<i>NvdD</i> v 30-3-1892	1	Laag-Soeren	V (Mevr.), 62j.
539. Walraven	<i>NvdD</i> v 6-7-1894	3	St.Joosland	M; arts+Polderdijk
540. Weeger	Ct v 1-4-1892	4	Haarlem	M; onderwijzer
541. Weij	Ct v 28-3-1892	2	Joure/Sneek	V (Anna)+Ma
542. Wentholt		0	Ommen	V (Mevr.)
543. Wesselman	<i>NvdD</i> 30-1-1894	1	Wierden/Norg	M
544. Westendorp	(v 28-3-1892)	1	Amsterdam	M; HdOS
545. Westerhof	(v 14-4-1892)	1	Boornbergsum	M (onderwijzer?)
546. Wijbrands	n.v.t.	1	A'dam/Borne	M
547. Wijn		0	Rotterdam	M?
548. C. Wijn	afw?	1	Apeldoorn	M ('vriend')
549. Willing	<i>HaBl</i> Za 27-1-1894	2	Amsterdam	M
550. Windheuver		0	Wormerveer	M?
551. Winkler	n.v.t.	5	Leeuwarden	M; geleerde kennis
552. Mej/P. de Wit	Afw. (v.d. Vegt)	1	Enkhuizen	M (Peter)
553. Wittop Koni.	<i>Zo-bl</i> 31-1-1892	2	Hoorn	V (Mevr.)
554. Woltenberg	<i>Ha-bl</i> 28-1-1894	1	Amsterdam	M (Jacob)
555. Worp		0	Gron/A'dam	V (Mevr.)
556. Wulfen	afw. (v 22-4-1892)	1	Laren	M (Joh.)
557. Ijpma	--- (v 2-2-1894)	1	Dokkum	M (confiturier)
558. Zeiler		0	Baarn	V (Mej.)
559. Zeilmaker	(v 15-3-1892)	1	Alkmaar	M; Hd1 ^e Tus.Sch.
v. Zijp		0	Gr. Schermer	M
560. Zuidema	<i>Gids</i>	24	Groningen	M (leraar?); dichter
561. Zwaagdijk		0	?	M?
562. Zwart	<i>NvdD</i> v 9-4-1892	2	Haarlem'meer	M; HdS n°10
29.1 Anon03	Ct	1	?	? (Boobetje)
29.1 Anon09	<i>Vaderlnd</i> v 6-2-'94	1	Melissant	?
29.1	Afw.	1	?	? (bekende)
29.1 Anoniem	<i>NvdD</i>	1	?	M
29.1. 'datum p.'	---	1	?	M; heier (50+)
29.1 Anon06	<i>NvdD</i>	1	?	M; 60j. Bordigher
29.1	---	1	?	?
29.1	---	1	?	?
29.3.2 'N.N.'	Ct v 29-1-1894	1	Amsterdam	V (Mej.)
29.3.2 'R.D.'	---	1	Amsterdam	?
29.3.2	<i>Gids</i>	1	Groningen	V
29.4.1	Ct [1894]	1	Vught	? (Amsterdam)
29.4.2	<i>AlkmCt</i> v 22-1-'92	1	Alkmaar	V ('trouwe lezeres')
29.4.2	<i>NvdD</i> 10-3-1892	1	Arnhem	?
29.4.2	(v 5-2-1894)	1	Arnhem	M; Overijsselaar
29.5.4	Ct. (1894)	1	Den Haag	?
29.5.4	<i>Gids</i>	1	Den Haag	V (Haags lezeres)
29.5.4 'B.N.'	--- (z.d.)	1	[Den Haag]	V (Mevr.), 60j.
29.5.7 'N.N.'	<i>Gids</i>	1	Dordrecht	M?
29.5.7 'V.B.'	<i>Gids</i>	1	Dordrecht	?
30.1.2	Ct. (z.d.)	1	Genderingen	?
30.2	<i>NvdD</i>	1	Haarlem	?

Correspondent	Krant + datum		Herkomst	Persoonsgegevens
30.4.4	Ct. z.d.	1	Hoorn	?
30.5.1	<i>Handelsblad</i>	1	Kampen	?
30.5.5 'P.J. V.'	---	1	Leiden	?
30.6.1 'Westveen'	<i>Maasbode</i>	1	Limburg?	M; 'boertje v. We'
30.6.3 'N.N.'	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Middelburg	?
30.6.5	---	1	Nieuwesluis	?
31.1.1 Agaatje	---	1	Knollendam	V (Agaatje)
31.1.1 'T'	<i>NvdD</i> 28-3-1892	1	Leiden	V, 55+
31.1.2 '3 Dames'	<i>SoerabaCt</i> 1-3-'94	2	NoordHolland	V (in N-Amerika)
31.2.2 'H'	Ct. v 11-2-1894	1	Roermond	M
31.2.4	<i>Gids</i>	1	Rotterdam	?
31.2.4	<i>Gids</i>	1	Rotterdam	?
31.2.5	<i>RdamCt</i> febr '94	1	St Maarten	?
31.4.1	<i>NvdD</i> v 10-2-1894	1	Velp	M?
31.4.2	---	1	Vlaardingen	? (vóór 1842)
31.4.6 'J.S.'	(v 20-1-1892)	1	Winkel	?
Jan Gleudiger	<i>Gids</i>	1	Groningen	M; litt-student
A. Jactillyp	(v 1-9-1892)	1	Groningen	M; mede-student
W. Buijs	via Sijthoff, 7-9-94	1	Zutphen	M (musicus?)
L+J van Weydam	<i>NvdD</i> v 16-4-1892	1	Kampen	M?+V+Mv.Radem
F. Buitenrust-Hell.	'O.R.'	1	n.v.t.	M? dr.
W.L. van Berckel	Ct. v 3-2-1894	1	Beek (Gld)	M
J.T.J. van Goens	<i>Gids</i>	1	Herwen (Gld)	M?
J.C. Kraay-v Asp.	---	1	Utrecht	V (Mevr.)
Th. Smit	<i>HaBl.</i> 28-1-1894	1	Amsterdam	M
M v Duuren	<i>Ochtbode</i> 28-1-'94	1	Amsterdam	M; antiekhandel
T.L.W. Gunckel	afw. (v 24-4-1894)	1	Amsterdam	V (Mevr.)
P.dzers	(v 30-6-1892)	1	Assendelft	M?
W.H. Jutting	<i>ZoblHa</i> [jan 1892]	1	Haarlem	M
J.K. Tadema	<i>Gids</i>	1	Haarlem	M; uitgeverij Bohn
C.G. Dekker	afw. (v 6-6-1894)	1	Zeeuws-Vl.	M
M.R...	afw.	1	Wormerveer	M?
H. Hellendoorn	<i>Rott.Ct</i> v 30-1-'94	1	Den Haag	M; predikant
An[...]na	---	1	Den Haag	M, arts
C, uit Leiden	(<i>Gids</i>)	1	Leiden	?
Anon. (Leiden)	afw. (v 9-11-1893)	1	Leiden	? 'vriend'
Tasp	(v 17-2-1894)	1	Maassluis	M, redacteur
Gripskoorn	(v 30-1-1894)	1	Rees (Dui.)	M
Marie E. Moer	n.v.t. (1904)	1	n.v.t.	V (Marie)
Sasse van IJsselt	<i>Gids</i>	2	Den Bosch	M; rechter (Jhr.Mr.
Aug. Sassen	<i>Gids</i> (n.v.t.!)	1	Helmond	M; folkl.verz.
Bergh-Israëls	<i>NRC</i> 28-1-1893*	1	Den Bosch	V (Mevr. + broer)
Aug. Gittée	<i>Gids</i>	2	Luik (Be)	M; red. <i>Volkskunde</i>
Jozef Cornelissen	via Le Maine	3	St. Antonius	M; red. <i>Ons Volksl.</i>
J. Bakker	<i>Gids</i>	1	Drieborg	M
B.M.D. Essers	(v 18-3-1894)	1	(Hol. uit Java)	M
'Niet ernstig'	(1894)	1	?	?
Mary H. Darryll	n.v.t. (24-7-1908)	1	Eng-Holl.	V (Mrs.)
S. Wiemert	afw. (v 20-3-1894)	1	Dockum	M
J.W. Rogge	(14-2-1894)	1	Amsterdam	M; red. (prof)

Bijlage 6: Overzicht medewerkers ‘Groot Nederlandsch Rijmenboek’

Correspondent	In collectie	Plaatsen van herkomst	Aantal
C. Bakker	(rijmen afw.)	Broek in W.; Groetpolder, Zaan e.e.	148
P.N. Panken	(rijmen afw.)	Bergeik, ± Eindhoven, N.Brabant	126
Johan Onnekes	(rijmen afw.)	Groningen, Westerkwartier, Oldambt	115
C. Honigh	(rijmen afw.)	Koog, Zaan, Land v Beusichem e.e.	101
G.J. Boekenoogen		Wormerveer, Zaanstreek, e.e.	94
Dhr. Hoog	(rijmen afw.)	Schiedam, Voorschoten, R'dam e.e	90
F.W. Wagner	(rijmen afw.)	Hilversum	85
A. Blaauw	(rijmen afw.)	De Rijp, Westgraftdijk, Haarlem e.e.	76
A.P. Ketel	(rijmen afw.)	Moordrecht	76
Th.A. des Amorie-	(rijmen afw.)	Haarlem	62
P. Besse Jz.		Bergen, Langedijk, Heerhugow., e.e.	56
Mevr. Worp	(Afw.)	Groningen, Amsterdam	50
R. Boosman		Koog	42
Mevr. Klok	(Afw.)	Den Helder	39
A.J. Joling		Zevenaar	35
A.G. Addicks		Hardinxveld, Ameide	33
H.K. Kist	(rijmen afw.)	Apeldoorn, Oosthuizen	32
Anonymus	(rijmen afw.)	Hilversum	31
A.H. Geurts	(rijmen afw.)	Limburg (Kerkrade)	27
F.A. Hoefler		Sittard	27
S. Kriek	(rijmen afw.)	Groot Schermer	26
Anon. 31.2.4		Rotterdam	26
Mevr. Honig-Muld	(Afw.)	Zaandijk	23
Dhr. Pranger		Egmond aan Zee	22
---blanco	---	---	22
Dhr. Roeper	(rijmen afw.)	De Waal (Texel)	21
A. Veenhuysen	(rijmen afw.)	Alkmaar	21
C.J.C. Arentz	(rijmen afw.)	Zaandam	20
A.J. van Breen		Arnhem (Alkmaar)	20
--- naamloos	---	Wormerveer	19
Dhr. van Aken	(rijmen afw.)	De Streek, Gooi/Betuwe	18
Dhr. Sloos	(Afw.)	Winkel	18
Anna van de Weij		Joure	18
Mevr. Boom	(rijmen afw.)	Drente	17
M.G. Dijkzen	(rijmen afw.)	Oosterend (Texel)	17
Anna Koning		Finsterwolde	17
G. Niemeyer	(rijmen afw.)	Hilversum	17
Th.G. Roorda		Terschelling, Ameland, Assen	17
Anonymus	(rijmen afw.)	Winschoten	17
---naamloos	---	Hilversum	17
Penning-de Vries	(rijmen afw.)	Amsterdam	16
W.J. Tuijn		Edam	16
W. Vlietstra	(Afw.)	Leeuwarden	16
---naamloos	---	Haarlem	16
F.G. Appelboom	(Afw.)	Akersloot	15
Mr. Blommaert	(rijmen afw.)	Hoorebeeke, Noord Brabant	15
Dhr. van Essen	(rijmen afw.)	Steenwijkerwolde	15
Mej. van der Hoek	(rijmen afw.)	Winschoten	15
S. Muijs-de Vries	(rijmen afw.)	Koog	15
P. de Nobel	(Afw.)	Haarlem	15

Correspondent	In collectie	Plaatsen van herkomst	Aantal
J. Volkers	(rijmen afw.)	Bathmen	15
---naamloos	---	Leiden	15
De Boer-Roorda v.	(Afw.)	Friesland, Drente	14
Busing & Smit	(Afw.)	De Beemster	14
Dhr. v.d. Meyden	(Afw.)	Vlissingen	14
---naamloos	---	Zaan	14
A. Beets		Leiden e.e.	13
T. Feenstra-Kuiper	(rijmen afw.)	Bolsward	13
A. van de Flier	(Afw.)	Veluwe	13
Gunning-Pierson	(rijmen afw.)	Amsterdam	13
M. Honigh		Bovenkarspel, Wijdewormer	13
Peter de Wit	(Afw.)	Enkhuizen, Amsterdam	13
Anonymus	(Afw.)	's-Graveland	13
A. Fels	(Afw.)	Woubrugge	12
M. Fenenga	(Afw.)	Schiermonnikoog	12
M. Gast	(rijmen afw.)	Enkhuizen	12
Dhr. Over	(Afw.)	Oud Niedorp	12
L. Veerman		Heusden	12
Ph. Bohré		Katwijk aan de Rijn	11
H. de Groot		Zuidhorn, Amsterdam	11
J. Noppen		Amsterdam	11
Johan Winkler		Leeuwarden, Emden (via C. Honigh)	11
Anonymus	(Afw.)	Winkel	11
Anon. 31.1.1	(Afw.)	Rond Alkmaar	11
W. Martin		Den Haag	10
D.J. Meijer Jr.		Amsterdam	10
M.E. Geerling		Beverwijk	9
M. Helge		Kwadijk	9
M. Lybain [?]	(Afw.)	Steenwijk	9
Anonymus	(Afw.)	Winterswijk	9
---naamloos	---	Den Helder	9
J.D. Aafjes		Heteren, Neder-Betuwe	8
J.J. Bruijn		Enkhuizen	8
Alex van Loon		Tiel	8
Dhr. Prinsen	(Afw.)	's-Hertogenbosch	8
J.F.C. Schaap		Bladel	8
Anonymus	(Afw.)	Wormerveer	8
Anon. 30.5.2		Koog aan de Zaan	8
Anonymus	(Afw.)	Haarlem	8
Anon. 31.1.3	(Afw.)	Overijssel	8
---naamloos	---	Amsterdam	8
J. Huizinga		Groningen	7
M.S. Portielje	(rijmen afw.)	Amsterdam	7
---naamloos	---	Broek in Waterland	7
H. Bakels		Texel	6
C.A.G. Bos		Hoorn	6
G. Broekhuizen		Koekange	6
C. Flaes	(Afw.)	Rotterdam, Groningen	6
Dhr. Kuiper	(Afw.)	Barsingerhorn	6
A.J. Reijers		Kampen	6
A. Smits-Koster		Boskoop, Snippeling bij Deventer	6
Mej. Rems	(Afw.)	Herwen, Middellie	6

Correspondent	In collectie	Plaatsen van herkomst	Aantal
J. Tideman		's-Gravenhage	6
Mej. Vigelius	(Afw.)	Utrecht	6
Joh. van Wulfen		Laren	6
---naamloos	---	Zaandam	6
Sientje Blok	(Afw.)	Wormerveer	5
Mej. Brascamp	(Afw.)	Deventer	5
Dhr. Huisman	(Afw.)	Zaandam	5
J.E. Millenaar		Drongelen	5
Aug. Nooteboom		Watergraafsmeer, Amsterdam	5
Dhr. Poortman	(Afw.)	Gouda	5
Mevr. Rost v. Ton.		Den Briel	5
J.W. Smitt		Amsterdam	5
P. Thijssen		Amsterdam	5
Mej. Veen	(Afw.)	Koog aan de Zaan	5
80-jarige	(Afw.)	Zaandam	5
Anonymus	(Afw.)	Noord Holland	5
---naamloos	---	Dreumel	5
---naamloos	---	Rotterdam	5
J.J. Backer-Buteur		Zuid-Beveland	4
Van Cleef-Kalff		Zwolle	4
A. Dickma-v.Loos		Enkhuizen	4
Dhr. Drupsteen	(Afw.)	Zwolle	4
Van Eden-Walig		Krommenie	4
D.R. Hinse		Bussum	4
A.v.d.Hout-d.Kind.		Helmond	4
Hutschenruyter-Str	(Afw.)	Rotterdam	4
Dhr. Jansen	(Afw.)	Nieuwolda	4
H.M. Kroon+Hoog	(rijmen afw.)	Deventer	4
A.S. van Lissen		Schiedam	4
J.W. Muller		Amsterdam	4
Dhr. Munter	(Afw.)	Schagen	4
J.A. Nyland	(Afw.)	Amsterdam, Leiden, Texel	4
'Onderwijzeres'		Amsterdam	4
S.C. Pameyer		Amsterdam	4
Mevr. Pen	(Afw.)	Castricum, Limmen, De Kuinre	4
Dhr. Schalekamp	(Afw.)	Amsterdam	4
J. Schuitemaker		Purmerend	4
N. la Seur	(Afw.)	Amsterdam	4
C.J. Snuif		Westzaan	4
G.A.L. Spelberg		Enschede	4
Dr. Verdam	(Afw.)	Helmond, Mijdrecht	4
Dhr. Vernède	(Afw.)	Holland	4
A.F. Wesselman		Wierden, Norg	4
Mej. Zeeman	(Afw.)	Amsterdam	4
K. van Zijp	(Afw.)	Groot Schermer	4
3 Dames		Noord- en Zuid Holland	4
Anon. 31.1.1	(Afw.)	Wormerveer	4
---naamloos	---	Koog	4
A.J. d'Ailly	(Afw.)	Amsterdam	3
J.C. van den Berg	(Afw.)	Amsterdam	3
M. Boekennoogen-	(Afw.)	Amsterdam	3
Neeltje Bramer		Koedijk	3

Correspondent	In collectie	Plaatsen van herkomst	Aantal
Marie van Buuren		Echteld	3
Dhr. Capelle	(Afw.)	Zaandam	3
D.W. Doedens	(rijmen afw.)	Haarlemmermeer	3
Van Eyk-Roos	(Afw.)	Amsterdam	3
Neeltje Groot		Krommenie	3
A. de Haas		Monnikendam, Amsterdam	3
Dhr. Heringa	(Afw.)	Purmerend	3
Dr. H.A. Janssen		Zuid-Beveland	3
A. Joman		Alkmaar	3
Dhr. Kuyper	(Afw.)	Oostzaan	3
G. Lammers		's-Graveland	3
W. Leeksma		Purmerend	3
P. Moulijn Jz.		Rotterdam	3
A. Peaux		Wijk aan Zee en Duin	3
A.J. Starck		Amsterdam	3
A. van der Swalme		Middelburg	3
J.C. de Vos	(Afw.)	Amsterdam	3
Voûte + Berlage		Haarlem	3
Dhr. Wijn	(Afw.)	Rotterdam	3
Van Wijngaarden	(Afw.)	Gouda	3
Anon. 29.1	(Afw.)	---	3
Anonymus	(Afw.)	Middelburg	3
Anonymus	(Afw.)	Groningen	3
70-jarige	(Afw.)	Haarlem	3
---naamloos	---	Zaandijk	3
---naamloos	---	Zaandam	3
---naamloos	---	Westzaan	3
---naamloos	---	Zaanstreek	3
---naamloos	---	Krommenie	3
Subtotaal			2729
37 x 2 ³⁶¹			74
104 x 1			104
Totaal afkomstig	van de	Correspondenten	2907

Anonymus = door Boekenooogen als zodanig aangemerkt; naamloos = door Boekenooogen blank gelaten; in geen van beide gevallen is zekerheid, dat de entries van dezelfde persoon afkomstig zijn. Ook Anon 29.1, etc., betreft door B. als anonymi aangemerkte personen, nu echter wel in samenhang (29.1 is het nummer van de folder, waarin de mappen van VA 56 zijn onderverdeeld). Afw. = totaal geen correspondentie aanwezig; rijmen afw. = er is wel correspondentie aanwezig, maar niets van het ingezonden materiaal.

³⁶¹ Dit wil zeggen, dat 37 personen met twee liedjes vertegenwoordigd zijn (en 104 met één).

Bijlage 7: Overzicht schriftelijke bronnen ‘Groot Nederlandsch Rijmenboek’

Publicatie	(Titel, etc.)	Plaats van herkomst	Aantal
<i>De Navorscher</i>			90
De Bo		Vlaanderen	51
<i>‘t Daghet</i>		Weert, Lommel, Maastricht	33
<i>Oude Tijd</i>	1869	Dwingeloo	19
Leopold	<i>Van Schelde tot Weichsel</i>	Fr. Vlaanderen, Bremen	14
Opprel	<i>Dialect v. Oud-Beierland</i>		14
Draayer		Deventer	12
-	<i>Koddige Opschriften</i>		12
<i>Taalgids</i>			12
Molema			10
Gallée			9
Jongeneel	<i>Dorpsspraak van Heerle</i>	Heerle	9
<i>Buiten</i>			8
<i>Noord & Zuid</i>			8
<i>TL-bode</i>			8
Kalff	<i>Lied in de. Middeleeuwen</i>	Zwolle	7
<i>Vad. Letteroef.</i>	1860		6
Doedyns	<i>Haegse Mercur</i>		6
<i>Biekorf</i>		Vlaanderen	4
v.d. Water	<i>Bommelerwaard</i>		4
Berkhey	<i>(Diversen)</i>		4
Wolf + Deken	<i>C. Wildschut & S Burgerh</i>		4
Van Schaick	<i>Tafereelen; Machiel</i>		4
<i>Kor.bl d Nd. Ver</i>		Wismar, Groenlo, Deventer	4
Bredero	<i>Moortje; Sp. Brabander,</i>	<i>Schyn-Heilig</i>	4
<i>NRC</i>			3
<i>Nieuwe Taalgids</i>			3
Van Vloten	<i>Bakerrijmen</i>		3
Mannhardt	<i>Germanische Mythen</i>		3
Van Spaan	<i>Louwtje van Zevenhuizen</i>		3
Subtotaal			371
21 x 2 ³⁶²			42
53 x 1			53
5 x prent			5
36 x literatuur			36
Totaal			507

³⁶² Dit wil zeggen: 21 bronnen zijn met twee liedjes vertegenwoordigd en 53 met één; 5x wordt naar een prent verwezen en 36x is slechts sprake van een literatuurverwijzing.